ژۆن ـ ژاك ڕۆسۆ

كاوە جەلال

لە بڵاوكراوەكانی مەكتەبی بیرو هۆشیاری (ی.ن.ك)

ژۆن- ژاك ڕوسۆ

پێشگوتن

سەرهەڵدانی ئەم نووسینە دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆژانی "کۆڕەو". نووسینەکە لە هاوینی ١٩٩١ بە دوا فۆرمی دەگات. کاتێك مانگی مارتی ١٩٩٤ لە ئەڵمانیاوە بۆ سەردانی کەسانم لە سلێمانی گەڕامەوە، هەوڵم دا لەوێ بەچاپی بگەیەنم. باری دژواری ئەو کاتە، گیروگرفتی چاپخانەکان، هەروەها کەمکاتیی خۆم، وایان کرد، کە تەنها ٣٠ دانە (گەر بەڕاستی لەیادم مابێ) ڕابکێشم (چاپێکی زۆر خراپ)، کە پێشکەشی بیبلیۆتێکەکانی سلێمانی، هەندێك نووسەر، هەروەها دۆستان و خزمانی کتێبخوێنەرەوەم کردن. بەڵام ئەو دەمە زۆر زوو ڕەخنەیەك لە نێوەندی نووسەرانەوە سەبارەت بە "زمانی داڕێژراو"ی نووسینەکە هات. ئەمڕۆ دەبێ ئەو جۆرە ڕەخنانە وەك ڕەوا وەربگرم. هۆی ئەو داڕشتنەی یەکەم نەك تەنها بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە من ئەو دەمە خوێندکاری زانکۆ بووم و نزیکەی بە ئەڵمانی بیرم دەکردەوە، بەڵکە هەروەها بۆ ئەوەیش دەگەڕێتەوە، کە من ئەو دەمە بەرەهایی لە نێوەندی ئەڵمانیدا دەژیام و هیچ پەیوەندییەکم بە کوردەکانی ئەو وڵاتە و هەندەرانەوە بەگشتی نەبوو.

ئەم چاپەی دووەمی نووسینەکە تەنها پێداچوونەوەی زمانەوانیانە ناگرێتە خۆ. لە هەندێك جێدا نووسینەکەم پەرە پێداوە، گلۆسارەکەم چ بە لابردنی زاراو و چ بە هێنانی زاراوی نوێ بۆ ڕوونکردنەوە گۆڕیوە.

ئەم نووسینە هەتا زۆرترین ڕادە، لە پاڵ ئەو زانیاریانەی لە ڕەوتی سەمینارەکانی تایبەت بە ڕوسۆدا پێرسەپتم کردوون، لەو کەرەسانەوە سەریهەڵداوە، کە لە ڕەوتی ساڵانی خوێندندا بۆ نووسینی "کاری دیپلۆم" کۆمکردبوونەوە. کاری دیپلۆمەکە گەرەك بوو ناونیشانی "تێگەیشتی ئازادی لە لای ژۆن-ژاك ڕوسۆ" وەربگرێ. لەبەر هەندێك هۆی تایبەتی وازم لەم بابەتە هێنا، کەرەسەکانم کرد بە کوردی، کەرەسەی نوێم خستە سەریان و پاشان لێوەیان بە خەریکگەرییەکی خۆیی ئەم کتێبە سەریهەڵدا.

لەم کارەدا کێشەیەکی "سیتات" خۆی دەبینێتەوە. لەو جێیانەدا، کە نەدەشیا سیتاتەکان (کە داڕشتنی "ئەڵمانیانە"ن بۆ خوێنەری ئەڵمان) ڕاستەوخۆ بە وەرگێڕان وەربگیرێن، لەڕووی زمانەوانییەوە دامرشتوونەتەوە و نەمخستوونەتە نێو هێمای سیتاتەوە، بەڵکو تەنها ژمارەم بۆ داناون. بەڵام ئەو ڕوونکردنەوە و داڕشتنانەی کە لە ڕەوتی خوێندنەوەدا، لە ڕەوتی بەکوردیکردنی کەرەسەکان و کارکردنی زمانەوانی تێیاندا پێرسەپتم کردوون، لەنێو داڕشتنەکاندان و بە پێویستم نەزانیوە ژمارەی تایبەتمەندیان بۆ دابنێم. سەرباری ئەمەیش، نووسینەکانی ڕوسۆ خۆی، واتا سەرچاوە ڕەسەنەکان، بناغەی ئەم نووسینەن. لە کۆتاییدا ئەو سەرچاوانە سەراپا دیاری کراون، کە "بەڕاستی" سوودیان لێوەرگیراوە. بەڵام هاوکات پێویست بوو هەندێك سەرچاوە لە بیبلیۆگرافییەکە دەربکێشرێن. هۆی مانەوەی ئەو سەرچاوانە لە چاپی یەکەمدا بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە نووسینەکە "سەرەتا"یەکی نزیکەی بیستلاپەڕەیی هەبوو. ئەو سەرەتایە ڕووی دەکردە شێوازی بیرکردنەوەی چەرخی نێوەندی، نوێکاتی ئەورووپی و ڕێنیسانس، ڕوشناییەکان لە ئێنگلاند و فەڕەنسا. بەڵام پێش لەچاپدانی کتێبەکە بڕیارم دا ئەو سەرەتایە لە نووسینەکە دەربکێشم. بەم چەشنە ئەو سەرچاوانەی بۆ ئەو سەرەتایە سوودم لێوەرگرتبوون، لەنێو کتێبەکەدا مانەوە.

کاوە جەلال

یەك: ژیانو بەرهەم

١

کاریگەریی ڕوسۆ لەسەر سەردەمەکەی و قۆناغەکانی پاش خۆی لەبڕنایەت. ئەم کاریگەریە کانت و هێگل دەگرێتەوە، لە ئەمانیشەوە هەتا نووسەرە ڕۆمانسییەکان، پەروەردەزان و پسیکۆزان و پۆلیتزانەکانی سەدەی بیستەم بڕ دەکات. ئەنترۆپۆلۆژیی مارکسیزم لە ئەنترۆپۆلۆژیی ڕوسۆوە گۆڕراوە. ڕوسۆ بۆ هەندێك ڕەخنەگر هەڵگیرسێنەری شۆڕشی خوێناوییە، بریتییە لە ڕێخۆشکەری بۆلشەڤیزم و فاشیزم. ڕوسۆ بۆ هەندێك ڕەخنەگری دی بریتیە لە ڕابەرێکی ئیندیڤیدوالیزم، یان ڕابەرێکی سۆسیالیزمی دەوڵەتییە. بەڵام ڕوسۆی ،،مرۆڤ،، و ،،زانا،، بە تەواوی شیاوی توێژینەوە نیە، چونکە ڕوسۆ بە واتای هونەرمەند، فەیلەسوف، پوبلیسیت، پەروەردەزان، پسیکۆزان، پۆلیتزان، ڕەخنەگری کۆمەڵایەتی، بۆتانیست، کۆمپۆنیست و نووسەری موزیك.

کەسایەتیی ڕوسۆ و جیهانی هزری ئەو هێشتا نەبوون بە فاکتومێکی مێژوویی و تەنها لەنێو هەقیقەتە ئاسانەکەیاندا ڕوون دەکرێنەوە. زانیننوماکەی ڕوسۆ هەتا ئەمڕۆ نەبووە بە بنەمایەکی چەسپاو، کە بەئاسانی تۆمار بکرێ. توێژینەوە بیۆگرافییەکانی ڕوسۆ سارد و سڕ دەبن، گەر بەرانبەر بەرهەمەکەی دابنرێن. ئەو کەسەی لەنێو ئەو بەرهەمەدا قووڵ دەبێتەوە و پاشان لەنێو هۆشیدا تێڕوانینێك لەسەر ڕوسۆی مرۆڤ و بیریارو هونەرمەند چێدەکات، یەکسەر دەبینێ، ئەوەی بە ،،زانیننوماکەی ڕوسۆ،، دادەنرێ، هەتا چەند لەتەك ئەو گەنجەدا دەگونجێ، کە لەکاتی قووڵبوونەوەدا هەستی پێکردووە.[1]

ڕوسۆ بە بڕوای ئێرنست کلێزەر نزیکەی پەیامبەرێك بوو. بومەلەرزەیەك لەژێر دەستی مرۆڤێکی لاواز و نەخۆشدا ڕووی دا. ڕوسۆ ئەو هێز و سۆزە نوێیانەی پرژاند، کە لەنێو ڕیزێك نەوەدا بەچەپاوی مابوونەوە. نووسینی "کۆنترا سۆسیال" (پەیمانی کۆمەڵایەتی) هەیکەلی کۆمەڵگا و دەوڵەتی ڕماند. ڕۆمانە پەروەردەییەکەی بە ناوی "ئێمیل" کایە پریڤاتەکانی ژیانی لە بناغەوە گۆڕی. ڕۆمانی "ئێلویزی نوێ" ژیانی هەستیی زۆر نەوەی نوێ کردەوە، کە هەموو لەنێو خو و نەرێت و درۆی ژیاندا نقوم ببوون. ڕوسۆ لە هەست و تۆخمی جیهاندا بگۆڕ بوو، نوێنەری ژمارەیەکی زۆر ڕێباز و سۆز بوو، کە هەتا ئەمڕۆ بڕدەکەن.[2]

ڕوسۆ بە بڕوای ڕۆبێرت شپێمان "هەیەیەکی نموونەیی" بوو. ئەو ئاوها لە خۆی تێدەگەیشت و ژیانی ڕێکدەخست. ژیانی پڕ بوو لە نەسازی. ڕوسۆ کتێبێك دەربارەی پەروەردەی منداڵ دەنووسێ، کەچی پێنج منداڵەکەی خۆی دەنێرێتە بێکەسخانە و چینی دەسەڵاتدار خەتاباردەکات، کە گوایە نانی منداڵەکانی دەدزێ. "نانی منداڵەکانی" بە واتای نانی ڕوسۆ خۆی، واتا هەقی دامەزراندنی ناوچەیەکی پەروەردەیی. پرۆگرامی پەروەردەیەکی ئەنتی ئۆتۆریتێری لەسەری گران دەکەوت. گەر ڕوسۆ نەتوانێ هەڵوێستێکی نموونەیی وەربگرێ، ئەوا خۆی لە هەموو بەرپرسیارییەك دەکێشێتەوە و خۆی وەك قوربانییەکی نموونەیی سەیر دەکات. ڕوسۆ "نابێژیی باڵا"ی دەربڕی و هەتا ئێستا هیچ کەسێکی پێش و پاش خۆی لەو ڕادەیەدا پێیهەڵنەستاوەتەوە، بەڵام هاوکات بڕواهێنەرترین بەڵگەیە بۆ تێزەکانی نیتچە و شێلەر سەبارەت بە داهێنەربوونی ڕێسەنتیمۆ. بزووتنی گەڕانەوە (ڕێگرەسیۆن) و لادان و هەڵاتن مۆرکی ڕوسۆ بوون: دەکەوێتە پەروەردگای کاتۆلیکییەوە، چونکە وەك شاگردێکی شازدەساڵان دوای پیاسەکردن بە تاریکی بۆ شار دەگەڕێتەوە و دەروازەی بەداخراوی دەبینێ، ئەویش چیدی ناوێری بۆ ژنێڤ بگەڕێتەوە. کاتێك ملوانکەیەك دەدزێ، تاوانەکە دەخاتە ملی ئەو کیژە کارەکەرەی، کە ڕوسۆ بەنهێنی ئەڤینداری بووە و کیژە بە دەرکردن دەدات. کاتێك لەتەك بەڕێوەبەری خوێندنگەی ئاوازبێژانی ئانسیدا بە سەفەرێك بۆ لیۆن دەچێ و بەڕێوەبەر لە ڕێگە تووشی کارەساتێك دەبێ، ڕوسۆ یارمەتیی نادات، بە پێچەوانەوە خۆی بەنێو قەرەباڵغیەکەدا دەکات و لەو ناوە دیارنامێنێ.[3]

بەڵام ڕوسۆ لە سەردەمی خۆی یان درەنگتردا تەنها ئافەرین نەکراوە یان کەسایەتی و بەرهەمەکەی خرابنە ژێر ڕەخنە و توێژینەوەوە. ئەدەبی دژ بە ڕوسۆ لە سەردەمی ژیانیدا چێدەبێ، هاوکات لە لای زۆر کەس مایەی کین و نەفرەت بوو. گەورەترین دژکاری ڤۆلتێر بوو، کە - وەك ئەمڕۆ ڕوونبۆتەوە — لە لای قەشەکانی ژنێڤ بوختانی ئەوەی بۆ هەڵدەبەست، کە گوایە لە ئایینی دیانی لایداوە. ڤۆلتێر دەیویست بەم شێوەیە بەلەناوبردنی بدات. دژکارێکی دیکەی ڕوسۆ نووسەری ئینگلیزیی هاوچەرخی سێمول جۆنسن بوو، کە ڕوسۆی ناونابوو

"بیچمێکی سەخیف" و شایانی ئەوەیە "وەك گەنجێکی سەرسەخت" لەتەك کۆمەڵەیەکی سزادراواندا ڕەوانە بکرێ".[٤]

ڕوونکردنەوە و تێگەیشتن لە ڕوسۆ چاکتر دەشێ، گەر ڕاستەوخۆ لە بەرهەمەکەی بپرسین، لێرەشدا بێگومان دەبێ یاسا نێوخۆییەکانی ئەو بەرهەمە ڕەچاو بکەین. بەڵام ئەم ڕوونکردنەوەیەش بەبێ سەرەتایەك لەسەر ژیان و کەسایەتیی ڕوسۆ ناشێ. ئەم دوو ساتە بەچڕی بەنێو یەکتریدا چوون و هەموو هەوڵێکی جیاکردنەوەیان زەبرێکە لە "مرۆڤ" و "بەرهەم"ەکەی و دەماری ژیانی هەردووکیان دەپچڕێنێ. جیهانی هزری ڕوسۆ بە جودایی لە فۆرمی ئەکزیستێنسی کەسیی ئەو هیچ واتایەکی سەربەخۆی نابێ.[٥]

٢

ڕوسۆ سویسرییە، بەڵام نووسەرێکی فەڕەنسییە. ئەو دەمە کۆماری "ئازادی ژنێڤ" (بە زمانی شانازی ڕوسۆ خۆی) زۆر جیاواز بوو لە شارە-دەوڵەتێکی ئازاد و یەکسان. دانیشتوانەکەی بەسەر چینی جیاوازدا بەشکرابوو و هەر یەکەیان مافی تایبەتیی هەبوو. لە بەشی سەرەوەی ئەم پەیژە کۆمەڵایەتییەدا "سیتۆیا" و "بۆرژواکان" خۆیان دەبینییەوە و تەنها ئەندامانی ئەم خێزانانە مافی وەرگرتنی جنسیەی دەوڵەتی ژنێڤیان هەبوو. پایەگا بەرزەکانی دەوڵەت بە دەستی ئەمانەوە بوو و وەکو یاسایی، پزیشك، مامۆستا و قەشە کاریان دەکرد، یان لە بواری پیشە ڕێزدارەکانی بازرگانی و دەستیدا خەریك بوون. بەشەکەی دیکەی دانیشتوان لە بواری کەمڕێزی پیشەگەریدا کاری دەکرد، بەڵام زۆربەیان جووتیار بوون و لە دەرەوەی ژنێڤ دەژیان. زۆر لەم توێژە جیاوازانە لە ساڵەکانی منداڵیی ڕوسۆدا لەتەك یەکتریدا دەکەونە ناکۆکییەوە: توێژە بێبەشەکان دژی دەسەڵاتی خۆجیاکەرەوەی خێزانە ڕابەرەکان دەوەستنەوە. لە سەدەی هەژدەیەمدا "لیبەرتینەکان"، واتا ئازادیخوازەکان، توانییان زۆر ئازادیی کۆمەڵایەتی بەدیبهێنن. پشتەکانی ڕوسۆ سەر بەم ئازادیخوازانە بوون و بەئاشکرا دژی مۆرالی کالڤینیستی وەستابوونەوە. ئەمانە حەزیان لە موزیك و سەما، لە یاری و چوونەمەیخانە دەکرد، بە کورتی حەزیان لە ڕابواردنی جیهانی بوو.[٦]

ڕوسۆ ساڵی ١٧١٢ لە ژنێڤ دێتە جیهانەوە. باوکی، ئیزاك ڕوسۆ، سەئاتچییەکی ناسراو بوو، دایکی سوزان بێرنارد بوو، کە ماوەیەکی کورت دوای زایینی ڕوسۆ دەمرێ. ژۆن-ژاکی نوێزایێنراو لاواز و نەخۆش دێتە ژیانەوە و ئەم هاتنەشی بە یەکەم ئازاری خۆی دادەنێ: "من بووم بەهۆی مردنی دایکم، زایینەکەشم یەکەم نەگبەتیم بوو (...). پورێکم منی بەخێوکرد و لە ژیاندا هێشتمیەوە. لە منداڵیدا هەموو نازێکم پێ دەدرا. تەنها برایەکم هەبوو، کە حەوت ساڵ لە من بەتەمەنتربوو و پیشەکەی باوکم فێردەبوو. بەهۆی ئەو نازە زۆرەوە، کە بە من دەدرا، ئەو کەمێك لەبیرکرابوو، ئەم شێوەیەی پەروەردەکردنیشی کاری کردە سەر بەرەڵاییەکەی. زۆر زوو کەوتە سەر کەڵکەڵەی ژیانێکی بەرەڵا (...)، هەتا لە کۆتاییدا گرتییە بەر. ئیتر لە وڵات هەڵات و وون بوو (...). بەم شێوەیە من وەك تاکانەیەك مامەوە".[٧]

ئیزاك ڕوسۆ لایەنگرێکی بەبڕوای دەسەڵاتی کۆماری بوو و دەیویست کوڕەکەی لە منداڵییەوە بە هۆشی ئەو شێوە دەسەڵاتداییە ئاشنا بکات. سیمایەکی زووی منداڵیی ژۆن-ژاك بریتییە لە "خوێندنەوەی شەوانە" لەتەك باوکیدا. ڕوسۆ لە تەمەنی پێنج یان شەش ساڵییەوە کتێبی دەخوێندەوە و خۆشەویسترین نووسەری هەتا کۆتایی ژیانی پلوتارش بوو. لەدوا بەرهەمیدا بە ناونیشانی "خەوەکانی پیاسەکەرێکی تەنیا" باسی ئەم سۆزەی خۆی دەکات: "ئێستا زۆر کەم کتێب دەخوێنمەوە، لەنێو ئەم کتێبانەشدا پلوتارش بەتایبەتی دەمبزوێنێ (...). ئەمە یەکەم کتێب بوو، کە لە منداڵیدا خوێندمەوە، لە تەمەنی پیرێتیشدا دوایەم کتێبم دەبێ".[٨]

بەڵام خوێندنەوەی شەوانە لە تەمەنی دەساڵیی ژۆن-ژاکدا کۆتایی دێ. باوکی ژۆن ژاك ئەفسەرێك بریندار دەکات، بۆیە لە ترسی گرتن هەڵدێ و چیدی بۆ ژنێڤ ناگەڕێتەوە. بەم شێوەیە ژۆن-ژاك بە تەواوی هەتیو دەکەوێ. بێگومان ئەمە لە سەرێکی دیکەوە بۆ ژیانی ئەو

بێسوود نابێ: لە تەمەنێکی زوودا بۆ خۆی جێدەهێڵرێ. لەماڵەوە کتێبخانەیەکی گەورەیان هەبوو و پڕ بوو لە ڕۆمان، لە دیوان و کتێبی مێژوویی.

ژۆن-ژاك بەزەیی خزمەکانی دەبزوێنێ و زۆر بە تەنگییەوە دێن. ڕوسۆ لە نووسینی "کۆنفەسیۆنەکان"دا (الاعترافات) بە نەرمی و پەرۆشەوە لەم منداڵییەی دەدوێ: لە دووری پەنجا ساڵەوە ئەم تەمەنە زووەی منداڵیی خۆی وەك بەختیارترین کاتی ژیانی دەبینێ.[9] بەڵام ڕوسۆ وەکو باقی تەمەنی منداڵییەکی بێئارامی بەسەر دەبات. دوای ئەوەی خزمەکانی دەیخەنە بەر فێربوونی پیشەی سەئاتچێتی، ژیانی گۆڕانێکی بنەڕەتی دەبینێ. لێرە کەس گوێ بەوە نادات، کە ئەم کوڕە هەتیوە و پێویستیی بە چاوپۆشی هەیە: "من حەزم لە کارەکەم بوو و بەبێ گومان تەواوم کرد، گەر وەستام پیاوێکی بەزەبر نەبووایە. ئەم بەزەبرییەی وەستام فێری درۆ و دزی و فێڵی کردم. بۆ یەکەم جار لەم پەیوەندییەدا دەسەڵات و کۆیلەتیم بینی. فێربووم حەزی نهێنیم هەبێ، خواستەکانم بشارمەوە و مەرایی بکەم. خواست و نەتوانین دەبن بەهۆی سەرهەڵدانی درۆزنی و ساختەچێتی. ئەم خراپییە بەردەوامەی وەستام وای لێکردم بیری لێبکەمەوە، کە پاشان بە سزای دزییەکانی خۆمم دانا و بەمەش مافێکی دامێ بەردەوامی بە دزی بدەم. لەجیاتی ئاوڕ بۆ دواوە بدەمەوە و لە سزاکەم بڕوانم، بەرەو پێش دەمڕوانی و تەنها بیرم لە تۆڵە دەکردەوە".[10]

ڕوسۆ زوو دەکەوێتە نێو قوتابخانەی ژیانەوە. ساڵی ١٧٢٨، کاتێك تەمەنی شازدەساڵان دەبێ، دەردەکەوێ، کە ئەو هەتا چەند توانای بۆ بڕیاری سپۆنتان هەیە. لە ئێوارەیەکی درەنگی یەکشەممەدا، دوای پیاسە و گەڕانە خەواڵووەکانی، بە دەروازەی داخراوی شار دەگاتەوە، ئەویش بێ بیرلێکردنەوەی زۆر بڕیار دەدات ژنێڤ جێبهێڵێ. لە ئێستا بەدواوە ژیانی بەرەڵایی سەرچاوە دەگرێ، "ساڵەکانی گەڕۆکی". ڕوسۆ لە کونجی ژوورە تاریکەکانەوە ئاشنای ژیان نابێ، بە پێچەوانەوە، دەگەڕێ، بە ناوچە و وڵاتی جیاوازدا تێدەپەڕێ، لێرەشەوە ژیان لە نزیکەوە دەبینێ: نایەکسانیی ستاندەکان، هەژاریی جوتیارەکان، نالەباریی ژیانی گەل.

مەدام دو ڤارۆ لە ئانسی ڕوسۆ دەگرێتە لای خۆی. دو ڤارۆ بۆ ڕوسۆ دەبێ بە دایك و پەروەردکار و دەزگیران. ژیان لەناو شیمانەدا تاسەی ڕوسۆ بۆ خۆشەویستی دانامرکێنێتەوە. ئەو خۆشەویستییەی لە ساڵانی پێشوویدا لە زۆر ژن چاوەڕوان کردبوو، بەڵام هەر یەکەیان لایەنێکی کەم بوو. "تەنها شازێتی، نموونەییبوون، ئارامی بە ڕوسۆ دەدات". دو ڤارۆ لەپاڵ ئەزموونداری و بەتەمەنیدا (شازدە ساڵ لە ڕوسۆ بەتەمەنتر بوو) ژنێکی ئازاد بوو لە نەریتی کۆمەڵایەتی و خاوەنی ناسکێتییەکی سروشتی بوو، هەر ئەم سیمایانەی ئەو بوون، کە لەسەر ڕوسۆ کاریگەرییەکی ڕاکێشەریان هەبوو. سەرەتا لەپاڵ ئەم ژنەدا هەموو سەرنجەکانی بۆ سروشت لەبیر دەچنەوە:.[11]

دو ڤارۆ (ڕوسۆ ناوی دەنا "ماما") هەوڵی دەدا ڕوسۆ بۆ ژیان پێبگەیەنێ، ئەمەیش هیچ واتایەکی دیکەی نەدەگەیاند جگە لەوەی کە پیشەیەك فێرببێ. هەوڵی پێگەیاندن سەرلەنوێ دەدرێتەوە، روسۆش کاری جیاواز تاقی دەکاتەوە، بەبێ ئەوەی هیچیان شیاوی ڕیالیزەبوون بن. بەڵام ڕوسۆ لێهاتوییەکی سەرنجراکێش بۆ موزیك نیشان دەدات، هێندە ناخایەنێ ڕوسۆی هەڤدەساڵ دەبێ بە موزیکیی گەڕۆك.

لە پەیوەندییەکی پڕسۆزی نهێنی و گوزەرانێکی هێمندا خۆشترین ماوەی ژیانی ڕوسۆ ڕادەبوورێ. دو ڤارۆ بۆی دەبێ بە دایك و خۆشەویست و دەزگیران: "خۆشم دەویست (...)، بەڵام پتر لەبەر خۆی خۆشم دەویست نەك بۆ خاتری خۆم. من لەپاڵ ئەودا پتر لە ساتارکردنی حەزەکانم بۆ بەختیاریم دەگەڕام. ئەو بۆ من زۆرتر بوو لە خوشك، لە دایك، لە کیژێکی هەڤاڵ، تەنانەت زۆرتر بوو لە دەزگیران، هەر بۆیە نەدەشیا ببێ بە دەزگیرانم. بە کورتی، هێندەم خۆش دەویست، کە ئیتر ئەزرەتمەندی بووم، ئەمەش ڕوونترین شت بوو لەنێو هۆشمدا".[12]

ئارامییەکی بەم چەشنە بۆ کارەکتەرێکی وەك ڕوسۆ هەمیشەیی نابێ. ژۆن-ژاکی گەڕۆك تەنها بە لەشی سنووری ناوچە و وڵاتی نەدەبڕی. بێگومان "وەرگیران" بۆ ئەوی بێدایك خۆزگەیەکی گەورە بوو، بەڵام هەرگیز نەدەشیا بۆی ببێ بە مایەی ئارامییەکی سەرچاوەیی.

هەر بۆیە چێژی سروشت و ئەندێشەی بێسنوور پتر لە خۆزگەی وەرگێرانی جیهانی ناخی ئەویان دەتەنی. جیهانی ئەندێشە ڕوسۆ لەنێو ئەم هێمنیەی ژیانەوە بۆ نێو خۆشەویستییەکی مەزنتر ڕادەکێشێ، ئێستا نیگاری ڕوخسارێکی دی دەکێشێ و لە جێی ‹‹ماما›› دای دەنێ، ئینجا بە چاوی هۆش لێیدەڕوانێ. ئەمەش خۆشەویستییەکی بێ بابەتە و هیچی دی نیە جگە لە تاسە.

هێندە ناخایەنێ ئاواتێکی ڕوسۆ بەدی دێ: گەڕانەوە بۆ دوورەپەرێزی. هەردووکیان پێکەوە بۆ ناوچەیەکی هێمن دەگوێزنەوە و لە گۆشەیەکی شاراوەی نێو چیاکاندا خانوویەك بەکرێ دەگرن. ڕوسۆ لە ‹‹کۆنفەسیۆنەکان››دا ئاوڕ لەم ماوە کورتخایەنەی ژیانی دەداتەوە و ئاوهای دەبینێ، کە گوایە مافێکی پێ داوە ببێژێ "من بە ڕاستی ژیاوم":

"گەر ئەو ساتانە تەنها ڕووداو و کردار بوونایە، گەر لە ووشە پێکبهاتنایە، ئەوسا دەمتوانی هەموو شتێك بگێڕمەوە یان بە هەر شێوازێك بێ ڕوونبکەمەوە. بەڵام من چۆن بتوانم ئەوە دەربڕم، کە نەشیاوی دەربڕین و کردن و بیرکردنەوەیە، بەڵکو تەنها شتێکی چێژراو و هەستگیراوە، شتێکە، کە جگە لە بەختیاری و ئەو هەستگیریە خۆی هیچ هۆیەکی دیکەی نییە؟ لەتەك هەڵاتنی خۆردا لە خەو هەڵدەستام و بەختیار بووم؛ دەڕۆیشتم بۆ پیاسە، بەختیار بووم؛ مامام دەبینی، بەختیار بووم؛ جێمدەهێشت، بەختیار بووم. بەنێو دارستانەکاندا دەسووڕامەوە، بەسەر فەرشی چیمەن و بەنێو دۆڵەکاندا دەگەڕام، دەمخوێندەوە، هیچم نەدەکرد، لە باخچە کارم دەکرد، میوەم دەڕنی، لە کاری نێومالْدا یارمەتیم دەدا، بەڵام لە هەموو لایەك بەختیاری دوام دەکەوت: بەختیاری جگە بەقووڵیی لەنێو ناخی مندا لەنێو هیچ شتێکی دیکەدا نەبوو، کە ئیتر تەنانەت نەمدەتوانی خۆم بۆ ساتێك جێبهێڵم".[١٣]

بەڵام ئەم جیهانە دابڕاو نیە. تەمەنی ڕوسۆ گەیشتووە بە بیستوپێنجساڵان و هیچی وا نازانێ. ئێستاش لەنێو ئارامیدا دەیەوێ شتێك فێر ببێ، کە خۆی حەزی لێیەتی و هاوکات سوودبەخش بێ بۆی. ئەمە تێڕوانینی ڕوسۆ بوو بە درێژایی ژیانی. لە نووسینی "ڕوسۆی دادگەری ژۆن-ژاك"دا باسی کارەکتەری خۆی دەکات: ژۆن-ژاك حەزی لە کارکردنە، بەڵام ڤێزی

لە هەموو کارێکی تەرخانکراو دەبێتەوە. گەر بیەوێ بە گەشتێك هەستێ یان بە میوانی بڕوات، ئەوا یەکسەر ئەنجامیان دەدات، بە مەرجێك زۆری لێنەکرێ. شادمانترین ڕۆژی ژۆن-ژاك ئەوە بوو، کە بڕیاری دا تەنها لەنێو ڕۆژگاردا بژی، بۆیە سەئاتەکەی فڕێ دا و شادمانییەکەی بە دەنگی بڵند ڕەواندەوە: "سوپاس بۆ یەزدان، چیدی پێویست ناکات بزانم کات گەیشتۆتە کوێ".

ڕوسۆ ماوەیەك خەریکی توێژینەوەی توانستەکانی خۆی دەبێ، هەتا بزانێ چۆن سەرەتای فێربوون بدات. سەرەتا فەلسەفە هەڵ دەبژێرێ، ئەو فەیلەسوفانەش بریتین لە جۆن لۆك، مالێبرانژ، دێکارت، لایبنیتس، ڤۆلتێر. بەڵام خوێندنی ڕوسۆ بە شێوەیەکی ئۆتۆدیداکت دەبێ: بەنێو نەسازیی بەرهەمە جیاوازەکاندا قووڵ دەبێتەوە و بە پلانێکی ئەندێشەیی دەگات: دەیەوێ لەگەڵ یەکتریدا بییانگونجێنێ! سەرەنجامی ئەم شێوازە بریتی دەبێ لە گەیشتن بە مێتۆدێك، کە هەر نووسەرێك لەسەر بناغەی ئیدێ تایبەتیەکەی بخوێنێ، بەبێ ئەوەی دانوستاندن لەگەڵیدا چێبکات. ڕوسۆ چەند ساڵێك لەسەر ئەم مێتۆدە بەردەوام دەبێ.

ژیانی ئەم ساڵانەی ڕوسۆ پڕە لە گەڕان بەنێو پرۆڤۆنسدا لە ئیتالیا و فەڕەنسا و سویسرا. هەوەها ئەم ژیانە لەتەك دو ڤارۆدا، دوای ئەوەی دەکەوێتە تەنگژەوە، بە جیابوونەوە کۆتایی دێ. ڕوسۆ هەستی بە پەیوەندییەکی نهێنی لە نێوان دو ڤارۆ و سویسرییەکی گەنجدا بە ناوی ڕودۆلۆف ڤینتسنڕید کردبوو، بەڵام دو ڤارۆ خۆی بوونی پەیوەندییەکە لە لای ئەو دەدرکێنێ. ڕوسۆ لەم گۆڕانە سەرەنجام وەردەگرێ: سەرەتا دەڕوات بۆ لیۆن، لەوێ کارێك وەك پەروەردکاری دوو کوڕی فەرمانبەرێکی پۆلیس و دادگا دەدۆزێتەوە. تەنانەت هێشتا تاسەی گەڕانەوەی بۆ لای دو ڤارۆ دەکات، بەڵام دەزانێ چیدی لەو ماڵەدا جێگەی نابێتەوە. ڕوسۆ بڕیار دەدات بۆ پاریس بڕوات. بەپێی گێڕانەوەی خۆی گوایە پاییزی ١٧٤١ دەگاتە پاریس، بەڵام دەشێ ئەم داتە ڕاست نەبێ و ڕوسۆ ئۆگوستی ١٧٤٢ بە پاریس گەیشتبێ.

٣

گەیشتنی ڕوسۆ بۆ دووەم جار بە پاریس بریتییە لە سەرەتای گۆڕانێکی نوێ، کە دوازدە ساڵ دەخایەنێ. تەمەنی ئەو ئێستا نزیکەی سیسالانە و بەرهەمێکی ئەوتۆی نییە، سەرباری ئەمەیش بە دەستی خاڵی بۆ پاریس نایەت. ڕوسۆ لەپاڵ خەو و بۆچوون و مەبەستەکانیدا، کە لێرە هێزێکی دینامیکی وەردەگرن، ئۆپێرای ،،نارسیس،،ی نووسیوە و گۆڕانی بە سیستەمێکی تایبەتیی نۆتەنووسین بە ژمارە داوە. ڕوسۆ تەنانەت دەوێرێ ئەم سیستەمەی بخاتە بەردەم ئەکادیمیستەکانی پاریس، ئەمانیش بە ڕاستی گرنگیی پێدەدەن بەبێ ئەوەی وەریبگرن. بەڵام ڕوسۆ لە سەروو ئەمانەوە لە ڕەوتی "ساڵانی گەڕۆکی"دا ئەزموونێکی زۆری لە لای خۆی کۆکردۆتەوە و پتر لە دەسکەوتە هۆشییەکانی شوێنی جێبوونەوەی لەنێو پاریسدا بۆ مسۆگەر دەکەن.

ڕوسۆ لە پاریس سەردانی ساڵۆنی ئەدەبی و ئاهەنگی ئەرسیتۆکراتەکانی دەکات، لە هەموو نێوەندێکدا بە کەسێکی خۆجۆر دادەنرێ و لەبەر ئەم هۆیە لە زۆر کەموکووڕیی

دەبوورن. بەڵام ژمارەیەکی فرە لەو کەسانە، کە ئێستا ئەو لە پاریسی ڕۆکۆکۆدا پێیان دەگات، ئەوانەن، کە ناخیان بەهۆی داهاتووی نادیارەوە شێواوە و ئەم شێواوییەی خۆیان زیرەکانە لە پشتی گفتوگۆوە دەشارنەوە. ئەمانە هەست دەکەن، ئەم بێگانەیە شتێك دەزانێ، کە ئەمان هیچ دەربارەی نازانن. ئەمان هێندە لەنێو ژیانی ڕۆژانە و چەقەی ساڵۆنەکاندا نقوم بوو بوون، کە لە بیریان چووبۆوە دەنگی سەردەم بیستن.[١٤]

روسۆ بەهۆی خانمێکەوە بەناوی مەدام دو بێزێڤال کارێکی لە کۆنسولاتی فەڕەنسی لە ڤینیسیا پێدەدرێ: ڕوسۆی سیوپێنجساڵان دەبێ بە سکرتێری کۆنسولات! بەڵام ئایا کارێکی بەم چەشنە لەتەك جەوهەر و ئەزموونەکانی ئەودا دەگونجێ؟ پایەگایەکی ڕەسمی بۆ ڕوسۆیەك، کە حەزی لە شوێنگۆڕین و گەڕانە؟ گەرچی شارەزایی لەم کارەدا نابێ، بەڵام بەزوویی فێری دەبێ: "بە ئەوپەڕی ڕێکوپێکی و لە کاتی خۆیدا هەموو فرمانێکم ئەنجامدەدا" (کۆنفەسیۆنەکان). بەڵام هێندە ناخایەنێ لە نێوان ڕوسۆ و کۆنسۆڵدا بە ناوی گراف دو مۆنتاین ناکۆکی چێدەبێ. بە تایبەتی ئەو ڕێزە، کە لە ڤینیسیا بە ڕوسۆ دەدرێ، بەدڵی گراف نابێ. ڕوسۆش لە لایەنی خۆیەوە، هەر لە منداڵیەوە کەسێکی لاسار، بە هیچ شێوەیەك تاقەتی نابێ بە پیر خۆزگە و داواکاریی کۆنسوڵەوە بچێ. دوای دەمەقاڵەیەکی توند لە نێوانیان هەردووکیاندا ڕوسۆ کۆنسولات جێدەهێڵێ و دەگەڕێتەوە بۆ پاریس. لێرە ڕاستەوخۆ هەوڵ دەدات ڕەوتی ڕاستەقینەی ناکۆکییەکانی لەتەك کۆنسولدا بە ڕاپۆرتێکی درێژ ڕوونبکاتەوە و سەبارەت بە کێشەکە بە بڕیارێکی دادپەروەرانە بگات. بێگومان هێشتا هەر بە ڕێزەوە پێشوازیی لێدەکرێ، بەڵام ووشە پێشوازیکەرەکان تەنها ووشەن و هیچی دی. پاشان سکاڵاکەی ڕوسۆ بەو بیانووە دەگەڕێنرێتەوە، کە گوایە ئەو فەڕەنسی نییە و بۆیە وەکو بێگانە بۆی نییە چاوەڕوانی پارێزگاری لە لایەن دەوڵەتی فەڕەنسییەوە بکات. ئەم ڕووداوە بۆ ڕوسۆ شکستییەکی زۆر گەورە دەبێ، چونکە ئەو ئاوها باوەڕی دەکرد، کە دادپەروەری و ماف و یاسا لایەنی ئەو دەگرن. بەڵام ئێستا بەڕاستی گومان لە دەستوورەکانی ماف و ڕێکخراوی کۆمەڵایەتی پەیدا دەکات. هەروەها مەدام دو بێزێڤاڵ لەو ناکۆکییەدا پشتی کۆنسول دەگرێ، بۆیە ڕوسۆ بە

تەوسەوە نامەیەکی بۆ دەنێرێ: "مەدام، من بەهەڵەدا چوو بووم (...)، دەبوو بیر لەو لایەنە بکەمەوە و هەست پێبکەم، کە بۆ منێکی بێگانە و پلێبیە نەلواوە، دژی بەگزادەیەك بووەستێتەوە".[١٥]

ڕوسۆ لە پاریس لەتەك هەندێك نووسەری گەنجدا پەیوەندیی هاوڕێیەتی دەبەستێ، کە هەموویان لە ڕووی بیر و باوەڕەوە لە یەکتری نزیکن. ئەمانە کەسانێکن، کە بە ڕێکخراوی فۆیدالیزم ڕازی نابن. نزیکترین هاوڕێی ڕوسۆ برێتی بوو لە دێنیس دیدەڕۆ، پاشان کۆندیلاك، فۆن گریم، ژۆن دالۆمبێرت. هاوڕێیان لەسەر پێشنیاری دیدەڕۆ و دالۆمبێرت هەوڵ بۆ دەرکردنی فەرهەنگێکی زانیاری دەدەن، کە دوای لێکدانەوەی کارەکان بە شتێکی تەواو نوێ دەگەن: "ئەنسیکلۆپێدی".

ڕوسۆ ئەو کاتە تەنها وەك موزیکیی و تیۆریستی موزیك ناسرا بوو، بۆیە ڕۆڵی ئەو لە ئەنسیکلۆپێدیدا برێتی دەبێ لە نووسینی چەند ووتارێك دەربارەی موزیك. بەڵام گرنگتر لەم پەیوەندییە بۆ گۆڕانی داهاتووی ڕوسۆ ئەوەیە، کە دەکەوێتە نێوەندێکی زۆر پێشکەوتنخوازەوە و هەموو دژی جیهانی فۆیدالی وەستاونەتەوە .

ساڵی ١٧٤٩ گرنگترین وەرچەرخان لە ژیانی ڕوسۆدا ڕوو دەدات: ڕۆژێك لە پاریسەوە بۆ سەردانی دیدەرۆ دەڕوات، کە بە هۆی بڵاوکردنەوەی نووسینی ،،نامەیەك دەربارەی کوێرەکان،، گومانی ئاتێئیزم ی لێدەکرا و لەبەر ئەم هۆیە لە بەندیخانەی ڤیکۆن گیرا بوو. ڕوسۆ ڕوداوەکەی ئەو ڕۆژە هێندە بە گرنگ دادەنێ، کە چەندین ساڵ درەنگتر لە نامەی جیاوازدا لێی دەدوێتەوە. ڕوسۆ دەنووسێ، کە گوایە لە ڕێگەی ڕووەو گرتووخانەدا ڕۆژنامەی "مێرکور دو فرانس"ی دەخوێندەوە:

"کتوپڕ پرسیارەکەی ئەکادیمیی دیژۆ کەوتە بەرچاوم، کە بوو بە هۆی یەکەم نووسینم. گەر شتێکی شیاوی بەراوردکاری لەتەك وەحێکی (ئیلهام - ن) لەناکاودا هەبێ، ئەوا ئەو بەراوردە بزووتنەکەی نێو ناخیشم دەگرێتەوە. ئیدێیەکی لەژمارەنەهاتوو و ژیندار بۆ لام دەهاژێن، بەڵام بە هێز و پەرۆشێکی ئەوتۆ، کە بەتەواوی ساکانیانم. هۆشم مەست بوو بوو، دڵەخورپە هەڕەشەی تاساندنی لێ دەکردم. چیتر هەناسەم بۆ نادرێ، بۆ ژێر درەختێکی سەر کەناری ڕێگاکە ڕادەکەم و لەو ژێرەدا بە پەشۆکاوی کات بەسەردەبەم، هەتا دوای هەستانم دەبینم ئێلەکەکەمم بە فرمێسك تەڕ کردووە (...). گەر تەنیا سێ بەشی ئەو ئیدێیانەم بنووسیایەتەوە، (...)، ئەوا بە چ ڕوونییەك نەسازییەکانی ژیانی کۆمەڵایەتیم نیشان دەدا، بە چ هێڵێکی ڕاست دەمسەلماند، کە مرۆڤ لە سروشتەوە چاکە و تەنها بەهۆی دامەزراوەکانمانەوە خراپ دەبێ. کەمێك لەو برە زۆرەی ڕاستییە مەزنەکان، کە منیان ،،درەوشاندەوە،، و لەیادم مابوون، ئێستا لە فۆرمێکی لاوازدا بەنێو نووسینەکانمدا پەرش بوونەتەوە. من بەم شێوەیە و بە پێچەوانەی ویستی خۆم بووم بە نووسەر".[١٦]

بیۆگرافە فەڕەنسییەکانی ڕوسۆ ئەم ڕوداوەی سەر ڕێگەی ڤیکۆن ناو دەنێن ،،ئیلومیناسیۆن،،: ساتی درەوشانەوە یان ڕۆشنبوونەوە. ئەم ئیلهامە کتوپڕە لە ئێکستازی میستیکناسەکان (بۆ نموونە سۆفییەکان) دەچێ، کە کاتێك باوەڕ دەکەن خوا وەحی بۆ ناردوون. ڕوسۆ لەم ڕۆژەی ئۆکتۆبەری ١٧٤٩ بە دوواوە گرنگییەك بۆ مێژووی هۆشیاریی مرۆڤایەتی پەیدادەکات.[١٧]

پرسیارەکەی ئەکادیمیی دیژۆ ئەمە بوو: "ئایا پێشکەوتنی زانیاری و هونەرەکان ڕۆڵێکی بۆ پێگەیاندنی ڕەوشت بینیوە"؟ ئەکادیمیستە فەڕەنسییەکان ئەو دەمە لە سەدەی هەژدەیەمدا چاوەڕوانی وەڵامی زانیاریانەیان بۆ ئەم جۆرە پرسیارانە نەدەکرد، بەڵکو شیکاریی بڕواهێنەر. وەڵامەکان ناو نەدەنران توێژینەوە یان گوتار، بەڵکو ناو دەنران دیسکورز (لێدووان).

ڕسۆ وەڵامی ئەم پرسیارە لەم سەردەمەی ڕۆشناییەکاندا، کە مرۆڤ شانازییەکی زۆر بە دەسکەوتەکانی سەردەمەوە دەکات، بە "نەخێر" دەداتەوە و بە سەرجەم خوێنەران دەڵێ، کە زانیاری و هونەر پتر زیانیان هەبووە وەك لە سوود:

مرۆڤ لە هیچەوە بە کۆششی خۆی پێدەگات و بە تیشکی ئەقڵ تاریکی دەڕەوێنێتەوە، ئەو تاریکییەی کە سروشت بەسەر مرۆڤایەتیدا کێشاوە. بەڵام ئێستا مرۆڤ بەسەر خۆیدا

ڕادەپەڕێ و بەهۆی کۆششیەوە بۆ ئاستی بەرزتر هەڵدەزنێ. هۆش، بە هەمان شێوەی لەش، پێداویستی خۆی هەیە. پێداویستییەکانی لەش بریتین لە بناغەی ژیانی کۆمەڵایەتی، بەڵام ئەوانەی هۆش خشڵی ئەو ژیانەن. لە کاتێکدا دەوڵەت و یاسا مشوری ئاسایش و بەختیاریی مرۆڤ دەخۆن، ئەوا زانیاری و هونەرەکان، بێگومان کەمتر چەوسێنەرانە لە ئەوان، کەلەپچە و کلیلە دەهۆننەوە و دوای کۆتکردنی خۆیان لەنێویاندا دێن هەستە سەرەتاییەکانی ئازادی دەخنکێنن. پێداویستییەکانی ژیان تاجی دەسەڵاتیان زیت کردەوە، بەڵام زانیاری و هونەر دەسەڵاتیان چەسپاند.

ژیان چەند خۆش دەبوو، گەر هەڵوێستی دەرەکی هەمیشە ڕێفلەکتدانەوەی بڕوای نێو ناخ بووایە، گەر ڕێزگرتن ڕەوشت بوایە و نەك بۆ بەرژەوەندی، گەر بنەماکانی ڕەفتارمان بەڕاستی لە خزمەتی دەستووری ژیانماندا بوونایە، گەر فەلسەفە لە ناوی فەیلەسوف جیانەکراوە بوایە. ئەو کاتەی هونەر فێری نەکردبووین بە زمانێکی دەستکرد بدوێین، ئاکارمان سروشتی بوو. بەڵام ئەمڕۆ بێموبالاتییەکی هەڵخەڵەتێنەر خۆی لەنێو خو و نەرێتەکاندا دەنوێنێ، ئەمڕۆ مرۆڤ دوای نەرێت دەکەوێ نەك سروشتی خۆی.

زانیاری و هونەر بەهۆی گیروگرفتەکانمانەوە سەریانهەڵدا: ئەستێرەزانی لە خەرافیاتەوە دروست بوو، هونەری ڕەوانبێژی لە تەماح و کین و درۆوە، پێوانەی زەوی لە موڵکخوازییەوە، زانیاری سروشتی لە نوێخوازییەوە، هەموویان، تەنانەت مۆرالیش لە فیزی مرۆڤەوە دروست بوو. خوای مەزن، ڕزگارمان بکە لە زانیاری و هونەری باب و باپیرانمان، سەرلەنوێ نەزانی و بێگوناهی و هەژاریمان پێببەخشەرەوە! ("دیسکورزی زانیاری و هونەر")

"دیسکورزی زانیاری و هونەر" پتر ڕێتوریکە (ڕەوانبێژیە) وەك لەوەی فەلسەفە بێ. بێگومان نووسینەکە داڕشتنێکی فەلسەفەی مێژوو دەگرێتە خۆ، ئەویش بەوە کە ڕوسۆ پێشکەوتنی ڕواڵەتییانەی زانیاری و هونەر وەك پاڵنەری ژەنگهێنانی مۆرالی دەبینێ، بەڵام ئەم فەلسەفەی مێژووە جارێ ئاوڵا نەبووە. ڕوسۆ خۆی دەنگ بەم ڕاستییەدا دەنێ و دەبێژێ، کە

یەکەم نووسینی لە ڕووی لۆگیك و ڕێکخستنەوە کورتهێنە، هەروەها پڕە لە هێز و هەڵچوون. مۆرکێکی دیکەی "دیسکورزی زانیاری و هونەر" کەمڕەسەنییەتی. ڕوسۆ زۆر هزری نێو نووسینەکەی لە نووسەران و فەیلەسوفانی دی وەرگرتووە، لەوانە مۆنتێسکیو، سێنێکا، پلاتۆن، بەڵام بە تایبەتی پلوتارش. ڕوسۆ بە تەسەلی نووسینەکانی پلوتارشی خوێندبۆوە و تێزەکانی ئەوی سەبارەت بە سەروەریی سروشت بەسەر بەرهەمی هونەریدا دەناسی. نوێنەرانی ئەکادیمی خەڵاتەکە سەرەڕای ئەم کوتهێنییەی نووسینەکە بە ڕوسۆ دەبەخشن. ڕوسۆ دوای ئەم نووسینە لە لایەن ڕەخنەگران و ڕای گشتییەوە بە یەکێك لە "فەیلەسوفەکان" دادەنرێ، بێگومان بە یەکێك لە خۆجۆرترین و سەرسوڕمێنەترین کەس لەنێو ئەم گرووپەدا.

دیکسورزی زانیاری و هونەر خەریکبوونە لەتەك کێشەی بوون و ڕووکەشدا. دوای ئەوەی روسۆ لەسەر ڕێگەی ڤیکۆن بە "تیشکی ڕاستی" دەدرەوشێتەوە و لە شەوی درێژخایەندا ووتارەکەی دەنووسێ، دەربڕینەکەی ژیانێکی نوێ وەردەگرێ: ڕوسۆ دادەگیرسێ. نەسازیی نێوان بوون و ڕووکەش بە سۆز پڕ دەبێتەوە و جۆشێکی دراماتیکی بە گوتارەکەی دەدات. بەڵام سەرەڕای هەموو هەڵچوونێك هەستێکی ڕاستەقینە بەسەر ئەو دابەشبوونەی بوون و رووکەشدا دەدرێتەوە.[18]

لەژێر ڕووکەشدا چۆڵاییەك هەڵنیشتووە. چەڵەمەکانمان لێرەوە دێنە ئاراوە، چونکە بەڕێی ئەم کەلێنەی چۆڵاییەوە، کە ڕێ لە "هەڵوێستی دەرەکی"مان دەگرێ و نایەڵێ "لەتەك دڵماندا" بگونجێ، نەگبەتی دێتە نێو جیهانەوە. بەم شێوەیە ڕوسۆ دەسکەوتە مەزنەکانی ڕۆشناییەکان دەسڕێتەوە و پرسیارێکی نوێ هەڵدەکەنێ: ئێمە گیروگرفتێکی زۆرمان هەیە و هەموویان لە ڕووکەشەوە سەرهەڵدەدەن. ڕوسۆ بە هەڵمەتێکی دی ڕادەی "بۆگەنبوونی نەرێتمان" نیشان دەدات: هۆشی مرۆڤ تەنانەت سەرفرازە، بەڵام مرۆڤ خۆی بۆگەنی کردووە. ئەمەیش مسیبەتێکە، کە مرۆڤ تێیکەوتووە، ئەم مسیبەتەش بریتییە لە دووبەشبوونی ئەو بەسەر بێگوناهیی حاشالێکراو و بۆگەنبوونی ناچاریدا. ڕووکەش و خراپە لە لای ڕوسۆ هەمان واتایان هەیە.[19]

پچڕانی نێوان بوون و ڕووکەش پچڕانی دی دروست دەکات: پچڕانی نێوان چاکە و خراپە، "نێوان چاکەکان و خراپەکان"، نێوان سروشت و کۆمەڵگا، نێوان مرۆڤ و خواکانی، تەنانەت پچڕان لە ناخی مرۆڤ خۆیدا. پاشان سەرجەم مێژوو بەسەر "پێشین" و "دوایین" دا دابەش دەبێ.[٢٠]

جیابوونەوەی بوون و ڕووکەش ئەو واتایە دەگەیەنێ، کە "پەچە"یەك هەستە ڕاستەقینەکانی مرۆڤی شاردۆتەوە. ئەم زانستە یەکەم ئەتکی کۆمەڵگایە لە لایەن ڕوسۆوە، ئەمە ڕاستییەکە و نایەوێ قبووڵی بکات، بەڵکو بەدووی هۆ و ڕوونکردنەوەیدا دەگەڕێ، ئەمە برێتییە لە نەگبەتی و ڕزگاربوون لێی دەبێ بە خۆزگەی ئەو. ئەم تێمەش لە خۆیدا بەبەرهەمە و شیمانەی گۆڕانێکی لە ڕادەبەدەر دەگرێتە خۆ.[٢١]

ڕوسۆ فەیلەسوفەکان بە بەشێکی ئەو جیهانە دادەنێ، کە ڕەخنەی لێدەگرن. بۆیە هەموویان خەتابار دەکات. فەیلەسوفەکان گرنگی بە هێشتنەوەی دامەزراوەکانی چەوساندنەوە دەدەن و کاریان بۆ دەکەن. لە سالۆنە ئەدەبییەکاندا، کە تەنها بۆچوون و ڕووکەش ئەو نێوەندە دەگرنەوە، دەشێ هەموو شتێك بووترێ و کەسیش باوەڕ بەوە ناکات کە خۆی دەری دەبڕێ: داواکاریی فەیلەسوفەکان بەشێکە لە چەقەچەقی کۆمەڵایەتی، دەربڕینی ناڕاستەقینەیە دەربارەی جیهانێکی ناڕاستەقینە.[٢٢]

بڕیارەکەی ڕوسۆ ئەوەیە، کە کۆمەڵگا دژی سروشتە. ئەم بڕیارە یەکسەر دەرەنجامێك لەتەك خۆیدا دەهێنێ: من دژی کۆمەڵگام. من ئەرکی تووڕدانی کۆمەڵگایەك وەردەگرێ، کە هیچاندنی سروشتە. بەم شێوەیە هیچاندنی هیچاندن دەبێ بە شتێکی بنەمایی، دەبێ بە هەڵوێستێکی زیندوو. ژۆن-ژاك بەتاك و تەنیا دەبێ بە هیچاندنی کۆمەڵگا.[٢٣]

ئێمە دەتوانین بەکورتی سێ تێزی سەرەکی لەنێو "دیسکورزی زانیاری و هونەر"دا دیاری بکەین: یەکەم تێز ئەو بڕیارەیە، کە " مرۆڤایەتی لە دۆخە بێگوناە و سەرەتاییەکەی ژێرپەڕیوە"؛ دووەم بڕیاری ڕوسۆ ئەوەیە، کە "ئەو نەتەوانەی لە ڕووی هونەری و زانیارییەوە دواکەوتوون"، لەو نەتەوانە سەروەرترن کە "سیڤیلیزەکراون"؛ سێیەم بڕیاری ڕوسۆ ئەوەیە، کە "سیڤیلیزاسیۆنە مەزنەکان لەژێر کێشی گۆڕانە کولتووریەکەی خۆیاندا دێکادێنت بوون".[٢٤] کەواتە ئاشکرایە، بۆچی خوێنەرانی ڕوسۆ سەریان لەم تێزانە دەرنەدەچوو. لە سەردەمی ڕۆشناییەکاندا شانازییەکی زۆر بە پێشکەوتنی بەرهەمەکانی ئەقڵ، بە شکۆفەی زانیاری و هونەرەکانەوە دەکرا، کەچی ئێستا هاووڵاتییەکەی ژنێڤ پێیان دەڵی، ئەوان بەرەو خوار ژێرپەڕیون نەك پێشکەوتبن، هەروەها وەحشییەکان ژیانێکی ساغتریان لە ئەوان هەیە. لێرەوە ئاشکرا دەبێ، کە بۆچی ئەم دیسکورزە شەڕێکی ڕوشنبیری و دانوستاندنێکی هەمەلایەنیی هێنایە گۆڕێ. ڕوسۆ بەهۆی ئەم دانوستاندنانەوە پتر ناوبانگی پەیدا کرد.

ژیانی ڕوسۆ دوای بڵاوبوونەوەی "دیکسورزی زانیاری و هونەر" بەتەواوی دەگۆڕرێ، ئێستا کەسانێکی زۆر دێن بۆ سەردانی و ئەمەش کاردەکاتە سەر تەندروستی ئەو. هەروەها بێخەوی و دێپرەسیۆن سەرهەڵدەدەن، ئازاری میزەڵدانی پەرەدەسێنێ، سەرەڕای گەرماو و وەرگرتنی ئاوی تەندروست هەمیشە ڕەنگزەرد و لاوازتر دەبێ. فرەسوا مۆسارد، کە وەك ڕوسۆ سویسری بوو و لە پاسی دادەنیشت، بانگی ڕوسۆ دەکات لەگەڵیدا بژی. لێرە لە دوورەپەرێزی ئازارە فیزیکییەکانی خاودەبنەوە، هەروەها لێرە ئۆپێرای "فاڵچیی گوند" دەنووسێ، کە لە بەردەم پاشا و بەگزادەکاندا لەسەر شانۆ پێشکەش دەکرێ. لودڤیشی پازدەیەم دەیەوێ لە کۆشکی پاشایەتی پێشوازیی ڕوسۆ بکات. دوو ئێپیزۆدی گرنگ هەن، کە کارەکتەری ڕوسۆمان بۆ ڕوون دەکەنەوە:

ڕوسۆ ڕۆژی خەڵاتدانی بەرهەمەکەی لە شانۆ دەبێ لەنێو ئەو لۆژەدا، کە بۆی تەرخان کرا بوو، "بەڵام شلوشێواو، بە ڕیشی نەتاشراو و پێڕوکەیەکی دانەهێنراوەوە". ڕوسۆ لەسەر شێوازی تایبەتیی خۆی دەنووسێ: "ئەم بێشەرمیەم بەڵگەی ئازایەتیمە. بەخۆمم ووت: من لە جێگەی خۆمدام، چونکە بەرهەمەکەم دەبینم و بۆ ئەم مەبەستەش بانگ کراوم. من خۆمم بە هەمان شێوەی ڕۆژانی دیکەی ژیانم پۆشیوە، نە چاکتر و نە خراپتر. گەر هەنگاو بۆ

خۆگونجاندن لەتەك ڕای گشتیدا بنێم، ئەوا هێندە ناخایەنێ بە کۆیلەی دەبم، پاشان بە سووک و ڕسوا دادەنرێم".[٢٥]

هەروەها ڕوسۆ بۆ ڕۆژی داهاتوو ناچێ بەپیر پێشوازییەکەی پاشاوە. بێگومان ئەو بۆ ئەم هەڵوێستەی چەند هۆیەکی هەبوو، بۆ نموونە "شەرمنییە بەنەفرەتەکەی"، بەڵام گرنگترین هۆی ئەمە بوو: ڕوسۆ دەزانێ پاشا خەڵاتی دەکات و مووچەیەکی بۆ دەبڕێتەوە. گەر نەچێ، ئەو موچەیەی لەکیس دەچێ. جا چیە؟ "من خۆمم لە دەستبەسەریی ئەو موچەیە پاراست. بژی ڕاستی و ئازایەتی و ئازادی! بە چ ڕوویەکەوە ئیتر لە ئازادی بدوامایە (...)؟ گەر ئەو مووچەیەم وەربگرتایە، ئەوسا دەبوو مەرایی بکەم یان بێدەنگ ببم ".[٢٦]

ئەکادیمی دیژۆ ساڵی ١٧٥٣ سەرلەنوێ پرسیارێکی دی بڵاودەکاتەوە: "هۆی نایەکسانی لە نێوان مرۆڤدا چییە، ئایا ئەو پەیوەندییە بەپێی یاسای سروشت ڕەوایە؟ ". ڕوسۆ بە دیسکورزێکی دووسەد لاپەڕەیی وەڵام دەداتەوە، کە تێزە هەمەلایەنیەکەی بەدڵی خەڵاتدەران نابێ، بەڵام ئەم دیسکورزەی بەزوویی سنوورەکانی فەڕەنسا دەبڕێ (بڕوانە بەشی دووەم: ئەنترۆپۆلۆژی). ڕوسۆ لەم دیسکورزەدا هێرش دەکاتە سەر خاوەنداری تایبەتی، ئەمەش ڤۆلتێر، کە ماوەیەك لەمەوبەر لە ژنێڤ بوو بە موڵکدار، زۆر تووڕە دەکات. ڤۆلتێر ئەم نووسینە ناودەنێ "فەلسەفەی سواڵکەرێك، کە حەز دەکات هەژارەکان لە دەوڵەمەندەکان بدزن". بەتایبەتی ڕازاندنەوەی ژیانی وەحشییەکانی ئەمریکا و ئەفریکا لە لایەن ڕوسۆوە حەوسەڵەی ڤۆلتێر ناهێڵێ. ڤۆلتێر ئەم نووسینەی ڕوسۆ ناودەنێ "کتێبێك دژی ڕەگەزی مرۆڤ، کە پیاو لەکاتی خوێندنەوەیدا زەوق دەیگرێ، لەسەر چوارپەل سەما بکات".[٢٧]

ڕوسۆ لە ووتارێکدا بەناوی "نامەیەك دەربارەی موزیکی فەرەنسی"، کە لە "ئەنسیکلۆپێدی"دا بڵاودەبێتەوە، فەرتەنەیەکی گەورە دەنێتەوە. ئەو ووتارە بە بڕوای فۆن گریم "شاری پاریسی لە هەر چوار لاوە گرتێبەردا". نزیکەی پەنجا ڕەخنەگر دەکەونە خەریکگەری لەتەك ئەم ئەتککردنەی موزیکی فەرەنسیدا لە لایەن ڕوسۆوە. هەندێك ڕەخنەگر هەستیان دەکرد لە شەرەفی نەتەوەییاندا بریندار کراون.[٢٨]

ڕوسۆ لەم ووتارەیدا موزیکی ئیتالی بەهۆی زەنگینییەوە لە میلۆدی و هونەری دەنگدا لە سەرووی موزیکی فەرەنسییەوە دادەنێ. کۆمپۆنیستە فەرەنسییەکان بە بڕوای ئەو کەمییان لە میلۆدێك و هارمۆنی و ئەندێشەدا هەیە، جگە لەمە ئۆپێرای فەڕەنسی "هەتا بلێیت دیاردەیەکی هەژارە" و زمانی فەڕەنسی زۆر کەمتر لە زمانی ئیتالی بۆ ئاواز دەگونجێ. "لەو بڕوایەدام ڕوونم کردبێتەوە، کە لە موزیکی فەڕەنسیدا نە کێش و نە میلۆدی هەیە، چونکە زمانی فەڕەنسی بۆ ئەوە دروست نەبووە، جگە لەمەش ئاوازی فەڕەنسی لاواندنەوەیەکی درێژخایەنە (...). لێرەوە دەگەم بە سەرەنجامێك، کە فەڕەنسییەکان موزیکیان نییە و نایانبێ"!![٢٩]

هەندێك ئەندامی ئۆرکێسترای پاریس هەڕەشەی تێهەڵدانی لێدەکەن، هەندێکی دی دەیانەوێ بۆ دووێل (بەرانبەرین) بانگی بکەن. ڕوسۆ دوای ئەم ووتارە سەردانی ئۆسەمبلەکانی موزیکی لێ قەدەغە دەکرێ. هەموو هاوڕێیانی جگە لە دیدەرۆ و فۆن گریم لایەنی ڕەخنەگران دەگرن و لێی دەتەکنەوە. بەڵام لەبەرئەوەی ڕوسۆ لە سالۆن و قاوەخانەکانیش هەر هەمان بڕوای لەسەر موزیك دەردەبڕێ، ئەوا هێندە ناخایەنێ دوژمنی زۆرتر دەبێ وەك لە دۆست.[٣٠]

لە ساڵی ١٧٥٤ بەدواوە ئیزۆلەبوونی کۆمەڵایەتیی ڕوسۆ سەرەتا دەگرێ.

بەڵام ڕوسۆ خۆیشی هەمیشە پتر بێزی لە کۆمەڵی پاریس و شێوازی ژیانی دەهاتەوە. لە ئاوردانەوەیدا لەو کاتە دەنووسێ، کە خەریکگەری هۆشیی نووسەران و کەمی ڕاستگۆیی لە نووسینەکانیاندا ڤێزیان دەهێنایەوە، هەروەها لە پەیوەندییەکانیدا زۆر کەم ڕاستگۆیی و و کراوەیی و خۆشەویستی بەدیکردووە، بۆیە تاکە کۆمەڵگایەك، کە ئەو خۆزگەی ژیانی تێدا هەبێ، کۆمەڵگای هاوڕێیانە.[٣١]

ڕوسۆ ماوەیەك دوای ئەم ناکۆکییانە بۆ ژنێڤ دەگەڕێتەوە، دوای بیستوشەش ساڵ "بەجۆشەوە بۆ کۆمار" دێتەوە. بە فیزێکی لە ڕادەبەدەر دەربارەی خۆی دەنووسێ، کە چۆن لە هەموو ستاندەکاندا پێیدا هەڵدەدرا، بەڵام ئەم تەریق دەبۆوە، چونکە پەڕینەوەی لە مەزەبی

کالڤینیستیی باب و باپیرانییەوە بۆ مەزەبی کاتۆلیکی لە وولاتەکەی دابڕی بوو و لیرەشەوە نەیتوانی بوو بە ئەرکەکانی سەرشانی هەستێ.

ڕوسۆ لەگەڵ ئەوەشدا تەنها چوار مانگ لە "کۆمار" دەمێنێتەوە. ئەم ماوە کورتە کامەرانترین ماوەی ژیانی پێگەییوی ئەو پێکدەهێنێ. کاتێك لە پاریس لە خەڵك بێزاربوو، ئێستا لە ژنێڤ لەتەك هەڤاڵەکانی منداڵییدا پەیوەندی دادەمەزرێنێتەوە.

هۆکانی ساردبوونەوەی ڕوسۆ لە ژنێڤ زۆرن. ناوەندە باڵادەستەکانی ژنێڤ بە ساردییەوە پێشوازییان لە "دیسکورزی نایەکسانی" کردبوو؛ ڕوسۆ دەڵێ، گوایە بەتایبەتی سەرەتاکەی بوو بەهۆی دروستکردنی "چەند دوژمنێك لە شارەوانی و چەند بەخیلێکیش لەنێو هاولاتیاندا"! جگە لەمە ئێستا ڤۆلتێر لە ژنێڤ نیشتەجێ بوو بوو و ڤیلایەکی پێبەخشرابوو. هەروەها کاتێك ڕوسۆ بۆ پاریس دەگەڕێتەوە، دەیەوێ ماڵەکەی هەڵبوەشێنێتەوە و ماڵئاوایی لە هاوڕێیانی بکات، بەڵام لێرە مەدام دێ پینێ گلی دەداتەوە و لە نزیکی خۆیەوە لە مۆمۆرێنسی خانوویەکی بۆ گوزەران پێ دەبەخشێ.

بەڵام ژیانی هێمن لەنێو سروشتدا کورتخایەن دەبێ. زستانی ١٧٥٧ ئازاری میزەڵدانی پەرەدەسێنێ و لەم کاتە بەدوواوە ناچار دەبێ سۆندە بەکاربهێنێ. ڕوسۆ هەست دەکات لە مردنەوە نزیکە و زۆر جار بیر لە خۆکوشتن دەکاتەوە. پسیکۆلۆژەکان ڕووداوێکی زۆر گرنگ بۆ ئەم ساڵەی ١٧٥٧ دەگەڕێننەوە: ڕوسۆ وای دادەنا، کە لە لایەن "دوژمنان"ەوە ئابلۆقەی درابێ. واتا نەخۆشییە کوشندەکەی، پارانۆیا، لەم ساڵەدا سەریهەڵداوە. ڕوسۆ لەم کاتە بەدواوە هەست دەکات، "لە لایەن پیلانگێڕی نهێنی و هەلبازانەوە" ئابلۆقە دراوە. تەنانەت تێرێزی هاوسەری، مەدام دێ پینێ، دیدەرۆ، فۆن گریم، ئینجا ڤۆلتێر لەو ژنێڤە دوورەوە، "دوژمنی" ڕوسۆ بوون، بە"مرۆڤێکی دۆڕاو و بێچارەیان" داناوە، تەنانەت "خۆشییان لەوە بینیوە"، کە "بەیەکجاری لەناوی بەرن". ئەمەش زەوقێکی ئازاردەرە بۆ ڕوسۆیەکی پڕئەندێشە.[٣٢]

ئەم نەخۆشییە لە کۆتایی ژیانیدا بە شێوەیەك تیندەسێنێ، کە لەسەر کورسییەکەی لە ترسی ڕاونان بە کلیلی تایبەتی خۆی قفڵ دەدا.

کاتێك ڕوسۆ گەیشتە پاریس، نزیکەی سیی ساڵ ژیانی ئازاد و بەرەڵایی بەسەربردبوو. ئێستا منداڵی و ساڵەکانی گەنجێتیی دەخزێنە نێو ئاسۆیەکی لێڵەوە و لە پشتیەوەن. ئەم کاتانەی ڕابوردوو تەنها بیرەوەری و تاسەن، بەڵام تاسەیەك، کە هەتا تەمەنی پیرێتی ناخی جێناهێڵێ. ئەوەی ڕوسۆ دەگێڕێتەوە بۆ سویسرای وولاتی تاکە هەستێکە، کە لەوێ، تەنیا لەوێ، خاوەنی ژیانێك بوو وەك "یەکێتی"یەکی ڕاستەقینە، وەك "سەرجەمێکی نەشکاو". ئەو کاتە جارێ پچڕانی نێوان داواکارییەکانی جیهان و داواکارییەکانی من ڕووی نەدابوو، هێزی هەست و ئەندێشە لەنێو ڕیالێتیی شتەکاندا سنووورە سەخت و دژوارەکانی نەبینی بوو. بەڵام لەپاڵ ئەمانەدا پێزانینی ڕوسۆ خۆیشی ئەو دوو جیهانەی من و شتی بەتەواوی لە یەك جیا نەکردبۆوە. جیهانی منداڵی و گەنجێتی تەوەنێکی چنراو بوو لە خەو و ڕیالێتیی، لە ئەزموون و وێنا. "ڕیالترین" و پڕناوەرۆکترین ساتە بەدیهاتووەکانی ئەو ساتانەن، کە ئەو بۆ نێو ژیانی خەو و خەیاڵ و خۆزگە ڕۆدەچێ، ژیانێك، کە هەرچی ڕیالێتیی لەنێویدا هەیە بیرچۆتەوە. بە چەندین هەفتە و بەبێ ئامانج دەگەڕێ و ئەم شادمانییە هەستییەی لەنێو گەڕانی ئازاددا هەمیشە لە نوێوە ئەزموون دەکاتەوە. بەڵام لەو ساتە بەدواوە، کە پێ دەنێتە پاریسەوە، ئەم جیهانە نامێنێ. لێرە شتەکان و جیهان بە شێوەیەکی دی ڕێکخراون؛ لێرە بە ڕێکخراوێك دەگات، کە ڕێ بە هەڵەشەیی سەبژێکتیڤی نادات: ڕۆژگار بەنێو ژمارەیەك کاردا بەسەر دەبرێ و بەهۆی ئەو کارانەشەوە ڕێکخستنێکی تایبەتیی پێدراوە.[٣٣]

پاریسی ئەو سەردەمە لوتکەی "کولتوری کۆشك" بوو، ڕەوشتی ڕاستەقینەی ئەم جۆرە کولتوورەش برێتییە لە ڕێزگرتنی ڕۆتینی، کە بە هەموو غەریبێك دەدرێ. بەڵام هەر ئەم ڕێزگرتنە ڕۆتینییەیە کە ڕوسۆ بریندار دەکات و دەسڵەمێنێتەوە. چونکە هەمیشە پتر بناغەی ئەم ڕێزگرتنەی بۆ دەردەکەوێ. هەمیشە ڕوونتر دەبینێ، کە ئەم شێوازەی پەیوەندی هیچ "لکاندنێك"ی کەسی ناناسێ. ڕوسۆ ئەم کێشەیە لە "ئێلویزی نوێ"دا ڕوونتر دەردەبڕێ: چۆن دەشێ کەسێك لە یەکەم ساتەوە ببێ بە هاوڕێی مرۆڤێك، کە پێشتر هەرگیز نەیبینیوە؟ گرنگیپێدانێکی ڕاستەقینەی مرۆڤپەروەری، بەخشینی دەروونێکی ڕەسەن و ئازاد، ئەمانەن کە

دەبن بەهۆی دروستبوونی زمانێکی جیا لە هەموو ئەو ڕێزنیشاندانە سەرزارەکیانەی نەریتی جیهانی مەزن داوایان دەکات.

ڕوسۆ هاتە نێو ئەم کۆمەڵگایەوە و پاشان کینی لێ هەڵدەگرێ. چونکە نایەوێ نیوەی سەر بە خۆی و نیوەکەی دیکەی سەر بە کۆمەڵگا بێ. بۆیە دەیەوێ بگەڕێتەوە. بەڵام بۆ کوێ؟ لە هەڵوێستی دوژمنانەیەوە بەرانبەر کۆمەڵگا، لە شێوازێکی خۆجۆری بیرکردنەوە و هەستکردنەوە، لە تینوێتییەکەوە بۆ هاوڕێیەتی، کە نەیدەتوانی بیشکێنێ، چونکە کەسی نەدەدۆزیەوە هەمان تێگەیشتنی ئەوی لەسەر هاوڕێیەتی هەبێ، ڕوسۆ لە ئەمانەوە بە زانستێك دەگات سەبارەت بەوەی، کە "غەریبێکە" لەنێو هەموو مرۆڤایەتیدا. هەموو گیروگرفتەکانی سالآنی داهاتووی ژیانی دەبوون بە پاڵهێزێك بۆ پەرەدان بەم هەستەی، هەتا لە کۆتاییدا تووشی ترسێکی ڕاستەقینە لە هەموو مرۆڤ دەبێ، هەروەها هەستێکیش لە لای چێدەبێ، کە گوایە لەسەر ئەم زەمینە تەنها بە خۆیەوە بەندە. ڕوسۆ لەخۆی دەپرسێ: بۆچی ناتوانێ لەنێو مرۆڤدا بژی؟ ئایا هەوڵ دەدات ئەو جێگەیەی لەنێو کۆمەڵگادا پێبدرێ، کە بەڕاستی هینی ئەوە؟ ڕوسۆ دەبێژێ: نەخێر. بەڵام خۆ لە لایەکی دیکەوە هەموو خۆشیان دەوێ و لێی نزیك دەکەونەوە، کەچی ئەمیش خۆیەتی کە دەیانگەڕێنێتەوە. کەواتە هۆکەی چییە؟ ڕوسۆ دەبێژێ:

لە ناخمدا تاسەیەکی نەشیاوی ساتارکردن بۆ ئازادی هەست پێدەکەم، لەپاڵ ئەم هەستەشدا هەوڵی بەرێزبوون و بەختیاری جێگەی نابێتەوە. من ئەو کاتە لەنێو مرۆڤدا بەختیارم، گەر لە ناخەوە ئازاد بم و پێویستم پێیان نەبێ. مرۆڤ نابێ لە ناخی خۆی دووربکەوێتەوە. دەبێ هەمیشە ڕووبکاتە خۆی. هەموو شتێك لە کۆتاییدا پاڵ بە مرۆڤەوە دەنێ بۆ لای خۆی بگەڕێتەوە. دەروون دەبێ خۆی لە شتەکان ئازاد بکات. ئەو کەسەی باوەڕ دەکات، ئەوانی دی خاوەنی دەروونێکی تەنگ و داخراون، دەبێ پشتیان تێبکات و لەنێو تەنیایدا بۆ لای خۆی بگەڕێتەوە. پاشان هیچ شتێکی دەرەوەی دەروون ڕەزامەندی ناکات. دەروون چیدی لەسەر زەمین خۆراکی خۆی نادۆزێتەوە و تەنها بە توخمی خۆی دەژی.

بەختیاریمان بە باری ئارامی دەروونەوە بەندە و بەسەر تاکە هەستی سەربەخۆدا شیتەڵ ناکرێتەوە. ئەو بەختیارییەی خۆی لەنێو دەرووندا بۆ جۆشێك دەتوێنێتەوە، کە لە دەرەوە دەروون دەبزوێنێ و تەنها بۆ ساتێك لێکەوتی دەکات، بەختیارییەکی ڕووکەشە نەك بەختیاریی دەروون. بەڵام گەر دەروون بەتەنیا لەگەڵ خۆیدا بوو، ئەوسا لەنێو خۆیدا بەختیاری دەدۆزێتەوە، لەنێو گەردووندا دەیدۆزێتەوە، لەنێو سەرجەم هەیە و دەبوونەکاندا، لەنێو سەرجەم جوانیدا، کە لە جیهاندا لێی دەڕوانێ و پاشان لەنێو جیهانی ئەندێشەیدا خەوی پێوە دەبینی. دەروون ئێستا ئەو شتانە دروست دەکات، کە تاسەی دەکردن. خۆزگەکانی دەبن بە پێوانەی شادییەکانی. دەروون ئێستا خۆی دەداتە دەست تواندنەوە لەنێو گەردووندا، خۆی دەداتە دەستی بەخشین بە خەوەکانی.[٣٤]

ڕوسۆ بە نەخۆشی بۆ نێو شارۆچکەی مۆمۆرێنسی دەگوێزێتەوە. لێرە ساڵی ١٧٥٨ بەنێو نەخۆشیی درێشخایەندا ڕۆمانی "ئێلویزی نوێ" تەواو دەکات، کە ساڵی ١٧٦١ بلاودەبێتەوە و ڕوسۆ بەهۆیەوە دەسکەوتێکی چاکی دەبێ. "ئێلویزی نوێ" هەتا ساڵی ١٨٠٠ سەد جار بەپێی مۆڵەتی یاسایی لەچاپدەدرێتەوە، ئەمە جگە لە چاپی قاچاغ.

"ئێلویزی نوێ" ڕۆمانی هەستە، ئەمەش لە ئەدەبدا دیاردەیەکی نوێ بوو. هەتا کاتی ئەم ڕۆمانە ڕووی نەدا بوو، کەسێك بەو ئاشکراییە ناخی خۆی نیشانی خوێنەر بدات. بۆ ئەو سەردەمە هیچ شتێك هێندە سەرنجڕاکێش نەبوو وەك ئاشکرابوونی دەروونی مرۆڤ لە بەردەم کەسانی دیکەدا. لەکاتی ئەم ڕۆمانەی ڕوسۆوە سەروەریی ئەدەبی سەبژێکتیڤی سەرچاوە دەگرێ، کەسانێکی زۆر "خۆ" ئاشکرا دەکەن، "دەروونی ناسك" نیشان دەدەن، کە چۆن بە ئاشکرا لەنێو تراژیدیدا مەلە دەکات. ئەم دیاردەیە هەتا ئەمڕۆ بەردەوامە. بەسۆزی دەبێ بە مۆدە، نەك تەنها لە فەڕەنسا، بەڵکو هەروەها لە ئێنگلاند و ئەڵمانیاش. بەم شێوەیە مۆدەی کلاسیکییانەی ڕێکخستن و ئەقڵ و فۆرم بەرەو نەمان دەچن و دەسەڵاتی "فەیلەسوفەکان" لە کۆتایی نزیك دەکەوێتەوە.

"ئێلویزی نوێ" ڕۆمانێکە لە شێوەی نامەگۆڕینەوە لە نێوان فیگورەکاندا. بەڵام ڕۆمانێکی سەرتاسەری نییە. ڕوسۆ ناوبەناو بە ئێکسکورزی درێشخایەنی زانیارییانە لەسەر بابەتی جیاواز هەڵدەستێ، کە هیچ پەیوەندییەکیان بە ناوەرۆکی چیرۆکەکەوە نییە، بۆ نموونە لەسەر موزیکی ئیتاڵی و فەڕەنسی، کیژانی پاریس، کشتوکاڵ و باخچەسازی، پەروەردەی منداڵ، دووێل (بەرانبەرێن) و خۆکوشتن. لە ناوەرۆکی ڕۆمانەکەدا بەتایبەتی کێشەی وەرگرتن و هەڵاتن، کە تێمێکی گشتییە لە ناخی سەرجەم بەرهەمی ڕوسۆدا، خۆی دەنوێنێ. "ئێلویز" پڕە لە جیابوونەوە و گەڕانەوە، ئاشتکردنەوە و ڕۆشناییدان بە گومانی ناڕەوا و تێگەیشتنی هەڵە لە یەکتری. بەڵام ئەوەی بۆ خوێنەری سەدەی هەژدەیەم زۆر سەرنجڕاکێش بوو، هێنانی سروشتە بۆ نێو ژیانی خۆشەویستیی پاڵەوانەکان. لە بەشی یەکەمی ڕۆمانەکەدا، نامەی بیستوسێ، "سان پڕو" وەسفی ناوچەی ڤالیز بۆ "ژولیێ" دەکات: ناوچەیەکی ئازاد لە "پەچە". بەڵام ئەوە لە ڕاستیدا جیهانێکی "دیکە"یە لە فۆرمێکی جادووییدا، کە چاوی ڕوسۆ لێی دەڕوانێ:

"(...) نامەوێ باسی گەشت و سەرنجەکانمت بۆ بگێڕمەوە (...)، بۆ من هێندە بەسە، لەگەڵ تۆدا دەربارەی دڵم بدوێم (...). کاتێك بۆ گەشتەکەم کەوتمە ڕێ، خەمبار بووم بە هۆی خەمەکانمەوە، بەڵام شادمانیی تۆ دڵخۆشیی دەدامەوە (...). لەسەرخۆ بەسەر تولەڕێیەکی باریکدا سەردەکەوتم (...) و دەمویست لەتەك لێشاوی بیرمدا کات بەسەر بەرم، کەچی بەردەوام سەرنجێکی چاوەڕواننەکراو بۆ نێو جیهان بێداری دەکردمەوە. جارێك کەڤری مەزن بەسەر سەرمەوە هەڵچوو بوون، جارێك تاڤگەی ئاو بە تەمی هاژەی لێم دەپرژا، جارێك لە پاڵمەوە گۆمێکی بێبناغە ڕاشکا بوو و چاو نەیدەوێرا قووڵاییەکەی بپشکنێ (...). تێکەڵێکی سەیر لە سروشتی خۆرسك و ڕێکخراو (...). ئەم ناوچە سەیرانە تەنها بە کاری مرۆڤ ئاوها دژ بە یەك هۆشسام نەکراون. ئاوهای دەنواند، سروشت خۆیشی خۆزگەی کرداری نەسازی لەگەڵ خۆیدا هەبوو (...)؛ دەمەو بەیانیانی بەهار گوڵ دەبینیت، دەمەو نیوەڕوانی پاییز میوە، دەمەو باکوری زستان بەفر. سروشت کەژەکانی ساڵی لە یەك سات و هەموو جۆری ناوچەکانی لە یەك شوێندا یەکخستبوو (...). یەکەم ڕۆژ ئەم ناسکییەی گۆڕینەکانم گێڕایەوە

بۆ ئارامیی ناخم، کە وام هەست دەکرد لە نوێوە دەپشکوێ. هۆشسام بووم بە دەسەڵاتی شتی بێهەست بەسەر بەهێزترین سۆزی مرۆڤدا، بۆیە ئیتر کینم لە فەلسەفە هەڵگرت. فەلسەفە هێندەی شتە بێدەروونەکان توانای بەسەر هەستی ئێمەدا ناشکێتەوە. بە درێژایی شەو ئارامی ناخی تەنیبووم. بەڵام کاتێك ئارامییەکەم بۆ ڕۆژی داهاتوو پەرەی سەند، گەیشتم بە بڕیارێك، کە دەبێ هۆیەکی دیکەی هەبێ و من هێشتا پێم نەزانیبێ. لەم ڕۆژەدا بەسەر هەندێك چیای نزمدا سەرکەوتم، لوتکەکانیانم بڕی و گەیشتم بە بڵندترین چیاکانی نزیکم. دوای بزربوونم لەنێو پەڵەهەورەکاندا بە ناوچەیەکی سەیر گەیشتم، کە مرۆڤ بەهاوین هەورەگرمە و بۆران لەژێر خۆیدا بەدیدەکات: وێنەیەکی مەزنی دەروونی دانا، کە سەروێنەی تەنها لە شوێنی وەرگرتنی ئەو وێنە زێنزییە خۆیدا دەبینرێ. ئێستا لەنێو خاوێنیی هەوادا دەبزوام و لە ئەمدا هۆی گۆڕینی باری دەروونم و هاتنەوەی ئاشتیی بزربووم ئاشکرا کرد (...). گەر سەرجەمی تۆماری ناخیمت لەسەر شتەکان بۆ بگێڕمەوە، گەر پێشبینیی بکەیت، ئەوسا بە تێگەیشتێك دەربارەی ناخی شادمانی من دەگەیت. بیربکەرەوە لە گۆڕین و مەزنی و جوانیی هەزار بەزمی شایانی هۆشسامی، بیربکەرەوە لەو شادمانییە، کە لە دەرەوەی خۆتدا هیچی دی جگە لە بابەتی نوێ نەبینیت، لە مەلی غەریب، ڕووەکی سەیرو نەدیو، هەتا ڕادەیەك هەست بە سروشتێکی دی بکەیت و خۆت لەنێو جیهانێکی دیکەدا ببینیتەوە. هەموو ئەمانە تێکەڵێکی سەیر بە چاو دەبەخشن، تێکەڵێك کە بە تەنکیی هەوا جوانتر دەبێ. هەوا ڕەنگەکان ژیندارتر و سیماکان دیارتر دەکات، هەموو پنتێکی لێڕوانین نزیکتر دەخاتەوە؛ دوورییەکان نزیکتر دەنوێنن وەك لەسەر تەختایی، کاتیك ئەستووریی هەوا بە پەچەیەك ڕووی زەمینی پۆشیوە؛ ئاسۆ بابەتی زۆرتر لە شیاوی پێکان بە چاوی مرۆڤ دەبەخشێ. بە کورتی، ئەم بەزمە شتێکی جادوویی، سەرسروشتی، دەگرێتە خۆ و گەشکە بە هۆش و زێنزی مرۆڤ دەدات، کە ئیتر هەموو شتێکی لەبیر دەچێتەوە، تەنانەت خۆی لەبیردەچێتەوە و نازانێ لە کوێیە ...".[٣٥]

ڕوسۆ لە "ئێلویزی نوێ"دا بەڕێی ڕاڤەی دیمەنی دەریاچە و چیاکانی سویسراوە ڕاکێشەریی سروشت نیشانی خوێنەر دەدات. هەتا ئەو دەمە هێندە گرنگی بە سروشت نەدرا

بوو. بەڵام ڕوسۆی پیاسەکەر ئێستا بۆ یەکەم جار زێنزی مرۆڤی سەردەم بۆ جوانی و خۆجۆریی وولاتەکەی بێدار دەکاتەوە، بێگومان سەرەتا لەنێو ڕۆشنبیرە ئەدەبییەکاندا. ڕوسۆ دەبێ بە ڕابەری گەڕیدەیی. ڤۆلفگانگ فۆن ڤارتبورگ لە کتێبی "مێژووی سویسرا"دا دەنووسێ: "هیچ کەسێك ئەو ڕۆڵەی ڕوسۆی نەبینیوە بۆ ئەوەی چیاکانی سویسرا بە بابەتی هۆشسامبوونی ئەوروپییەکان بۆ سروشت بکات. ئەو دەمە لە جانتای گەڕیدەکاندا، کە دەهاتن بۆ سویسرا، نەخشەی گەشت نەبوو، بەڵکو ڕۆمانی "ئێلویزی نوێ"ی ڕوسۆ. ئەوە ڕوسۆ بوو، کە بانگەوازێکی بۆ ،،گەڕانەوە بۆ سروشت،، دا و نیوەی دووەمی ئەو سەدەیەی گرتەوە".[٣٦]

پێنج ساڵی مۆمۆڕێنسی بەبەرهەمترین قۆناغی ژیانی ڕوسۆ دەبێ. ڕوسۆ ناوبەناو دەربارەی بابەتی جیاواز دەنووسێ: ڕۆمانە پەروەردەییەکەی بە ناونیشانی "ئێمیل"، یان تیۆرییە سیاسییەکەی بە ناونیشانی "کۆنترا سۆسیال" (پەیمانی کۆمەڵایەتی). ڕوسۆ "ئێمیل" بە گرنگترین بەرهەمی خۆی دادەنێ. "ئێمیل" تێکەڵێکە لە ڕۆمان و داڕشتنی فەلسەفییانەی جیهانبینیی نووسەر، سیمای یۆتۆپیایەکی پەروەردەیی دەگرێتە خۆ؛ بەگشتی برێتییە لە داواکاری بۆ پەروەردەی ئازادی منداڵ لە دۆگمی ئایین، هەر بۆیە کاریگەرییەکی زۆر نێگەتیڤی دەبێ. ڕوسۆ لە هەمان ساڵانی ئەم نووسینەدا لە "کۆنترا سۆسیال"دا کار دەکات و ساڵی ١٧٦٠/٦١ بە دوا فۆرمی دەگات. "کۆنترا سۆسیال" برێتییە لە خەریکگەرییەکی تیۆرییانە لەتەك کێشەی دامەزراندنی کۆمەڵگای سیاسی بەپێی پەیمان. ڕوسۆ ئەم بەرهەمەی وەك پاشکۆیەك بۆ ڕۆمانە پەروەردەییەکەی دادەنێ، یان لە نامەیەکدا دەنووسێ، کە "هەردووکیان پێکەوە سەرجەمێك پێکدەهێنن".[٣٧] لە ڕاستیدا خوێندنەوەی هەردووکیان بۆ تێگەیشتن لە جیهانبینیی ڕوسۆ پێویستە.

کاریگەریی نێگەتیڤی "ئێمیل" دەبێ بە هۆیەك، کە "کۆنترا سۆسیال" بەساردی لێبڕوانرێ و هاوکات تەنها لە نێوەندێکی تایبەتیدا بناسرێ. پەرلەمانی پاریس ساڵی ١٧٦٢ بڕیاری یاساغکردنی "ئێمیل" دەردەکات و هەرچی ژمارەیەکی بەردەست بکەوێ دەسوتێنرێ. دەسەڵاتدارانی ژنێڤ لاسایی فەرەنسییەکان دەکەنەوە و بڕیار بۆ سووتاندنی هەردووکیان دەردەکەن. هاوکات لە پەرلەمانی پاریس داوای گرتنی ڕوسۆ دەکرێ، ئەمیش سەرەتا دەیەوێ بچێتە بەردەم دادگا و بەرگری لە تێڕوانینەکانی خۆی لەسەر ئایین بکات، بەڵام دۆستەکانی لەم مەبەستەی پەشیمانی دەکەنەوە. ڕوسۆ ١٧٦٢/٦/٩بە گالیسکەیەك مۆمۆڕێنسی جێدەهێڵێ. بەڵام ئێستا پارانۆیاکەی پتر تین دەسێنێ. ڕوسۆ ئاوها بۆ کێشەکە دەچێ، کە گوایە "پیلانێکی هێزی نهێنی" و "سیخوڕە بەکرێگیراوەکانی" لە دژی ئەو دوو کتێبەی جووڵاونەتەوە. بێگومان گەر لە ڕاونانی بەردەوامی ڕوسۆ و ئاوارەیی ساڵانی داهاتووی بڕوانین، ئەوا بۆمان ڕوون دەبێتەوە، کە پارانۆیاکەی بناغەیەکی ڕیالی هەبووە.

ڕوسۆ هانا بۆ ناوچەی نوشێتێل دەبات، کە لە ساڵی ١٧٠٧ بە دوواوە سەر بە پرۆیسن بوو. گۆڤەرنوێری نوشێتێل لۆردێکی سکۆتلەندی بوو بە ناوی جۆرج کایت، کە لە وولاتەکەی خۆی دەرکرا بوو و ئێستاش هاتبووە خزمەتی مۆنارشی پرۆیسنەوە. جۆرج کایت بە خۆشییەوە نووسینەکانی ڕوسۆی دەخوێندەوە و یەکێك بوو لە نەرمترین هاوڕێیانی فریدریشی مۆناڕشی پرۆیسن، کە تەنانەت بە هێرشە ڕاستەوخۆکانی ڕوسۆ بۆ سەر دەسەڵاتی پاشایەتی سەغڵەت نەدەبوو. ڕاونانی ڕوسۆ لە پاریس و ژنێڤ دەبێ بە هۆی بێوولاتیی، بەڵام کایت مافی هاوڵاتێتی نوشێتێلی پێدەدات. ڕوسۆش یەکسەر هەڵوێست وەردەگرێ و نامەیەك بۆ ژنێڤ دەنێرێ، "بۆ یەکەم سیندیکوسی کۆماری ژنێڤ" بەناوی جاکۆپ فاڤرە:

"بەرێز، تکاتان لێدەکەم بە شورای باڵا ڕابگەیەنن، کە من بۆ هەمیشە واز لە مافی هاووڵاتێتیی شار و کۆماری ژنێڤ دەهێنم. من تەنها ویستم خزمەتێکی ناوی ژنێڤ بکەم، من هاووڵاتیەکانم لە کانگای دڵمەوە خۆشدەویست و هەرگیز ئەوەم لەیادنەکردبوو، کە ئەوانیش خۆشەویستییانم پێببەخشن. بەڵام لەمە خراپتر بەدینەدەهات. بێگومان بەرێز، کاتێك ئێستا نیشتیمانەکەم بۆ من بە وولاتێکی بیانی دەبێ، ئەوا واتایەکی ئەوتۆ ناگەیەنێ، کە گوایە من بە چاوێکی بێموبالات لێیدەڕوانم. من بەڕێی یادوەرییەکی ناخییەوە پێوەی بەند دەبم و هاوکات بە هیچ شێوەیەك ئەو لۆمانە لەیاد ناکەم، کە ئەو بۆ منی ناردوون. هیوادارم ژمارەی هاووڵاتیانی لە پەرەسەندندا بێ و هاوکات چاك و باشتر بن لە من".[٣٨]

بەڵام لە نوشێتێل تەنها هۆشسامبووان بە نووسینەکانی بۆ لای نایەن، بەڵکو کەسانی دیکەش بەهۆی تێڕوانینەکانییەوە لە "ئێمیل"دا بۆ لای دێن و دەیانەوێ بیخەنەوە سەر ڕێی ڕاست، واتا ئیمانی بە ئایینی دیانی پێبهێننەوە. بەتایبەتی قەشەکان پڕۆپاگەندەیەکی زۆر لە دژی بڵاودەکەنەوە و هەوڵ دەدەن بێئیمانییەکەی بۆ دانیشتوان بسەلمێنن، ئەمەیش بەتایبەتی بە ئەقڵی جوتیارەکاندا دەچێ. چونکە جوتیارەکانیش لە لایەنی خۆیانەوە بەهۆی دیاردەیەکی تایبەتییەوە گومانی گاورێتیی لێدەکەن: لەبەر ئەوەی زۆر جار مێزەچڕکە زۆری بۆ دەهێنێ، ئەوا ڕوسۆ ناچار دەبێ بەردەوام سۆندە هەڵبگرێ. لەبەر ئەم هۆیە دەستێك پۆشاکی ئەرمەنیی لەبەردەکات، کە لە پاریس پۆشاکدروویەکی ئەرمەنی بۆی دووری بوو. ئەو پۆشاکەش برێتی بوو لە کەوایەکی درێژ و داخراو بە پشتێنێکی پان لەگەڵ کلێتەیەکی فەروودا. ڕوسۆ بەو شێوەیە غەریبیەوە دەبێ بە مایەی پێکەنین و گاڵتەجاری. لە نامەیەکدا دەنووسێ: "لە گوند وەکو گورگ ڕاودەنرێم". زۆر جار خەڵکان لەسەر شەقامەکان پێی ڕادەبوێرن، بە جنێو بانگ و بەردبارانی دەکەن. بەڵام دوای ئەوەی شەوێك بە بەرد پەنجەرەی ماڵەکەیان دەشکێنرێ، ئیتر لەتەك تێڕێزدا بڕیار دەدەن نوشێتێل جێبهێڵن. ئێزگەی داهاتوویان برێتی دەبێ لە دورگەی سان پێتەری نێو دەریاچەی بیل. بەڵام گۆڤەرنیمۆی بێرن پاش هەفتەیەك فەرمانێکی بۆ دەردەکات، کە دەبێ لە ماوەی بیستوچوار سەئاتدا ئەم ناوچەیەی کانتۆنەکەی جێبهێڵێ.

ڕوسۆ ناچار دەبێ بەدەم نەخۆشی و تایەکی گەرمەوە بۆ شتراسبورگی پایتەختی ئێلزاسی فەڕەنسی بڕوات، تاکو لێرەوە پەیوەندی بە دۆستەکانییەوە بکات. ئەم دۆستانەش هەموو میر و بەگزادەن، واتا ئەو دەوڵەمەندە دەسەڵاتدارانەن، کە ڕوسۆ بەردەوام هێرش دەکاتە سەریان. دۆستەکانی پاسپۆرتێکی بۆ پەیدا دەکەن و ئەمیش بۆ پاریس دەڕوات، هەتا لێرەوە هەڵبێ بۆ ئینگلاند. پاڵهێزی ئەم پێشنیارە فەیلەسوفی ئینگلیزی دەیڤد یوم بوو، کە لەو ماوەیەدا بە سەردان بۆ پاریس هاتبوو. سەرەتای ١٧٦٦ هەردووکیان پێکەوە دەگەنە ئێنگلاند.

بەڵام کلیمای سارد و شێداری ئێنگلاند لە ڕووی تەندروستییەوە کاریگەرییەکی نێگەتیڤی لەسەر ڕوسۆ دەبێ، هاوکات ژاوەژاوی شاری لەندەن زۆر سەغڵەتی دەکات، بۆیە پاش ماوەیەك ناچار دەبێ بۆ گوندی ووتتۆن بگوێزێتەوە. بەڵام هێندە ناخایەنێ پەیوەندییەکەی نێوان ڕوسۆ و دەیڤد یوم ساردەبێتەوە. هۆی ئەم ساردبوونەوەیەی پەیوەندییەکەشیان ڕوونە: جەنتڵمانێکی وەك دەیڤید یوم تاقەتی نەبوو بەردەوام هۆشی بۆ سکاڵا و کڕووزانەوەی ڕوسۆ لە دەستی نەگبەتییەکەی ڕابگرێ، بۆیە زوو لێی دەتەکێتەوە.

پارانۆیاکەی ڕوسۆ لە ئێنگلاند پتر تین دەسێنێ. لە ژمارەیەك ڕۆژنامەدا چەند ساتیرێك، بەڵام هەروەها چەند هێرشێك، لەسەر ڕوسۆ بڵاودەکرێنەوە. ئەم بڵاوکردنەوانە لە دژی ئەو دەیگەیەننە باوەڕێك، کە گوایە لێرەش دەستەیەك "پیلانگێر" لە دژی ئەو یەکیان گرتووە. ڕوسۆ ئاوها وێنا دەکات، کە نامەکانی کۆنترۆڵ دەکرێن، "بەردەوام لەژێر چاودێریدایە و سیخوڕەکان لەسەر شەقامەکان بە شوێنییەوەن". ئێستا ڕوسۆ تەنانەت گومان لە دەیڤد یوم دەکات و بەوە تاوانباری دەکات، کە گوایە لە "پیلانی تاریکی"دا بەشدارە. لە نامەیەکدا بۆ لۆرد کۆنوەی دەنووسێ: "نازانم بە چ مەبەستێك منیان بۆ ئێنگلاند هێنا، بەڵام بێگومانم ئەو مەبەستە لە ئارادایە (...). من لەوە تێ ناگەم، کە لەبەر چ هۆیەك بەڕێزترین و بەناوبانگترین پیاو خەریکی ئەوەیە، سەرجەمی نەتەوەیەك هان بدات بۆ ئەوەی تاکە کەسێك بە ئامرازی خۆی بکات. من لێرەدا تەنها سەرەنجامەکەی دەبینم، بەڵام هۆکەییم جارێ لە لا شارراوەیە، بۆیە بەردەوام ئازاری خۆم دەدەم هەتا ئەو هۆیە بدۆزمەوە".[٣٩]

دۆخی پسیکۆییی و فیزیکیی ڕوسۆ بەردەوام خراپتر دەبێ، نەخۆشی و دەردوێنای زێنزی بواری نادەن، بۆیە بەهاری ١٧٦٧ بەناچاری ئینگلاند جێدەهێڵێ و بۆ فەڕەنسا دەگەڕێتەوە، لێرەش بەنێو فەڕەنسادا ماوەیەکی دیکەی بێئارامی بەسەر دەبات و دەبێ هەموو کات چاوەڕوانی گرتن بێ لە لایەن حکومەتی فەڕەنسییەوە. تێرێزی دەزگیرانی تاکە مرۆڤێك دەبێ، کە لەم ژیانەی ڕاونان و دەربەدەریدا بە شوێنییەوە دەبێ، ڕوسۆش ناچارە (یان ئاوها لە تێرێزی دەڕوانی؟) لە بەردەم کەسانی نەناسیاودا وەك "کارەکەر"ی خۆی بیناسێنێ.

بەڵام هێندە ناخایەنێ ڕوداوێکی دیکەی زۆر گرنگ لە ژیانی ڕوسۆدا ڕوودەدات. ڕوسۆ ڕۆژی ٣٠ ئۆگوستی ١٧٦٨ لە بەردەم گۆڤەرنوێری بورگۆیندا تێرێز مارە دەکات! بەڵام تێرێز ئەو

ژنە بوو، کە نزیکەی بیستوپێنج ساڵ وەکو خۆشەویست و کارەکەر لەگەڵ ڕوسۆدا ژیا بوو و پێنج منداڵی لە ئەو هێنابووە جیهانەوە، ڕوسۆش هەموو ئەم منداڵانەی لێسەندبوون و ڕوانەی بێکەسخانەی کردبوون!

ڕوسۆ لە ساڵەکانی کۆتایی ژیانیدا پتر لەتەك خۆیدا خەریك دەبێ. لە یەکەم ڕۆژی ئێکسیلەوە، وەك لاسایی ئۆگوستینوس، دەست بە نووسینی "کۆنفەسیۆنەکان" (الاعترافات) دەکات. ئەم نووسینە ئەمڕۆ وەك بەرهەمێکی ئۆتۆبیۆگرافیی جیهانی سەیر دەکرێ. "کۆنفەسیۆنەکان" دوای بڵاوبوونەوەی بەرهەمە سەرەکییەکانی و گەیشتن بە ناوبانگێکی جیهانی نووسراوە، ڕوسۆ لەم ساڵانەدا بەردەوام لە لایەن کڵێسە و دەوڵەتانەوە ڕاو دەنرا. نووسینی "کۆنفەسیۆنەکان" بەم ووشانە سەرچاوە دەگرێ:

"من بە پرۆژەیەکی بێوێنە هەڵدەستم و هیچ کەسێك ناتوانێ لاسایی بکاتەوە. من دەمەوێ مرۆڤێك لەنێو سەرجەم سروشتی ڕاستەقینەیدا نیشانی هاوجۆرەکانی بدەم، ئەو مرۆڤەش خۆمم. من بەتەنیا. من لەنێو دڵمدا دەخوێنمەوە و لێرەشەوە مرۆڤ دەناسم. من وەك هیچ کەسێکی دی، کە هەتا ئێستا بینیومە، دروست نەبووم، تەنانەت دەوێرم بڵێم، من وەك هیچ زیندەوەرێك دروست نەبووم. جا گەر سروشت لەمەدا چاکی کردبێ یان خراپ (...)، ئەوا کاتێك دەردەکەوێ، کە مرۆڤ منی خوێندەوە. ڕۆژی قیامەت کەی دێ با بێ، من بەم کتێبەوە دەچمە بەردەم بالاترین دادگەر و بەدەنگی بلند پێی دەڵێم: ،،فەرموو، ببینە، من ئاوها ڕەفتارم نواندووە و بیرم کردۆتەوە! من ئاوها بووم! چاك و خراپم بە هەمان ڕاستگۆیی گێڕاوەتەوە. هیچ شتێکم نەشاردۆتەوە و هیچی چاکم پێوە نەناوە (...)، من خۆم چۆن بووم، خۆیشمم ئاوها نیشان داوە: سووك و ڕسوا، گەر ئاوها بووبم، چاك و بەجەرگ و مەزن، گەر ئەمیان بووبم (...). سروشتی ئەزەلی! پۆلی لەژمارەنەهاتووی هاوجۆرەکەمم لە دەور کۆبکەرەوە، با کۆنفەسیۆنەکانم ببیستێ، ئینجا با لەسەر بێکەرامەتیم سکاڵا بکات و لەسەر ساتەکانی تەنگانەشم سوور هەڵبگەڕێ، با هەر یەکەیان لە بەردەم خاوەنشکۆتدا ناخی خۆی بەهەمان ڕاستگۆیی من هەڵبداتەوە و ئینجا بوێرێ بڵێ: من چاکترم لەو کەسەی ئەویا،،".[٤٠]

ڕوسۆ بە "کۆنفەسیۆنەکانی"، واتا بە گێڕانەوەی چیرۆکی ژیان و درکاندنی خۆ و ڕەفتارە شازەکانی، باوەڕدەکات خۆی هەڵدابێتەوە. ئەو بەڵام بۆی نالوێ، ڕەفتارە شازەکانی "وەك دەربڕینی کایە تاریکەکانی پێزانین و ویستی خۆی ببینێ". بۆ ئەو هێندە بەسە، کە ڕەفتارە نائاساییەکانی وەك نیوەی خۆی دابنێ و بیبانگێڕێتەوە، ئیتر هەروەك بەم شێوەیە نهێنییەکانیان ئاشکرا بکات. بەڵام ڕوسۆ هەندێك جار هەست بە لێڵبوونی پێزانینی دەکات: "هۆ بزوێنەرە ڕاستەقینە و سەرچاوەییەکانی زۆربەی ڕەفتارم بەتەواوی ڕوون نین لە لام، کەچی پێشتر وام هەست دەکرد دەیانزانم ". کەچی سەرباری ئەمەیش کەلێنەکانی یادوەریی نایهەژێنن. ئەوەی لەیادیچۆتەوە، بێواتایە و لەبەر ئەم هۆیەش شایانی گرنگیپێدان نییە. بۆیە گەشبینی ناخی دەتەنێ.[٤١]

ڕوسۆ باوەڕ دەکات "من" بتوانێ ڕاستیی خۆی دەربڕێ. بەڵام لەبەر ئەوەی بڕوای بە هاومرۆڤەکانی نەماوە، ئەوا بۆ ئەم مەبەستەی خۆڕاگەیاندن دەچێتە بەردەم خوا. ڕاستی و دادپەروەریی ڕاستەقینە تەنها لە ڕۆژی قیامەتدا هەن. "دادگەری ئەزەلی" لەم ڕۆژەی دادگای مەزندا "بوون و بێگوناهی، جەوەری ڕاستەقینە و نرخی مۆرایی ڕوسۆ" دیاری دەکات و "بە بەندەی دادگاییکراو بێگومانییەك" سەبارەت بەوە دەبەخشێ، کە "ئەکزیستێنس و بێگوناهبوون هەمان واتایان هەیە".[٤٢]

کێشە سەرەکییەکەی ڕوسۆ لە کۆنفەسیۆنەکانیدا ئەوەیە، کە ئەو ناتوانێ جیاوازی لەنێوان خۆناسین (زانستی خۆ) و هەست-بەخۆ-کردندا ببینێ. "هەست ڕاستەوخۆ بڕیار بەسەر بێگوناهیی مندا دەدات. بەڵام هەستی ئاسان بەوە ڕەزامەند نابێ، کە تەنها لە لای خۆی بێگومان بێ. ئەو هەستە دەبێ خۆی دەربڕێ، ڕاگەیاندنیشی دەربڕینە بە ووشە، کە بە هەمان شێوە"ی هەستی ئاسان "خۆجۆر و ئاسانە. خۆزگەکەی ڕوسۆش هەر ئەمە بوو، کە بە ووشەیەکی کورت هەموو شتێك بڵێ و باوەڕ بە هاومرۆڤەکانی سەبارەت بە بێگوناهیی خۆی بهێنێ. هەر بۆیە زۆر جار زەلیلیەکەی بەشیڕە دەڕەوێنێتەوە: ‘‘من بێگوناهم‘‘، بەبێ ئەوەی

بزانێ، خەڵکی گومان لە سەنتێزی هەڵبەستراو دەکەن و واش دەزانن فێڵێك لە پشتییەوە خۆی مەڵاس داوە".[43]

پرسیاری "من کێم؟" کتوپڕە و لەناکاو سەرهەڵدەدات. ڕوسۆ ڕاستەوخۆ وەڵام دەداتەوە: "من هەست بە دڵم دەکەم". خۆناسین بۆ ڕوسۆی مرۆڤی هەست و سۆز گیروگرفت نییە: "لەبەر ئەوەی من ژیانم لەگەڵ خۆمدا بەسەر دەبەم، ئەوا دەبێ خۆم بناسم". بەڵام ناوەرۆکی ئەکتی هەستکردن، کە بناغەی زانستی خۆیە، هەردەم جیاوازە. سەرەڕای ئەمە بارودۆخەکان چەند بگۆڕڕێن، ناڕاستیی ئەم ئەکتە ناسەلمێنرێ. ئەکتی هەست دەتوانێ خۆی هەتا بێدوایەکی نوێبکاتەوە، بەڵام خۆسالارییەکەی لە هەموو ساتێکدا هەر کامڵە و کارەکتەرێکی ڕزگارکەری هەیە. من بە یەك هەنگاو خۆی لە لا ئاشکرا دەبێ و خاوەنی خۆیەتی. لەو ساتەدا کە من خاوەنی خۆیەتی، هەموو ئەو شتانەی پێشتر دەربارەی خۆی دەیزانین یان باوەڕی دەکرد بییانزانێ، دەکەونە ژێر گومانەوە: وێنەکەی پێشووی سەبارەت بە ڕاستییەکەی خۆی ناکامڵ و ساویلکە بووە، بەڵام ئێستا ڕووناکی بەسەر ڕاستیدا هەڵدێ! بۆیە نووسینە ئۆتۆبیۆگرافییەکانی ڕوسۆ شێوەی جیاواز دەگرنە خۆ. ڕوسۆ سەرەتا بۆ "دەربڕین" دەگرێ، هەروەك ئیتر لە "کۆنفەسیۆنەکان"دا هەموو شتێك بلێ، بەڵام پاشان "خەوەکانی پیاسەکەرێکی تەنیا" دێن و هەموو شتێك لە نوێوە سەرچاوە دەگرێتەوە: "من کێم؟ دەبێ جارێ لەمە بکۆڵمەوە". هەتا چەند ڕوسۆ بەنێو خەیاڵەکانیدا ڕۆدەچێ و لێرەشەوە هەموو پەیوەندییەك لەتەك هاومرۆڤەکانیدا بزر دەکات، ئەوەندەش زانستی خودی خۆی لە لا ئاڵۆز دەبێ.[44]

ڕوسۆ دوای "کونفەسیۆنەکان" خۆزگەیەکی لە ڕادەبەدەری بۆ ئارامی و نیشتەجێبوون دەبێ، بۆیە ساڵی ١٧٧٠ بۆ پاریس دەگەڕێتەوە، گەرچی فەرمانی گرتنی لە لایەن پەرلەمانەوە هێشتا نەگەڕێندرابۆوە. بەڵام ڕوسۆ دەیزانی، گەر نووسەران توخنی سیاسەت نەکەون، ئەوا دادگای فەڕەنسی وازیان لێدەهێنێ. بەم شێوەیە ئەو لە ڕوسۆیەکی شێتی ڕاستی و ڕەخنەگری دەسەڵاتدارانەوە دەبێ بە پیاوێکی هیلاك و کۆڵدەرەر. ئێستا لە پاریس بەدەگمەن دەچێتە قاوەخانە و ساڵۆنەکان، هەروەها چیدی لەتەك هاوڕێیانی دێرینیدا: دیدەرۆ، دالۆمبێرت،

هۆلباخ، فۆن گریم، پەیوەندی دانامەزرێنێتەوە، چونکە تەنانەت بڕوای بە ئەوانیش نەمابوو. ئێستا ڕوسۆ پتر خەریکی بۆتانێك دەبێ و زوو زوو بۆ دەرەوەی پاریس دەڕوات، تاکو سەبارەت بە ڕووەك توێژینەوەکانی ئەنجام بدات. بەڵام ئەو هەرگیز ڕوسۆ نەدەبوو، کە بەتەواوی پشتی لە پرسیارە سیاسییەکان بکردایە. بێگومان لەسەر گیروگرفتە ئەکتوێلەکانی فەڕەنسا هەڵوێست نیشان نادات، بەڵام بەجۆشەوە ڕەچاوی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی گەلانی دیکەی ئەوروپا دەکات: لەسەر دواکاریی خەباتگێڕێکی کۆڕزیکی دەستوورێك بۆ گەلی کۆڕزیکا دەنووسێ، هەروەها لەسەر تکای ئەریستۆکراتێکی پۆلۆنی بە توێژینەوەیەك هەڵدەستێ بە ناونیشانی "چەند تێڕوانینێك دەربارەی حکومەتی پۆلۆنی".

هەردوو نووسینەکەی کۆتایی ژیانی بە ناونیشانی "ڕوسۆی دادگەری ژۆن-ژاك" و "خەوەکانی پیاسەکەرێکی تەنیا" نیشانەیەکن بۆ باری تێکچووی ئەو و منگرفتییەکەی، خوێنەر هاوکات بەڕوونی پەککەوتنی توانستی ئەو بۆ نووسین دەبینێ. دیالۆژەکانی "ڕوسۆی دادگەری ژۆن-ژاك" بەڵگەنامەیەکی خەمبارن سەبارەت بە هۆشی گرفتاری ئەو بە دەردوێنای زێنزی. ڕوسۆ دوای ئەوەی دیالۆژەکان تەواو دەکات، دەستنوسەکەی دەخاتە نێو زەرفێکەوە، بە مەبەستی ئەوەی بیبات بۆ کلێسەی نۆتەردام و لە ئالتارەکەیدا دای بنێ. لەسەر زەرفەکە ئەم ووشانە دەنووسێ: "ئەم ئامانەتە دەسپێرم بە خوا، بە پارێزەری چەوساوەکان، بە خوای دادپەروەری. من لە مرۆڤ جگە لە بوختان و درۆ و خیانەت چاوەڕوانی هیچی دی ناکەم. خوای ئەزەلی، هیوام بە تۆیە!". ڕوسۆی شلەژاو ڕۆژێکی فێبریوەری ١٧٧٦ خۆی بە کلێسەی سەرەکیی پاریسدا دەکات، بەڵام ئەو ڕۆژە نێوی کلێسە هەتا ڕادەیەك بە شیشبەند داخرا بوو، بۆیە ڕوسۆ ناتوانێ بگاتە ئالتار و ئامانەتەکەی دابنێ. ئەو بەڵام لەم پێکگەیشتە ئاوها تێدەگات، کە گوایە خوا نایەوێ ئامانەتەکەی لێوەربگرێ و لەبەر ئەم هۆیەش هەرگیز جارێکی دی بۆ نۆتەردام ناچێتەوە.[45]

هەروەها نووسینی "خەوەکانی پیاسەکەرێکی تەنیا" پتر باری تێکچووی ڕوسۆ نیشان دەدات، پیاوێکی هیلاك و پیر و نەخۆش، کە هەمیشە پتر دەکرووزێتەوە و سکاڵا دەکات: "من

تەنیام لەسەر زەمین، باوکم نیە، برام نیە، هاوڕێم نیـە، کۆمـەڵگام نیـە، هـیچ شـتێك جگـە لـە خۆم. بەم شێوەیە بەڕێزترین و خۆشەویستترین کەس بە پەیمانی هاومرۆڤـەکانی لـە نێوەنـدی کۆمەڵ دەربەدەر کرا. ئێستاش دوای ئەم هەموو نەگبەتیە چی ماوە لێی بترسم؟ بۆ من لەسـەر زەمین هەموو شتێك کۆتایی هات و تازە هیچ کەس ناتوانێ چاکەیەك یان خراپەیـەکم لەگەڵدا بکات".[٤٦]

ڕوسۆی تەنیاکەوتوو هەمیشە پتر خۆی دەداتە دەست سروشتی سەرچاوەیی. لە "حەوتـەم پیاسـەدا" هارمۆنییـەکی سـەرنجڕاکێش لـەنێو سروشـتدا ڕوون دەکاتـەوە، هارمۆنییـەك کـە توانستێکی ناخیی بۆ ئەوە هەیە مرۆڤ لە نەخۆشی چاکبکاتەوە:

درەخـت و ڕووەك خـشڵی زەویـن. هـیچ شـتێك خـەمبارتر لـە ڕوانینـی زەوییـەکی ڕووت نانوێنێ، کە تەنها بەرد و لم بە چاوی مرۆڤ دەبەخشێ. بەڵام گەر زەمین بە جوانیی سروشـت، بە هاژەی چەم و خوێندنی مەل ژیندار بوو، ئەوسا لـەنێو هـارمۆنیی ئـەو جیهانـەدا بـەزمێکی پڕژین و ئینتەرەسەیەکی سەیری پێدەبەخشێ، ئەمەیش تاکە بەزمێکە، کە هەرگیز چاو و دڵی ئـەو هـیلاك ناکـات. دەروونـی ڕوانـەرێك چـەند زێـنزاوی بـێ، ئـەویش هێنـدە زۆر خـۆی بـەو هارمۆنییە دەبەخشێ. ئێستا زێنزەکانی بە خەوێکی شیرین و قووڵ مەست دەبن، بـە چەشـنێك کە ئیتر لەنێو بێسنووریی ئەو سیستەمە جوانەدا بزر دەبێ و هەسـت دەکـات یـەکانگیری بـووە. ئێستا هەموو بابەتێکی لەبیردەچێتەوە و تەنها لەنێو گەردووندا هەست دەکات و دەبینێ. ئـەوە دەبێ چاوێکی تایبەتی بێ، کە بتوانێ هێزی وێنا و ئیدێکانی ئەو ڕابگرێ.[٤٧]

ژیانی پاریس بۆ ڕوسۆ لە کۆتـایی ژیانیـدا دەبـێ بـە مایـەی بـار و ئـازار، بۆیـە ١٧٧٨/٥/٢٠ بەپیر بانگکردنەکەی مارکی دو ژێرارداوە دەچێ، بۆ ئەوەی لە باکوری پاریس، لە ئێرمێنوڤیـل، لەگەڵیدا لەسەر موڵکەکەی بژی.

ڕوسـۆ ١٧٧٨/٧/٢ لەسـەر دەسـتووری ڕۆژانـی دیکـەی پیاسـەی بـەیانیانی بـەنێو سروشـتدا دەکات. ماوەیـەکی کـورت دوای خـواردنی بـەیانی لەتـەك تێرپێـزدا، ئـازارێکی تیـژ لـەنێو سـەر و لەشیدا هەڵدەستێ. ڕوسۆ کتـوپڕ لەسـەر کورسـییەکەی بەردەبێتـەوە و چیدی نایەتـەوە هـۆش

خۆی. پەیکەرتاشی بـەناوبانگی پـاریس ژۆن-ئـەنتوان ئـودۆ یەکـەم ڕۆژی دوای مردنـی ماسـکی-مردووی ڕوسـۆ هـەڵ دەکـەنێ. سـەرانی شۆڕشـی فەڕەنـسی لـە ١١ی ئۆکتۆبـەری ١٧٩٤ تابوتـەکەی دەگوێزنەوە بۆ "نزرگەی پیاوانی مەزنی فەرەنسا" لە پاریس.

ڕوسـۆ لـە سـەدەی هەژدەیەمـدا بـەناوبانگترین نووسـەری فەڕەنـسا و ئـەوروپا بـوو. هـیچ نووسەرێکی فەڕەنسی لە سەردەمی ژیانیدا خاوەنی ئەو ناوبانگەی ڕوسـۆ نـەبوو. مەگـەر تـەنها ڤۆلتێر توانیبێتی بەرانبەر ناوبانگی ڕوسۆ بوەستێتەوە، بەڵام بـۆ نـەوەی نـوێ، بـۆ ئـەو گەنجـە بیستساڵیانەی تازە دەهاتنە نێو ژیانەوە، ڕوسـۆ مامۆسـتا بـوو و ئاسـۆی بیریـانی دیـاری دەکـرد. هەموو بەرهەمەکانی ڕاسـتەوخۆ بڵاودەکرانـەوە و یەکـسەر لەچاپدەدرانەوە، پاشـان بـۆ زمانـە سەرەکیەکان وەردەگێڕدران و لە پاریس، لەندەن، بەرلین، فلۆرێنسا، پێترسبورگ، مەدریـد، دێـن هاخ، ڤین و بۆستن دەخوێنرانەوە. پیاوانی سیاسەت، زانـا و ژنـانی نێـو سـاڵۆنەکان، دەیانویـست ئـەو نووسـەرە سـەیرە بناسـن. کەچـی سـەرباری ئەمـەیش هـیچ شـتێك ڕوسـۆی نـەگۆڕی و لـە ڕێگەکەی لای نەبرد.

١- دارشتن

ڕوسۆ بە دارشتنی تێزەکەی لە دیسکورزی "هۆی نایەکسانی لە نێوان مرۆڤ"دا سەرجەمی سەردەمەکەی ڕادەچڵەکێنێ. ڕوسۆ لەم سەردەمە گەشبینەی ڕۆشناییەکاندا وێنەیەکی گۆڕانی مێژوویی مرۆڤ دەکێشێ، کە تەواو جیاوازە لە پێشبینییەکانی ئەو سەردەمە. گۆڕانی مێژوویی مرۆڤ لە لای ڕوسۆ برێتییە لە "دازنان". بۆ ڕوونکردنەوەی ئەو گۆڕانە پەنجە بۆ شێوەکانی مرۆڤبوون رادەکێشێ و نیشانی دەدات، کە ئەم شێوانەی بوونی مرۆڤ مێژوویی و قۆناغدارن، هەر بۆیە مرۆڤ لەو قۆناغە جیایانەدا سیمای تایبەتیی هەیە.

ڕوسۆ بۆ گەیشتن بە مرۆڤی پاکی سروشت لە کۆمەڵگای سەردەمەوە بۆ سەرەتا دەگەڕێتەوە، تاکو بە "یەك" (الواحد)ی ژمارەیی "نامۆنەبوو" بگات. هەموو فەیلەسوفەکانی "زانیننومای مافی سروشتی" بە زەرووره لە لێکۆڵینەوەی کۆمەڵگاکانیاندا بۆ باری سروشت گەڕاونەتەوە، بەڵام بەبێ ئەوەی کەسیان بە پنتی سەرەتای گۆڕانی مرۆڤ بگات. ڕوسۆ تێزی هیچ کام لەو فەیلەسوفانە وەرناگرێ، چونکە ئەو لێکۆڵینەوانە (یان هەر لێکۆڵینەوەیەك بگرین) ناشێ وەك ڕاستییەکی مێژوویی وەربگیرێن. لێکۆڵینەوەکان تەنها بەرەنجامێکی لۆژیکین. کەواتە ئاوڕدانەوە لە ڕابووردووی دووری مرۆڤ تەنها بە هیپۆتێز دەشێ، ئەمەیش تەنها سروشتی شتەکان ڕوون دەکاتەوە نەك سەرچاوە راستەقینەکانیان. ئایین فەرمان دەدات، کە "ئادەمیزاد" دەبێ باوەڕ بە کرداری خوا بهێنێ، واتا خوا مرۆڤی لە دۆخی سروشت دەرپەڕاندووە و هەر خۆیشی ئەو نایەکسانییەی نێوان مرۆڤانی ویستووە. بەڵام ئایین بۆی نیە ڕێگە لە توێژەرێك بگرێ، کە بییەوێ لە سروشتی مرۆڤ خۆیەوە ڕاستییەکان بخوێنێتەوە. بۆیە ڕوسۆ لەنێو سروشتی مرۆڤ خۆیدا بۆ مێژووەکەی ئەو دەگەڕێ، چونکە ئەم سروشتەی، بە بڕوای ئەو، هەرگیز درۆ ناکات.

ڕوسۆ سەرەتا بە جیاوازیکردنێك لە نێوان دوو شێوەی نایەکسانیدا هەڵدەستێ، تاکو لە پرسیارە کرۆکییەکەی هۆی نایەکسانیی نێوان مرۆڤ نزیکبکەوێتەوە. شێوەی یەکەم برێتییە لە

نایەکسانیی سروشتی یان فیزیکی، کە لە سروشتەوە گۆڕراوە و شێوەکانی برێتین لە نایەکسانیی تەمەن، تەندروستی، هێزی لەش و توانستی دەروون. شێوەی دووەمیان برێتییە لە نایەکسانیی مۆرالی یان سیاسی و بەندە بە پەیمانێکی بێجڵەو و کوێرانەوە. دامەزراندنی ئەم شێوەیەی نایەکسانی دەگەڕێتەوە بۆ ڕەزامەندیی مرۆڤ خۆی یان ملکەچکردنی بەزۆر و سیما ڕاستەقینەکەی برێتییە لە جیاوازیی ماف، ئەمەیش بەو ڕێیەوە دەسەپێنرێ، کە مرۆڤێك کەسانی دەوری بۆ هۆشرایەڵی ناچاردەکات، یان بە مافی دەوڵەمەندییەکەی هاومرۆڤەکانی بە کۆیلە دەکات.

ڕوونکردنەوەی شێوەی یەکەمی نایەکسانی لە لایەن ڕوسۆوە تەنها بۆ نیشاندانی بوونێتی لە سروشتەوە. پرسیاری نایەکسانیی ڕوودەکاتە دیاریکردنی ئەو "سات"ە، کە ماف جێی دەسەڵات دەگرێتەوە و سروشت دەکەوێتە ژێر ڕکێفی یاساوە. ئەو پرسیارە دەبێ هەروەها ئەو لایەنەش ڕوون بکاتەوە، کە لەبەر چ هۆیەك"بەهێزتر" بڕیار دەدات خۆی بخاتە خزمەتی لاوازەکانەوە و بە بڵاوکردنەوەی بیری "پەیمانێکی بەختیاری" گەل هەڵبخەڵەتێنێ.

ڕوسۆ لە ئاوڕدانەوەیدا لە مرۆڤی سروشت بە ناتورێکی nature (سروشتێکی) ئیزۆلە و "پێگەیشتوو" لەنێو دەستی سروشت خۆیەوە دەگات، بەبێ ئەوەی خاوەنی هیچ بەزەییەکی سەرسروشتی بێ و هێشتا ماوێتی ببێ بە مرۆڤ. ئەم سروشتە هیچ ئاگایەکی لە چاکە و خراپە، لە مۆرال، ئەقڵ (راسیۆ) و یاسا نییە، تەنانەت هاوجۆرەکەی خۆی ناناسێ، ئەویش چونکە خاوەنی ڕەمەکی کۆمەڵایەتی نییە. مرۆڤی سروشت ئاژەڵێکە لەنێو ئاژەڵەکانی دیکەدا .

ڕوسۆ بە ڕەوانبێژی ژیانی ئەو مرۆڤە ڕوون دەکاتەوە، کە چۆن لەژێر درەختێکدا خۆی تێردەکات و لەسەر کانییەك تینوێتی خۆی دەشکێنێ، هەروەها چۆن لەژێر هەمان درەختدا، کە تێری دەکات، شوێنی نووستن چێدەکات. سروشت لە سووڕی خۆبەرهەمهێنانەوەدایە. زەمین بە دارستانی بێسنوور داپۆشراوە، هەروەها تەنها خۆی زەخیرە و کونجی حەشاردان بۆ هەموو ئاژەڵێك پێکدەهێنێ.

بەڵام ئەم ڕوونکردنەوەیە تەنها ڕوودەکاتە لایەنی فیزیکیی مرۆڤی سروشت. ڕوسۆ دوای ئەمە ڕوودەکاتە لایەنی "مۆراڵی" یان ڕاستتر بناغەی مۆراڵ: سروشت مرۆڤی داوەتە دەست ئینستینکت (ڕەمەك) و ئەو مرۆڤە سەرەتا تەنها فونکسیۆنی ئەنیمالیی (ئاژەڵی) هەیە. "ویستن و نەویستن"، "حەز و ناحەز"، بریتین لە جوڵە سەرەتاییەکانی ناخی ئەو. کەواتە سەرهەڵدانی ئەقڵ و گۆڕانی بیرکردنەوە لە لای مرۆڤ بەندن بە زێنزەکانییەوە. مرۆڤی سەرچاوەیی، وەك تاکێکی "ئازاد"، تەنها ویستی ناسینی ئەو شتانەی هەیە، کە دەیەوێ بیانچێژێ. بۆیە ئێستا ڕوسۆ لە شێوەی پۆلێمیکدا دەپرسێ، کە ئیتر دەبێ لەبەر چ هۆیەك ئەو ئیندیڤیدە نەترسە هەوڵی بیرکردنەوە بدات! ڕەمەکە جیاکانی، کە هێشتا نەهەژێنراون، ڕوودەکەنە تاکە هەستی ئەکزیستێنسی ئامادە، بەبێ ئەوەی بیر لە داهاتوو بکاتەوە، جا ئەو داهاتووە چەند لێوەی نزیك بێ.

چێژەکانی مرۆڤی سروشت لە پێداویستییەکانی تێناپەڕن، پێداویستیەکانیش بریتین لە خواردن و خواردنەوە، لە نووستن و جووتبون، کە بەئاسانی ساتاردەکرێن. بەڵام مرۆڤ ترسی لە ئازار و برسێتی هەیە، بێگومان نەك بەهۆی مەرگەوە، چونکە ئاژەڵ هەرگیز نازانێ کەی دەمرێ. مرۆڤ دوای دوورکەوتنەوە لە دۆخە ئاژەڵییەکان بە زانستی مەرگ و وەی دەگات.

مرۆڤی سروشت لە جەوهەرییەوە "چاك"ـە و هاوکات وەك ناتورێکی (سروشتێکی) ئازاد، خۆخۆشویستن (amour de soi) مۆتیڤیی سروشتبەخشی ئەو پێکدەهێنێ. سروشت ئەم مۆتیڤەی بۆ مسۆگەرکردنی خۆهێشتنەوە بە مرۆڤ بەخشیوە. ڕەمەکی خۆخۆشویستن لە ڕوانگەی ڕوسۆ سیمایەکی باشی مرۆڤی سروشتە، چونکە بەهۆی ئەو ڕەمەکەوە هەمیشە خەریکی خۆیەتی و لێرەشەوە پاڵی پێوەدەنێ خۆی وەك ئیندیڤید بپارێزێ.

بەزەیی ڕەمەکێکی دیکەی سروشتییە و چ لە لای مرۆڤ و چ لە لای ئاژەڵ بەدی دەکرێ، بۆ نموونە لە لای ئەسپ. بەزەیی بریتییە لە "نەویستن ی مرۆڤ بۆ بینینی هاوجۆرەکەی لە ئازاردا" و بەمەش دەبێتە هۆی هێشتنەوەی ڕەگەزی مرۆڤ، چونکە سنوورێك بۆ خۆخۆشویستن دادەنێ و نایەڵێ کاریگەرییەکی نێگەتیڤی هەبێ. ڕوسۆ بەزەیی لە دۆخی

سروشتدا بەرانبەر ڕەوشت لە دۆخی کۆمەڵایەتیدا دادەنێ. لەبەرئەوەی بەزەیی تەنها ڕەمەکە، ئەوا مرۆڤ، بەبێ ئەوەی هێشتا بیرکردنەوەی هەبێ، خێرا بە هانای هاوجۆرەکەیەوە دەچێ. بۆیە بە بڕوای ڕوسۆ هەموو ڕەوشتە کۆمەڵایەتییەکانی مرۆڤ لەم ڕەمەکە سروشتییەوە دەگۆڕرێن، ئەویش چونکە دەبێ مرۆڤپەروەری و نەرمی چ واتایەکیان هەبێ جگە لە بەزەییهاتنەوە بە لاوازێکدا یان تەنانەت بە خەتابارێکدا.

"خۆشەویستی" یەکێکە لەو ڕەمەکانەی، کە بەسەر هەموو بەربەستێکدا زاڵ دەبێ، لەبەر ئەم هۆیە دوور نییە کە ئەم ڕەمەکە نەبووایەتە پاڵهێزی تێکشکاندنی ڕەگەزی مرۆڤ، ئەویش چونکە مرۆڤ بەڕێی خۆشەویستییەوە تاسەی مرۆڤێکی دی دەکات و لێرەشەوە سنووری خۆهێشتنەوە دەبڕێ. بەڵام ڕوسۆ لە حاڵەتی خۆشەویستیدا دوو لایەن دیاری دەکات: لایەنی فیزیکی و ئاکاری، بە واتایەکی دی جەستەیی و دەروونی، یان: ئەو ڕەمەکە گشتییە، کە ڕەگەزێك بۆ لای ڕەگەزەکەی دی دەبات، هەروەها مەیلێك، کە ئەم ڕەمەکە بە ئۆبژێکتێکی تایبەتییەوە بەند دەکات.

مرۆڤی سروشت لە ڕوانگەی ڕوسۆوە تەنها خۆشەویستیی جەستەیی دەناسی و هەردوو ڕەگەزەکە دوای جووتبوونیان یەکترییان جێدەهێشت. بەڵام خۆشەویستیی دەروونی بە پێچەوانەوە هەستێکی گۆڕراوە و لەتەك کولتووردا دروست دەبێ، واتا لەتەك ئەو خو و نەریتانەی کۆمەڵێك لەسەریان ڕێکدەکەوێ. ئەم سۆزە بەندە بە تێگەیشتەکانی جوانی و پایەگا و بەراوردەوە.

یەکەم هەستی مرۆڤ بریتییە لە هەستی ئێرەبوون (ئەکزیستێس)، یەکەم خەمیشی بۆ خۆهێشتنەوەیە. سروشت بەخشندەی شتە پێویستەکانێتی و ڕەمەك پاڵی پێوە دەنێ بەکاریانبهێنێ. ڕەمەکە جیاوازەکان پاڵ بە مرۆڤەوە دەنێن شێوەی جیاوازی ئێرەبوون تاقی بکاتەوە، بەڵام لەنێویاندا ڕەمەکێك هەیە، کە پەرە بە ڕەگەزی مرۆڤ دەدا و بریتییە لە ئارەزووی جوتبوون. بەڵام کرداری ئارەزووی جوتبوون ئەو دەمە تەنها سەرەنجامێکی ئاژەڵیی کوێربووە. هەر ئەوەندەی ئارەزووی دوو ڕەگەزە جووتبووەکە دادەمرکایەوە، ئیتر یەکتریان

نەدەبینیەوە، یان منداڵەکەیان دایکی جێدەهێشت، دوای ئەوەی پێویستی پێی نەدەما. ئەوسا ئەم ئاژەڵە ئاوها دەژیا. بەڵام گیروگرفتێکی زۆر لە ڕەوتی گۆڕاندا سەرهەڵدەدەن و پێویستە نەهێڵرێن: درەختی بەرز هەن و بەرهەمەکانیان بەئاسانی دەستگیر نابن، بۆیە ئێستا ڕاهێنانی لەش زەروور دەبێ. ئاژەڵ هەن، کە بە هەمان بەرهەم دەژین و بەمەش ڕوو لە ژیانی ئەو دەکەن، بۆیە مرۆڤ فێری ڕاکردن و خۆئامادەکردن بۆ شەڕ دەبێ، لێرەشدا تەنها بەرد و لکی درەخت چەکە سەرەتاییەکانی پێکدەهێنن.

بە تەشەنەی ڕەگەزی مرۆڤ بەنێو جیهاندا گیروگرفتەکانی پەرەدەسێنن. زەوییەکانی لەسەریان دەژین و کەژەکانیساڵ دەبن بەهۆی ڕێکخستنی شێوازی جیای گوزەران. ساڵی نەهات، زستانی درێژخایەن و سارد، هاوینی گەرم و سووتێنەر، ووزەی جیاوازی چالاکیی لەنێو مرۆڤاندا گۆڕان پێدەدەن. مرۆڤان لە کەناری دەریا و ڕووبارەکاندا بیری قولاپ دەکەنەوە و دەبن بە ماسیگر و ماسیخۆر؛ لە دارستانەکاندا تیروکەوان دروست دەکەن و دەبن بە ڕاوچی و شەڕانی؛ لە ناوچە ساردەکاندا دەکەونە بەخێوکردنی ئاژەڵ و بە پێستەکانیان خۆیان دەپۆشن، هەتا جارێك برووسکەیەکی ئاگرهەڵگیرسێنەر ئاگریان پێدەناسێنێ و ئەوانیش بۆ خۆپاراستن لە سەرما بەکاریدەهێنن، پاشان فێری دەسوێژێك دەبن هەتا ئەو توخمە بپارێزن و سەرلەنوێ ئاگر هەڵبگیرسێننەوە.

پەرەسەندنی دۆزینەوەکانی مرۆڤ زۆر ئاسان ئەو دەگەیننە ئاستێك، کە بە تێگەیشتی جیاوازی پەیوەندی بگات. مرۆڤ لەکاتی بەراوردی ئەو تێگەیشتانە لەتەك پێداویستیەکانی خۆیدا بەناچاری بۆ نێو شێوەیەکی بیرکردنەوە دەخزێ، تاکو بۆ پاراستنی خۆی شتی پێداویستیەکانی دەستگیربکات. ئەم تێڕوانینە نوێیانە دەسەڵات بە مرۆڤان بەسەر ئاژەڵدا دەبەخشن، دەسەڵاتیان لە ئێستا بەدواوە دەکەوێتە پەرەسەندن و فێری تەڵەنانەوە و "فێڵ" ی دیکە دەبن، هەتا پاشان لە کۆتاییدا دەبن بە وەستای بەخێوکردن.

مرۆڤ دوای ئەوەی فێر دەبێ لە خۆی بڕوانێ، ئیتر لە ناخیدا ئارەزووی "نازین" دەپشکوێ و خۆی وەك ڕەگەز لە سەرووی ئاژەڵەوە، لە ئاستێکی بەرزتردا، دادەنێ. مرۆڤ لێرەوە بۆ جیاوازیکردن لە نێوان ڕەگەزەکەی خۆیدا ئامادە دەبێ، چونکە لەم ڕوانینەی تاکدا بۆ دەرەوە هاوجۆرەکەی خۆیشی دەکەوێتە بەر چاو. بەم شێوەیە هاوڕێتمیی ژیان دەشکێ و مرۆڤ لەوە دەڕوانێ، کە پێشین هەرگیز نەیدەبینی.

ئەزموونە نوێکان "خۆزگەی لەشساغی" چێ دەکەن، ئەمەش تاکە پاڵهێزێکە بۆ جیاوازیکردن لە نێوان حاڵەتی جیاوازدا: واتا حاڵەتی کەم و کەمتردا. بەرژەوەندیی گشتی لە حاڵەتی یەکەمدا هیوای لاکردنەوە لە یەکتری بە مرۆڤ دەبەخشێ، ئێستا هەموو پێکەوە لە ڕەوەیەکدا کۆدەبنەوە بەبێ ئەوەی هیچ کەس بە کەسانی دیکەوە بەند بێ و هەروەها هەموویان هەتا ساتارکردنی پێداویستییەکە پێکەوەدەمێننەوە. بەڵام مرۆڤ لە حاڵەتی دووەمدا بە هاوجۆرەکەی کەمبڕوا دەبێ، چونکە هەموو پێکەوە بۆ هەمان شت کۆشش دەکەن و لێرەشدا هەر یەکە سوودی خۆی دەبینێ.

ئەم گۆڕانانە زۆر درێژخایەنن و هەنگاوەکان هێواش دەنرێن، بەڵام مرۆڤ بەتوانا دەکەن هەنگاوی خێراتر بنێ: هەتا چەند هۆش پێبگات، ئەوەندەش بەرهەمەکانی چالاکیی لەشیان کامڵتر دەبێ. ئێستا چیدی مرۆڤ لەنێو ئەشکەوتدا نانوێ، بەڵکو بە ئامرازی بەردین دەکەوێتە دروستکردنی "خانوو" لە قوڕ و لکی درەخت. ئەم گۆڕانەی ئێستا بۆ ڕوسۆ بریتییە لە سەردەمی "یەکەم شۆڕش". مرۆڤان بەهۆی ئەم گۆڕانەوە بەسەر خێزانی جیاوازدا دابەش دەبن و شێوەیەکی "خاوەنداری" دەسەپێنن. هەستی مرۆڤ لە ژیانی خێزانییەوە گۆڕانێکی بنەڕەتیی بەسەردا دێ، بەهۆی پێکەوەژیان خۆشەویستیی هاوسەری و خێزانی دەگۆڕرێ. سەرەنجامی خڕبوونەوەی مرۆڤان بریتییە لە دروستبوونی کۆمەڵی بچووك و بەشداربووانی لە یەکێتیدا دەژین، ئەویش چونکە پەیوەستییەکی ئازاد پێکەوەیان دەبەستێ.

ئێستا ڕوسۆ دەربارەی زمان پرسیار دەپرسێ، کە چۆن بە تایبەتی لە باوەشی خێزاندا دەگۆڕرێ. کێشەی سەرەکی لە حاڵەتی زمانی سەرچاوەییدا بریتییە لە چۆنێتی گەیشتن بە سیمبۆل. چونکە گەر مرۆڤی سروشت پەیوەندی کۆمەڵایەتیی نەبێ، ئەوا پێویستیی بە

زمانیش نابێ. یەکەم زمانی بۆ ئەو کاتە پێویست برێتییە لە "هاوار"، کە لە مرۆڤ لە باری مەترسی یان ئازاردا بەڕێی ئینستینکتەوە هەڵدەستێ و مرۆڤ بەو دەنگە داوای یارمەتی دەکات. بەڵام لەتەك پەرەسەندنی گیروگرفتەکانی ژیان و لە ڕەوتی سۆسیالبووندا ژمارەی سیمبۆلەکان پەرەدەسێنن، ئەمەش واتای زەرووبوونی بڵاوبوونەوەی زمان دەبەخشێ. پاشان دەنگ بە مۆدولاسیۆنی جیاواز و گەیەنراو بە بزووتنێکی تایبەتیی لەش دەوڵەمەند دەکرێ، تاکو واتاکە ڕوونتر بکرێتەوە. مرۆڤ بابەتە دیار و بزێوەکان بە ئاماژە و بابەتەکانی بیستن بە دەنگ ڕووندەکاتەوە، بەڵام تەنها بابەتەکانی شیاوی پێناسە و ئەوانەی ئامادە دیاری دەکات، ئەویش نەك هەموو کاتێك، چونکە بابەتەکان بە هاتنی تاریکی دیار نامێنن و چیدی شیاوی بەکارهێنان نابن. بۆیە ئێستا "سەرنج" پتر پێویست دەبێ. پاشان مرۆڤ بیردەکاتەوە، لەجیاتی ئاماژە دەنگی جیاواز بەکاربهێنێ، چونکە ئەمیان چاکترە، بەڵام دەبێ ئەم شێوەیەی بەکارهێنانی زمان بەهۆی ڕانەهاتوویی ئۆرگانە تورتەکانی زمانەوە بۆیان گران بوو بێ. لە سەرێکی دیکەوە دەبێ ووشەکانیان واتایەکی زۆر فراوانیان هەبوو بێ، لەوانەیە بە یەك ووشە ڕستەیەکیان دەربڕی بێ، ئەویش چونکە نەیان دەتوانی بێژین بەسەر ڕستەی تێگەیەنەردا بەشبکەن. مرۆڤ دوای ئەمە فێر دەبێ بکەر لە ئەتریبوت و کردار لە ناو جیابکاتەوە، کە بێگومان تەقەلایەکی زۆر و درێشخایەنی پێویست بووە، بەڵام ناوەکان لەو دۆخەدا جارێ تەنها ناوی خۆیی بوون و چاوگیش فۆرمی کردار بووە. تێگەیشتی ڕاناو زۆر درەنگتر دێتە ئاراوە، چونکە هەموو ڕاناوێك ڕوو دەکاتە زاراوەیەکی ئەبستراکت، هەروەها چونکە ئەبستراکسیۆنەکان لە خۆیاندا چالاکییەکی ناسروشتی و درێژخایەنی هۆشمانن.

ئەو کاتە هەر بابەتێك ناوێکی تایبەتی لێ دەنرا، بەڵام ڕەگەز و جۆرەکان گرنگ نەبوون و دۆزینەرانی زمان جیاوازیان لە نێواندا نەدەکردن. هەر بابەتێك لە شێوەیەکی تایبەتی و خۆییدا دەکەوتە بەر چاویان، واتا لەو شێوەیەدا، کە چۆن ئەو بابەتە لەنێو وێنەی سروشت خۆیدا دەردەکەوێ. گەر داربەڕوویەك ناو بنرایە "ب"، ئەوا دەبوو درەختێکی دیکە ناوبنرێ "پ"، چونکە یەکەم تێگەیشت، کە مرۆڤ لە دوو شتەوە چێی دەکات، برێتییە لە تێگەیشتی

"جیاوازی"، ئەمەیش کاتێکی درێژخایەنی تێڕوانینی دەوێ، هەتا ئیتر مرۆڤ دەزانێ، کە ئەو دوو شتە لە چیدا یەکدەگرنەوە. ناولێنانێکی بەم چەشنە ئاسان نییە، سەرەتا دەبێ مۆرکی بابەتەکان بناسرێ و ئینجا ئەو لایەنەی لە یەکیان جیادەکاتەوە، ئەمانەش پێش پلەی جیاوازیکردن و ناولێنانن. جگە لە ئەمانە تێگەیشتەکان لە هۆشی مرۆڤدا ناچەسپێن، گەر ووشەکان یاریدەدەر نەبن، هۆشیش لە ڕستەدا نەبێ تێیان ناگات. ئەمە یەکێکە لەو فاکتەرانە، کە بۆچی ئاژەڵ ناتوانێ تێگەیشت چێ بکات و بۆچی توانستی خۆکامڵکردنی نییە. هەموو تێگەیشتە گشتییەکان لە هۆشەوە دێن، ئینجا دوای ئەوەی "وێنا" دێتە نێوانەوە، گشتێتییەکەیان بزر دەکەن. مرۆڤ ئێستا هەوڵ دەدات، ئاخۆ بتوانێ وێنەی درەختێك لەنێو بیریدا بەدی بکات. ئاشکرایە ئەوەی هەرگیز بۆ بەدینایەت، چونکە وێنای درەختێکی گەورە یان بچووك، چڕ یان پەرش، ڕوون یان تۆخ دەکات. تەنانەت گەر بشێ وێنای ئەو لایەنە بکرێ، کە تایبەتە بە هەموو درەختێك، ئاشکرایە هەرگیز لە درەختەکە ناچێ. کەواتە هەموو خودە ئەبستراکتەکان بە ووشە نەبێ دەرنابڕرێن و مرۆڤ تێیان ناگات. ئێمە بەبێ پێناسە بە تێگەیشتی سێگۆشەیەك ناگەین. کاتێك هۆش وێنای دەکات، تەنها سێگۆشەکە خۆی دەبینێ: هێڵەکان دەکێشێ یان ڕووبەرەکەی بۆیە دەکات. کەواتە تێگەیشت دەبێ لە ڕستەدا دەربڕدرێ، کەواتە مرۆڤ دەبێ بدوێ. مرۆڤ لەتەك سۆسیالبووندا وورده وورده فێری ئاخافتن دەبێ، بەتایبەتی لەنێو خێزاندا، لێرەش بە تایبەتی لە لای مندالْ، چونکە ناچارە پێداویستییەکانی بە دایکی ڕابگەیەنێ.

زۆر کار و کێشەی نێومالْ پالْ بە خێزانەوە دەنێن پەرە بە سنوورەکانی خۆی بدات، تاکو گوزەرانی چاکتر ببێ. بە پەرەسەندنی ژمارەی مرۆڤ هەموو گۆشەکانی جیهان بە کۆمەڵ و دەستەی جیاواز پڕدەبنەوە و هەریەکەیان خاوەنی نەریت و کارەکتەری خۆیەتی. بێگومان ئەوە جارێ ڕێنوما و یاسا نییە، کە نزیکیی ئەو مرۆڤانە دیاری دەکەن، بەڵکو شێوازی ژیان و خۆراك و کلیما.

مرۆڤ لەنێو کۆمەڵە جیاوازەکاندا فێری پەیوەندی دەبێ، دراوسێکان لە یەکتری نزیک دەبنەوە و فێری سەردانی یەکتری دەبن. ئێستا مرۆڤ فێردەبێ لە بابەتی جیاواز بڕوانێ و لەنێوانیاندا بەراوورد بکات، بەبێ ئەوەی بزانێ بەو شێوەیە بە تێگەیشتەکانی "جوانی" و "شایان" دەگات و بە هەستەکانی خوازیاریان دەبێ. دانیشتوان هێندە یەکتری دەبینن، کە ئیتر "خۆزگە"ی یەکتری بینینەوە دەگۆڕێ، هەستێکی ناسك و شیرین چەکەرە دەکات، بەڵام لەتەك سەرهەڵدانی هەر بەربەستێکدا بۆ "تووڕەبوون" وەردەچەرخێ. بە سەرهەڵدانی خۆشەویستی "غیرە" دروست دەبێ.

چۆن تێگەیشت و هەستەکان ئاوەڵادەبن، چۆن هۆش و سۆز بەردەوام لە ڕاهێناندان، بە هەمان شێوە دانیشتوان لەتەك یەکتریدا "ڕادێن" و ئەڵقەی پەیوەندییەکە چڕتر دەبێتەوە. مرۆڤان لەبەردەم ماڵەکاندا فێری کۆبوونەوە دەبن و بە سەما و گۆرانی، کە بریتین لە کۆرپە ڕاستەقینەکانی خۆشەویستی و ڕابواردن، کات بەسەردەبەن. ئەم دیاردانە پیشەی ئەو گەلە پڕجۆشە پێك دەهێنن. ئێستا هەموو یەکێك "دەرك"ی ئەوانی دی دەکات و دەخوازێ ئەوانیش دەرکی بکەن. بۆیە "ڕێز"ی گشتی نرخێك وەردەگرێ. چاکترین گۆرانیبێژ، چاکترین سەماکەر، جوانترین و بەهێزترین کەس، زۆزانترین و بێژەرترین کەس، بەزۆری دەرکیان پێدەکرێ. ئەمە یەکەم هەنگاوە بۆ نایەکسانی و هاوکات سەرهەڵدانی گیروگرفت. یەکەم پریڤیلێگ ی بەخشراو بە هەندێك کەس دەبێ بەهۆی چێبوونی "فیز" و "بێز"، "شەرم" و "بەخیلی".

لەکاتی دابەشبوونی تێگەیشتەکانی ڕێزگرتندا هەموو یەکێك هەبوونیان بەمافی خۆی دەزانێ و کەس ناتوانێ هیچ کامێکیانی لێ زەوت بکات. بەڵام لەسەرخۆ فرمانەکانی نێو پێکەوەژیان دەگۆڕرێن. مافخۆریەکی ویستیار بە "حورمەتشکاندن" دادەنرێ. بێگومان ئێستا کێشەکە لەوەدا نییە، کە کەسێك گیروگرفتی بۆ چێکراوە، بەڵکو لەوەدایە، کە حورمەتشکاندن ناوەرۆکێکی ستەمتر لە گیروگرفت وەردەگرێ. بەکورتی: هەتا چەند نرخی ڕێز سەربکەوێ، بێڕێزی ئەوەندە سووکتر دەبێ.

مرۆڤ بە هاتنی ئەم ژیانە کۆمەڵایەتییەی ئێستا ناچار دەبێ زۆر لە سیما سروشتییەکانی خۆی بگۆڕێ، هەروەها لەبەر ئەوەی هەموو یەکێك پێش دانانی یاسا خۆی بە سزادانی لۆمەکەرێك هەڵدەستێ، ئەوا چیدی چاکییەکەی دۆخی سەرەتا نامێنێ. بەڵام گەرچی بەزەیی سروشتی دەپوکێتەوە و زۆر لە توانستەکانی مرۆڤ گۆڕانیان بەسەردا دێ، سەرباری ئەمەیش ئەم سەردەمە هێشتا هەر "بەختەوەرترین" و "سرەوتووترین" قۆناغی مرۆڤایەتییە، ئەویش چونکە لە "ناوەڕاستی" تەمەڵییەکانی دۆخی سەرەتا و "خۆویستی" (amour propre) ی دۆخی کۆمەڵایەتیدایە، واتا ئەو بەدهەستەی دۆخی کۆمەڵایەتی، کە بناغەی ژیانی لاداوی مرۆڤە، کە بریتییە لە هەستێکی نێگەتیڤ و هۆی هەوڵەکانی مرۆڤە بۆ گەیشتن بە دەسەڵات و سامان، واتا بۆ هەڵزنانی مرۆڤ لەسەر شانی کەسانی دەوری. بەڵام ئەم قۆناغەی ناوەڕاست تەواو "گونجاوە" بۆ مرۆڤ و ڕوسۆ ناوی دەنێ "لاوێتیی ڕاستەقینەی جیهان" یان "سەردەمی زێڕینی شوانی". ڕوسۆ وەك نموونە پەنجە بۆ ژیانی وەحشییەکانی ئەمەریکا و ئەفریکا ڕادەکێشێ، کە ژیانێکی ساغە و هاوکات شێوازە هاوڕێتمییەکەی نیشانەیە بۆ ئەوە، کە مرۆڤ بە ژیانێکی بەو چەشنە تایبەتمەندە. مرۆڤ هێشتا خۆی بە هەندێك کاری پێویستەوە بۆ ژیانی خەریك دەکات و ئەنجامدانیان هێندە هێزی پێویست نییە.

بێگومان گەرچی لاوێتیی ڕاستەقینەی جیهان زۆر کەم کەوتۆتە بەر مەترسیی دەرەکی، کەچی سەرباری ئەمەیش لەنێو لێژاوێکدا خۆی دەبینێتەوە: (یەکەم کەس، کە بەبیریدا هات بڵێ: "ئەم زەوییە هینی منە"، ئینجا کەسانێکی زۆری ساویلکە بڕوایان پێکرد، ئەو کەسە دامەزرێنەری ڕاستەقینەی "سیڤیلیزاسیین"ـە). بەڵام بەبڕوای ڕوسۆ ڕەنگە ئەو گۆڕانە گەیشتبێتە ئاستێکی ئەوتۆ، کە چیدی شیاوی ڕاگیرکردن نەبووبێ.

کەواتە ئاشکرایە، تێگەیشتی "خاوەنداری" بە یەك جار لە هۆشی مرۆڤدا چێنەبووە، بەڵکو ئەم تێگەیشتە بە تێگەیشتی دیکەوە بەندە و هەموو بەدووی یەکدا دەگۆڕرێن، بۆ چێبوونی دەبێ چالاکی و تێڕوانین پەرەیان سەندبێ، نەوە بە نەوە گەیاندبێتیانن و بەدووی یەکتریدا گۆڕانیان پێدابن، پێش ئەوەی دۆخی سروشت بە دوا قۆناغی گەیشتبێ.

بە گۆڕانی کشتوکاڵ، کە بەندە بە پیشەسازییەکانەوە، "سیڤیلیزاسیۆن سەرچاوە دەگرێ". کشتوکاڵ بریتییە لە بناغەی سەرهەڵدانی خاوەنداری و دامەزراندنی حکومەت و دانانی یاسا. بەکارهێنانی زەوی بۆ کشتوکاڵ و پاشان دابەشکردنی، ڕاستەوخۆ مافی هەلگرتنی بەرهەمەکەی بە خاوەنی دەدات، پاشان وەرگرتنی زەوییەکە خۆیشی. لێرەوە موڵکداری بەردەوام سەرهەڵدەدات، کە ساڵ بە ساڵ بۆ خاوەنداریی تایبەتی دەگۆڕڕێ.

لە ئەنجامی کاری دابەشدا جوتیار و کرێکاری میتال لە یەکتڕی جیادەبنەوە و گۆڕینەوەی زەروریی بەرهەمەکانیان هەردوو بەشی دانیشتوان پێکەوە بەند دەکات. بەڵام ڕادەی جیاوازی پێداویستییەکان ئاستی جیاوازی بەندبوون لەتەك خۆیدا دەهێنێ، هەتا لە کۆتایی ئەم گۆڕانە بەردەوامەدا موڵکدار و بێموڵك بەرانبەر یەکتڕی دەوەستنەوە. موڵکدارەکان پشت بە "مافی سروشت" دەبەستن، واتا بە ئەو کاتەی دەستیان بەسەر یەکەم موڵکدا گرت، بەڵام بێموڵکەکان بە "مافی بەهێزتر". ئەو موڵکانە سەرباری ئەمەیش جارێ ئوزورپاسیۆنن و موڵکدارەکان ناتوانن مافێك بسەپێنن، کە بەو پێیە بێموڵکەکان لە "هەبوونی ماف بۆ هەموو شتێك" بەدەربکرێ.

ئێستا توانستە سروشتبەخشەکانی مرۆڤ لەنێو ئەم دۆخەدا بەتەواوی ئاوەڵا دەبن: هێزی ئیماجیناسیۆن دەبزوێ، ئەقڵ دەکەوێتە چالاکی و هۆش دەگاتە نزیکەی ئاستی پێرفێکتبوونی. سەرەنجام بریتییە لە "جەنگی یەك دژ بە یەك"، کە زیانی بەتایبەتی بۆ دەوڵەمەندەکان دەبێ، چونکە لە لایەك لەنێو خۆیاندا یەکنەگرتوون و لە لایەکی دی هێزێکی ئەوتۆیان بۆ پارێزگاری لە خۆیان و موڵکەکانیان نییە. بۆیە ئێستا "دەوڵەمەند" نەخشەی پلانێك دەکێشێ: "پەیمانی کۆمەڵایەتی". دەوڵەمەند ڕوودەکاتە مرۆڤەکانی دەوری و پێیان دەڵێ:

"با یەك بگرین، هەتا لاوازەکان لە چەوساندنەوە بپارێزین و تەمائکاران بەگیر بهێنین، هەتا بۆ هەر یەکەمان ئەوە مسۆگەر بکەین کە هینی ئەوە؛ با پەیڕەوەکانی ئاشتی و دادپەروەری دابڕێژین، بۆ ئەوەی هەموومان بۆ پێکەوەژیان ناچاربکەن (...)؛ بە کورتی، لەجیاتی ئەوەی هێزەکانی خۆمان بۆ تێکشکاندنی خۆمان بخەینەگەڕ، لە دەسەڵاتدارییەکی تاك و بڵنددا یەکیان دەخەین، تاکو بەپێی یاسای دانایانە ڕابەرایەتیمان بکات، ئەندامانی کۆمەڵ

بپارێزێ و بەرگریان لێبکات، دوژمن بشکێنێ و ژیانی گشتی لەنێو بەختیارییەکی نەگۆڕدا مسۆگەر بکات".

بەم شێوەیە هەزارە لەژمارەنەهاتووەکان بۆ پەیمانێك ناچاردەکرێن، ئەوانیش پێی ڕەزامەند دەبن و لە دژکارانیان هێزی پارێزەر دروست دەکەن. ئازادیی سروشتی دوای ئەم پەیمانە بۆ هەمیشە لەناودەچێ و هاوکات خاوەنداریی تایبەتی و نایەکسانی دەسەپێنرێن.

یاسا و کۆمەڵگا جیاوازەکان، کە کەم یان زۆر لەسەر شێوەیەکی بەم چەشنە دامەزراون، هەژارەکانیان زنجیر کرد و دەوڵەمەندەکانیان بەهێزتر کرد، ئوزورپاسیۆنیان گۆڕی بۆ مافێکی نەگۆڕ، پاشان هەندێك لە تەمائکاران زۆربەی مرۆڤیان بۆ کار و کارەکەری و نەگبەتی کێش کرد.

دامەزراندنی مافی خاوەنداری و یاسا لە گۆڕانە جیاکانی نایەکسانیدا یەکەم قۆناغ پێکدەهێنێ، دامەزراندنی حکومەت دووەم قۆناغە، سێیەم و دوا قۆناغ بریتییە لە وەرگۆڕینی ئەو دەسەڵاتدارییەی کە بەپێی پەیمانی کۆمەڵایەتی سەپێنرا، بۆ دەسەڵاتدارییەکی بێجڵەو و شێتگیر. لە قۆناغی یەکەمدا ستاندی سامان و هەژاری دروست دەبێ، لە دووەمدا ستاندی دەسەڵات و لاوازی، لە سێیەمدا ستاندی سەروەری و کۆیلەتی.

گیروگرفتەکانی کۆمەڵگا، کە لە بناغەدا هۆی دامەزراندنی دامودەزگا سیاسییەکان پێکدەهێنن، بەزەرووره تێکدانی خودی ئەو دامودەزگایانە دەهێنن. جیاوازییە سیاسییەکان بەزەرووره جیاوازی لە نێوان ئەندامانیدا دروست دەکەن. سەردار ناتوانێ دەسەڵاتە ناڕەواکەی بسەپێنێ، گەر "بیچمی پارێزەر" و "سەخیف" بەلای خۆیدا ڕانەکێشێ و بەشێکی ئەو دەسەڵاتەی پێنەبەخشێ.

یەکەم پەیمانی کۆمەڵایەتی مرۆڤی ناوچەکانی دیکە بۆ کۆبوونەوە و یەکگرتن ناچار دەکات، تاکو بتوانن بە هێزێکی کۆیی بەرەنگاری ئەو ببنەوە. بەم شێوەیە کۆمەڵانی جیاواز بەسەر زەمیندا دەتەننەوە و یەکێتیی مرۆڤایەتی کۆتایی دێ، بەڵام ئێستا "جەنگی یەك دژ بە یەك" بەهێزتر لە جەنگی پێشینی نێوان تاکەکاندا کلّپەدەسێنێ. خوێنڕشتن لە جەنگدا بە مایەی شەرەف دادەنرێ، بەڕێزترین کەس ئەرکی خۆی لە کوشتنی بەرانبەرەکەیدا دەبینێ، بە هەزاران مرۆڤ خۆیان بەکوشت دەدەن بەبێ ئەوی بزانن بۆ.

٢- دانوستاندن

ڕوسۆ لەنێو نایەکسانیی سەردەمدا دەژی، لە نێوان ئەو مرۆڤانەدا، کە بەسەر بوون و ڕووکەشدا بەش بوون. مرۆڤ وەك چۆنبوونی خۆی دەرناکەوێ و بێژینی لە بیرکردنەوەی جیاوازە. لە پشت ماسکی ڕووکەشەوە خۆی حەشارداوە و تەنها لە خۆویستیی ڕێفلەکتدراوەوە دەڕوانێ، واتا لەو سۆزە نێگەتیڤەوە، کە بەردەوام سەبژێکتە هەڵگرەگەی خۆی خستۆتە نێو پێوانەوە لەتەك هاومرۆڤەکانیدا. کەواتە لەلای ڕوسۆش، بە هەمان شێوەی هۆبس، نیشاندانی نەرمی و ڕێز بەزۆری بۆ بەرژەوەندیی خۆیە، ئاکارەکان تەنها فۆرمی ناڕاستەقینەی پێکەوەژیانن، تەنانەت فەیلەسوف دەشێ لە فەلسەفەکەی جیابکرێتەوە.

مرۆڤ چییە؟ ئایا ئاوهای لێهاتووە یان هەر ئاوها بووە؟ ڕوسۆ بە پۆلێمیك ڕوودەکاتە نوێنەرانی "زانیننومای مافی سروشت" هۆبس، لۆك، پوفندۆرف، کە هەموویان لەکاتی توێژینەوەی بناغەکانی کۆمەڵگادا بەزەرووری ناچاربوون بۆ دۆخی سروشت بگەڕێنەوە، بەبێ ئەوەی کەسیان پێی بگات. ئەمانە بەبڕوای خۆیان لە وەحشی دەدوێن، کەچی تەنها لە مرۆڤی سۆسیال کۆڵیونەتەوە، بۆیە توێژینەوەکانیان لەکاتی پاککردنی کۆمەڵگادا بەناتەواوی سەرەتاداوە. ڕوسۆ بەهەمان شێوەی ئەوان بە هیپۆتێز لە مرۆڤ دەڕوانێ و لە دۆخێکی تردا دەیهێنێتە پێشچاوی. ئێستاش لەنێو کۆمەڵی نایەکسانییەوە لە هەندێك ناوچەی جیهاندا مرۆڤان بەدی دەکرێ، کە کەم یان زۆر لە هاوکێشییەك لەتەك شوێنەوارە فیزیکییەکەیاندا دەژین: زۆر شتی باوی نێو کۆمەڵی نایەکسانی لەنێو وەحشیەکانی ئەمەریکا و ئەفریکادا نییە. کەواتە دەبێ مرۆڤ لە سەرچاوەدا بە شێوەیەکی دی بووبێ، لە ڕەوتی مێژوودا بۆگەنی کردبێ و بە نامۆبوویی لەنێوان ویست و مەیلەکانیدا بژی.

ڕوسۆ لەنێو جەوهەری مرۆڤدا کنە دەکات و وەکو هۆبس بە "گورگی مرۆڤ" ناگات، بەڵکو بە مرۆڤی "چاك"، کە لەنێو دەستی سروشت خۆیەوە دەرچووە و هیچ شتێك هێشتا ناخی نەهەژاندووە. چونکە نازانێ بیرکردنەوە و ڕوانین چین. مرۆڤ هیچ ئاگایەکی لە چاکە و خراپە، لە مۆرال، لە ئەقڵ و یاسا نییە، تەنانەت هاوجۆرەکەی خۆی ناناسێ، ئەویش چونکە خاوەنی ڕەمەکی کۆمەڵایەتی نییە. ئەو سروشتە ئاژەڵێکە لەنێو ئاژەڵەکانی دیکەدا، برێتییە لە یەکی ژمارەیی نەشکاو و توانستەکانی تەنها کەمێك لە ئەوانەی ئاژەڵ ڕێککەوتووترن.

سەرەتا تەنها ژیان هەبوو، واتا تەنها زێنزاویەتی هەبوو. ڕوسۆ دەربارەی ئاژەڵێتیی مرۆڤ دەپرسێ، تاکو ڕوونی بکاتەوە، کە چ شتێك لەنێو ئەو ئاژەڵێتییەدا مرۆڤێتیی ئەو پێك دەهێنێ یان دەشێنێ. کەواتە مۆراڵێتیی، بەهەمان شێوەی ئەقڵ، ڕەگی لەنێو زێنزاویەتیدا هەیە و سەرەڕای ئەمەش جیهانێکی دی ئاشکرا دەکات. تەنها ڕوونکردنەوەی گۆڕانێکی پێشڤەر، کە ڕیزێك هۆی دەرەکی بزواندوویانە، بەبێ هیچ نەسازییەك سروشتە ئاوێتەکەی مرۆڤ نیشان دەدات، واتا کە ئەو لە سەرێکەوە ئاژەڵە و لە سەرێکی دیکەوە ئەقڵدار و بەڕەوشتە، ئەمەیش بێگومان بەواتای ئەقڵدار و بەڕەوشت بووە. (١)

مرۆڤی دۆخی سروشت، وەك ناتورێکی ئیزۆلە و بۆخۆبەس، ناسۆسیال نییە، بەڵکو پێش-سۆسیالە، نامۆراڵی نییە، بەڵکو پێش-مۆراڵییە. ئەو مرۆڤە بەختیارە، چونکە نەشکاوە و لەگەڵ خۆیدا یەکە، چونکە لە هاوکێشییەکی بێزەحمەت و پێشدراودا لەتەك شوێنەوارە فیزیکییەکەی خۆیدا دەژی و جارێ وەك سروشت بۆ "جیهان"ی مرۆڤی کولتووری وەرنەشکێنراوە. (2) ئەو مرۆڤە تەنها خەریکی خۆیەتی و ساتارکردنی پێداویستییەکانی لە سنووری ویستی تێناپەڕن. بۆیە ئەو خەمەکانی تەنها ئاڕاستەی خۆی کردووە و بەمەیش خۆخۆشویستن مۆتیڤی سروشتبەخشی پێکدەهێنێ. مرۆڤ لە سروشتەوە خاوەنی ئەم ڕەمەکە یونیڤێرساڵەیە بۆ مسۆگەرکردنی خۆهێشتنەوە. بەڵام کاتێك ئاژەڵ بەهۆی ڕەمەکی پەتییەوە وەردەگرێ یان دەگەڕێنێتەوە، ئەوا مرۆڤ وەرگرتن و گەڕاندنەوە بەڕێی "ئەکتی ئازاد"ەوە دەنوێنێ و تەنها بە ئەوە هەڵدەستێ، کە خۆی "دەیەوێ"، بەڵام ئەوەی دەوێ، کە بۆ خۆی پێویستی پێیەتی. مرۆڤ بەهۆی ئەم ئەکتە ئازادەوە توانستی "خۆکاملکردن"ی هەیە وەك تاکە توانستێك، کە دەبێ بە سەرچاوەی گۆڕانی گیروگرفت و ڕەوشتەکانی، ئەویش چونکە لە لای ئەم بە پێچەوانەی ئاژەڵەوە جڵەوی ڕەمەکی (ئینستینکتی) نییە.

کەواتە جیاوازییەك لە نێوان ئەنیمالێتیی (ئاژەڵێتیی) مرۆڤ و ئاژەڵدا هەیە. ئەم جیاوازییە تۆوی مرۆڤێتیی مرۆڤی هەڵگرتووە و برێتییە لە توانستێك بۆ لادان لە دەستوورە دانراوەکانی سروشت، واتا لەو دەستوورانەی شوێنەوار سەپاندوونی. مرۆڤ بەهۆی ئەم لادانەوە بۆی دەلوێ نۆرمی دی لەجیاتی نۆرمی بیۆلۆژی دابنێ و بەمەیش سنووری نۆرمە بیۆلۆژییەکان بە ڕێی گەشەپێدانیانەوە ببڕێ. توانستی لادان یان ئەکتی ئازاد برێتییە لە مەرجی خۆکاملکردن. [٣]

بێگومان گەر مرۆڤ تەنها خاوەنی ڕەمەکی خۆخۆشویستن بووایە، ئەوا زۆر دەشیا کە ئەو ڕەمەکە ببوایە بەهۆی تێکشکاندنی ڕەگەزەکەی. مرۆڤی سروشت بە بڕوای ڕوسۆ خاوەنی ڕەمەکێکی دیکەیە، واتا بەزەیی، کە برێتییە لە نەویستییەك بۆ بینینی هاوجۆرەکەی لە ئازاردا و لێوەی سەرجەم ڕەوشتەکانی مرۆڤ هەڵدەقوڵێن. کاتێك خۆخۆشویستن بۆ خۆهێشتنەوەی تاك ڕەمەکێکی چاکە، ئەوا بەزەیی دەبێ بەهۆی هێشتنەوەی ڕەگەزی مرۆڤ، چونکە سنوورێك بۆ خۆخۆشویستن دادەنێ و نایەڵێ چالاکییەکی بێجڵەوی هەبێ.

گۆڕانی مرۆڤ ڕووەو کۆمەڵ بۆ ڕوسۆ "ڕێکەوتێکی مێژوویی"یە نەك گۆڕانێکی زەروری؛ هێزێکی ئەزەلی مرۆڤ لە دۆخی سروشت دەرناپەڕێنێ، بەڵکو پاڵهێزی دەرەکیی جیاواز، کە بە هۆیانەوە توانستە سروشتبەخشەکان ئاوەڵا دەبن و مرۆڤ بە تێگەیشتی جیاواز دەگات. ئەم تێزەی ڕوسۆ هاوکات دەیسەلمێنێ، کە ڕاسیۆنالیزمی کلاسیکی لە بناغەوە هەڵە بووە، چونکە ئەقڵی بە دراوێکی سروشتی و پێگەیو و ئامادە دانابوو. ڕوسۆ بە یارمەتیی فەلسەفەی زمان خوای سەردەمەکەی، واتا ڕاسیۆ (ئەقڵ)ی ئەزەلی، لە پایەگای دەسەڵاتەوە دادەگرێ و دەیسەلمێنێ، کە تێگەیشتەکانی مرۆڤ لە ڕەوتی سۆسیالبووندا گۆڕراون. کەواتە ئەقڵ سەرەکی نییە و لاوەکییە.

مرۆڤ بەهۆی پاڵهێزی دەرەکییەوە بە یەکەمین دۆزینەوەکانی دەگات، بەمەیش دەچێتە ئاستێکی بەرزترەوە لە ئاژەڵ و بۆ بەراورد لە نێوان خۆی و "ئەو"دا دەخزێ، پاشان درەنگتر لە نێوان مرۆڤ و مرۆڤدا. دوای یەکەمین ڕوانین لە خۆی ئارەزووی نازین لە ناخیدا دەپشکوێ

و خۆی وەکو ڕەگەز لە ئاستێکی بەرزتردا دادەنێ. "ئەمە یەکەم هەنگاوە لەنێو خۆوە بۆ دەرەوە. ئێستا لەجیاتی ڕووکردنە من، کە هەتا ڕادەیەك پەیوەندییەکی ئەبسولوتە، پەیوەندییەکی ڕێلەتیفی ڕووەو دەرەوە، ڕووەو "ئەوان" (...) سەرهەڵدەدات". [٤] "پچڕانی (شکانی) نێوان بۆخۆبەسیی سەرەتا لە لایەك و هەروەها ڕێفلەکتدانەوەی کۆمەڵایەتی و هاڤرکێ لە لایەکی دی پچڕانی هەموو ئیندیڤیدێك لەتەك خۆیدا دەهێنێ. بەهۆی سۆسیالبوونەوە، کە دەسەڵاتی مرۆڤ بەسەر مرۆڤدا دادەمەزرێنێ، هەموو ئیندیڤدێك لەتەك خۆیدا دەکەوێتە نەسازییەوە". [٥]

ڕەوتی مێژوو بەشێوەیەکی ئەمپیری ڕووەو کۆمەڵی مرۆڤ دەڕوات، ئینجا دوای تێکچوونی هاوکێشی پێداویستییەکانی مرۆڤ زەرووڕەی دامەزراوی سیاسی چێدەبێ. کەواتە کاری دابەش - گەر لە ڕووی دەرەکییەوە لە کێشەکە بڕوانین - ڕۆڵی بڕیاردەری بۆ پەرەسەندنی نایەکسانی، بۆ پەرەسەندنی هاڤرکێ و نەسازیی بەرژەوەندییەکان هەیە. ئەقڵ لەنێو ئەم دۆخەدا دەکەوێتە چالاکی. کەواتە سروشتی مرۆڤ بە فێربوون دەگۆڕێ. ئەقڵ درەنگتر لە پێداویستییەکانی لەش دروست دەبێ، واتا لە ڕەوتی ساتارکردنی پێداویستییە بەردەوام پەرەسەندووەکاندا. سەرەتا پێداویستییەکان ساکار و هاوڕیتمین و بەئاسانی ساتاردەکرێن. بەڵام هەر ئەم "هەقیقەتە"یە، کە ڕاستەوخۆ دەبێ بەهۆی پەرەپێدانێکی زۆر بڵاوی ژمارەی دانیشتوان و لێرەشەوە گرانکردنی دامرکاندنەوەی پێداویستییەکان. مرۆڤ لە پێناوی مانەوەی خۆیدا ناچاری بیرکردنەوە (فێربوونی بیرکردنەوە) دەبێ. [٦]

بەڵام بەختەوەرترین سەردەمی مرۆڤایەتی بەپێش کۆمەڵی کولتووریدا ڕادەبوورێ و برێتییە لە سەردەمی زێڕینی شوانی. لەم دۆخەدا کۆمەڵی بچووك سەرهەڵدەدەن، دەتوانین بڵێین تیرە و هۆز، کە یەکگرتنی مرۆڤ لە نێویاندا لەسەر دەستووری یاسا نییە، بەڵکو شێوازی ژیان و کلیما نزیکییان دیاری دەکەن؛ واتا کۆمەڵی جیاوازی سروشتی بەپێش "ڕێکخراوی سیاسی" یان دەوڵەتدا ڕادەبوورێ و لەنێو هەر یەکەیاندا کارەکتەر و نەرێتی تایبەتی هەیە. ئەم سەردەمە ئیدیالی ڕوسۆیە نەك دۆخی سەرچاوەیی سروشت، چونکە ئەم سەردەمە خۆی لە

نێوان تەمەڵییەکانی دۆخی سەرەتا و خۆویستیی دۆخی کۆمەڵایەتیدا دەبینێتەوە. مرۆڤی ئەم سەردەمە زۆر دوورە لە ئازارەکانی سیڤیلیزاسیۆن: لە نایەکسانی و نائازادی، نارەسەنی و خۆنەسازی. بەڵام گیروگرفتی ڕاستەقینەی مرۆڤایەتی بە تەواوبوونی سەردەمی زێڕین سەرەتا دەگرێ، ئێستا دەگەین بە دۆخی "جەنگی یەك دژ بە یەك"، کە ڕوسۆ هەروەها وەك سیمای سەردەمەکەی دەیبینێ. مرۆڤی هۆبس لە لای ڕوسۆ لەم سەردەمەدا دروست دەبێ، واتا مرۆڤ لەم کاتە بەدواوە دەبێ بە گورگ. ئاشکرایە تەقینەوەی گیروگرفتێکی زۆر، کە سەرجەم دانیشتوان لە ژێریاندا دەناڵێنێ، بەتایبەتی زیان بە دەوڵەمەندەکان دەگەیەنێ، چونکە لە سەرێکەوە موڵکەکانیان جارێ ئوزورپاسیۆنن و لە سەرێکی دیکەوە "لەبەر بەخیلییان بە یەکتری" نایانەوێ لە دژی بێموڵکە لەژمارەنەهاتووەکان یەکبگرن. سەرەنجامی دۆخی جەنگی یەك دژ بە یەك برێتییە لە پەیمانی ساختەی کۆمەڵایەتی، کە نەسازییە کۆمەڵایەتییەکانی نێوان موڵکدار و بێموڵك هۆی چێبوونی پێکدەهێنن.

ئێمە دەبێ لە لای ڕوسۆ لەنێو خودی دۆخی سروشتدا جیاوازی لە نێوان دوو قۆناغدا بکەین، کە هەردووکیان لە پنتێکدا یەکتری دەبڕن و تێیدا سروشتی "پیرۆز" بۆ سروشتی "خراپ" وەردەگۆڕرێ، مرۆڤی "چاکی" سروشت بۆ مرۆڤی "خراپ"ی سروشت ژێردەپەڕێ. ڕوسۆ لێرەدا سەرلەنوێ دووبەشبوونی دیانی دەهێنێتەوە. سەرەتا مرۆڤی "چاك"ـی سروشت هەیە، کە تەواو ئاژەڵییە، بەڵام ئەم مرۆڤە بەڕێی کاریگەرییە دەرەکییەکانەوە لە "هێڵەکە"ی فڕێ دەدرێ و ناچار دەبێ، گۆڕان بە مۆرکە سروشتییەکانی بدات، ئێستا بۆ مرۆڤی "خراپ"ی سروشت وەردەگۆڕرێ؛ ئەم وەرگۆڕانە لەتەك تێگەیشتی "ژێرپەڕین" FaII ی دیانەکاندا یەکدەگرێتەوە. [٧]

کەواتە لێرەوە هاوکات ڕووندەبێتەوە، کە لە لای ڕوسۆ پێویست نییە سەرچاوەی خراپە بخرێتە ئەستۆی خوا یان تەنانەت ئەستۆی مرۆڤی "گووناهباربوو" بەهۆی ژێرپەڕینییەوە بۆ دۆخی کۆمەڵایەتی. ڕوسۆ دەڵێ: هیچ پێویست نییە "مرۆڤ لە سروشتییەوە وەکو خراپ وەربگیرێ، چونکە دەتوانین سەرچاوە و ڕەوتی خراپەکەی دیاری بکەین". [٨] بە بڕوای لیۆ

شتراوس باری سروشتی سەرچاوەیی بۆ ڕوسۆ برێتی بوو لە هەقیقەت، هەروەها کاتێك ئەو لە کارەکتەری هیپۆتێزیانەی داڕشتنەکەی دەدوێ، ئەوا ئەو لێرەدا تەنها مەبەستی لە گۆڕانی مێژووە. ئەم گۆڕانەی مێژوو هەقیقەتی دۆخی سەرچاوەیی لەتەك هەقیقەتی کۆمەڵگای سەردەمدا پێکەوەدەلکێنێ. [٩] هۆ ناخییەکەی ئەم بڕوایەی ڕوسۆ بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە ئەو لە جەوهەریەوە خۆی بە "چاك" دەزانی، هەروەها ئەو زانیننومای دیانەکانی سەبارەت بە گوناهی ڕەچەڵەکیی مرۆڤ دەگەڕاندەوە و سەرجەم دادناپەروەری و سۆزی بۆ کاریگەرییە دەرەکییەکان، بۆ دۆخە کۆمەڵایەتییە خۆسەپێنەرەکان دەگەڕاندەوە، یان گەر ڕوونتر بڵێین: مرۆڤ لە جەوهەریدا بێگوناهە، بەڵام زۆر هۆی دەرەکی لە دۆخی بێگوناهی ژێریانپەڕاندووە و ئەمەیش بە شێوەیەك، کە ئەو ئەمرۆ دەتوانێ چ بۆ بەدکاری و چ بۆ بەڕەوشتی بڕیار بدات. مرۆڤ لەو شێوەیەدا بێگوناهە، کە لە دەستی سروشت، واتا لە دەستی خوا، دەرچووە. [١٠]

خراپە لە لایەن مێژوو و کۆمەڵگاوە دەهێنرێتە گۆڕێ، بەڵام بەبێ ئەوەی جەوهەری مرۆڤ تێکبدات. هەڵەی کۆمەڵگا هەڵەی مرۆڤ نییە لە جەوهەرییەوە، بەڵکو هەڵەی مرۆڤە پەیوەست بە مرۆڤی دیکەوە. خراپە لە لای ڕوسۆ دەشێ هاوتا بکرێ لەگەڵ سۆزی مرۆڤدا بۆ شتی دەرەکی، بۆ ڕووکەش، بۆ موڵکخوازیی شمەکی ماتەری. خراپە دەرەکییە، هەموو کاتێکیش گەڕانەوە بۆ لای خۆ دەبێ بە پاڵهێزی چاکبوونەوە. [١١] خراپە هەمان پایەگای "چاکەی سروشتی"ی نییە. خراپە برێتییە لە پەچە، لە ماسکی حەشاردەر، کە هەرگیز نەدەبوو، گەر مرۆڤ خاوەنی ئازادییەکەی نەبووایە، بۆ ئەوەی بەڕێی فێڵ و ئەمسەر و ئەوسەری خۆنواندووەوە نکۆڵی لە داواکانی سروشت بکات. "لەژێر دەستی مرۆڤدا، نەك لەنێو دڵیدا، هەموو شتێك بەدجۆر دەبێ". [١٢]

بەڵام ئایا مرۆڤ بەم وەرگۆڕانە بەبێ چارەسەر تەواو بۆگەن دەکات؟ وەڵامی ئەم پرسیارە لە دوالیزمی ڕوسۆدایە. مرۆڤی سەرچاوەیی نزیکەی سروشتێکی ئاژەڵییە. خۆخۆشویستنەکەی تەنها ڕوو دەکاتە ئەکزیستێنسە فیزیکییەکەی (زێزییەکەی) ئەو. بەڵام ئەکزیستێنسی مرۆڤ تەنانەت دوای وەرگۆڕانی خۆخۆشویستن بۆ خۆویستی، لە ناوەرۆکەوە هێشتا هەر فیزیکی

دەمێنێتەوە، ئێستا هێندە نەبێ، کە ڕووکردنە بابەتەکانی حەز "شکاوە"، واتا ناڕاستەوخۆیە. چونکە خۆویستی بەزۆری ڕوودەکاتە ئەو کۆسپانە، کە ڕێگرن لە چێژتنی بابەتەکانی حەز، هەروەها ڕوودەکاتە هاومرۆڤەکان و وەك دەسوێژ لێیان دەڕوانێ، واتا وەك گەیەنەر بە چێژە شیاوەکان دایاندەنێ. بەلاّم کێشەکە لێرەشدا بە ئەکزیستێنسی فیزیکییەوە (بیۆلۆژی-ئاژەڵییەوە) بەندە، نەك بە شتێکی "هۆشی"یەوە. ئێمە ئەمیان لە لای خۆزگەی گەیشتن بە شەرەفمەندی و ناوبانگ دەبینین، بەلاّم ئەو کەسە، کە بۆ ئەو شتە هۆشییە تێدەکۆشێ، دەبێ بە دیلی "ئەکزیستێنسی ئەبسولوت"ی خۆی، چونکە پێویستیی بە بڕواگریی لە ئەکزیستێنسە تایبەتییە فیزیکییەکەیدا هەیە، جا ئەمە جوانییە (سروشتییە)کەی بێ، زیرەکییە (پۆتێنسییە)کەی یان دەسەلاّتە (ماتەرییە)کەی بێ. بە کورتی، ئەو "خۆ"یە، کە مرۆڤی نرخبەزیوی کۆمەلاّیەتی دەیەوێ بەڕێی کەسانی دیکەوە مسۆگەری بکات (ئەویش چونکە خۆهەستی مرۆڤی سروشتی دۆڕاندووە)، بریتییە لە سەبژێکتی ماتەری-منویستیی سۆزو حەزە زێنزییەکان. مرۆڤ تەنانەت دوای وەرگۆڕانی خۆخۆشویستن بۆ خۆویستی هێشتا هەر ئەکزیستێنسە زێنزییەکەی وەك جەوهەری ڕاستەقینەی خۆی سەیر بکات، هێشتا هەر، وەك ڕوسۆ دەڵێ، مرۆڤی سروشتییە، جا گەرچی نرخە سروشتییەکەی دابەزی بێ.[١٣]

بەلاّم ئەم بارە بێهیوا دەبوو، گەر مرۆڤ لەپاڵ ئەکزیستێنسە زێنزیەکەیدا توانای بۆ "ئەکزیستێنسێکی ئینتەلیگێنسی" نەبووایە . مرۆڤ بە بڕوای ڕوسۆ ئەکزیستێنسێکی سادە نییە، بەڵکو لە دوو توخم (زوبستانس) پێکهاتووە. کەواتە خۆخۆشویستن بەهۆی ئەم دوو توخمەوە هەستێکی سادە نییە، بەڵکو دوو پرنسیپی هەیە: پرنسیپی زێنزی و ئینتەلیگێنسی (هۆشی)، هەروەها هەردووکیان دوو شێوازی جیای ساتاربوونیان هەیە. ڕەمەکی زێنزی ڕوو دەکاتە خۆشیی لەش، بەلاّم ئینتەلیگێنس ("خۆشەویستی بۆ ڕێکخستن") ڕوو دەکاتە بەختیاریی دەروون. کەواتە خۆخۆشویستن بۆ دوو دیاردەی جیاواز وەردەگۆڕڕێ. خۆخۆشویستن لە لایەك سۆزی جودای هەیە و ئەو سۆزانەی ڕوو دەکەنە بابەتە تایبەتییەکان، بەلاّم ناتوانن ڕاستەوخۆ پێیان شادبن: زۆر کۆسپ لەنێو پەیوەندییەکانی پێکەوەژیاندا لە

بەردەمیاندا زیت دەبنەوە و گەر ڕایان بگرن، ئەوا پتر خەمی لابردنی کۆسپەکان دەخۆن وەك لەوەی بە ئامانجەکانیانەوە خەریك ببن، ئێستا کین و تووڕەیی دەیان تەنن. بەم شێوەیە خۆخۆشویستن، وەك هەستێکی چاك و ئەبسولوت و لەخۆدائارام، بۆ خۆویستی، کە هەستێکی ڕیلەتیڤە، وەردەگۆڕڕێ. بەلاّم مرۆڤ لەپاڵ ئەم خۆ زێنزییەی یان فیزیکییەی خۆخۆشویستندا، کە تێك دەچێ، توانای بۆ ئەکزیستێنسێکی ئینتەلیگێنسی (هۆشی) هەیە و لە ڕەوتی پێکەوەژیانی کۆمەلاّیەتیدا دەگۆڕڕێ. ئەم ئەکزیستێنسە هۆشییە بریتییە لە "خۆشەویستی بۆ ڕێکخستن". ڕوسۆ هەروەها ئەم خۆشەویستییە ناودەنێ "ویژدان". بەلاّم ویژدان تەنها دوای چێبوونی تێڕوانینە جیاوازەکانی مرۆڤ دەکەوێتە چالاکی. مرۆڤ بەهۆی تێڕوانینەکانییەوە بە زانستی ڕێکخستن دەگات و ویژدانی پاڵی پێوەدەنێ ئەو ڕێکخستنەی خۆشبوێ.[١٤] مرۆڤ بەهۆی خۆویستییەوە چووە نێو مێژووەوە، ئێستاش وەك مرۆڤی کۆمەڵ، کە لە ڕێکخستن ژێرپەڕیوە و ئەقڵی ئاوەلاّبووە، دەتوانێ بە پێزانراوی و خۆشەویستییەوە ڕووبکاتە(وە) ئەو ڕێکخستنە (ڕێکخراوە).[١٥]

دۆڕاندنی یەکێتیی سەرچاوەیی، یەکێتیی سروشتئاسای مندالاّنەی مرۆڤ لەگەڵ خۆیدا، دۆڕاندنێکە چ لە ڕووی مێژوویی و چ لە ڕووی بیۆلۆژییەوە. ئەم ساغکردنەوەیەی ڕوسۆ هاوکات بەرەنگاربوونەوەی مرۆڤی سەردەمە، ئەو مرۆڤەی کە شکاوە، "لە خۆی نامۆبووە". بەلاّم دێکادێنسی سروشتی مرۆڤ چیدی بۆ دواوە، "بۆ کاتەکانی بێگوناهی و یەکسانی" ناگێڕڕێتەوە. ڕوسۆ وەك ئەرکی داهاتوو "ئیدێیەك" دادەنێ: ئیدێی "کۆنترا سۆسیال" (پەیمانی کۆمەلاّیەتی). بەستنی ئەم پەیمانە شتێکی شیاوە، چونکە ویژدانی مرۆڤ، دوای گەیشتنی بە تێگەیشتەکانی دادپەروەری و ڕێکخستن، چالاك دەبێ. مرۆڤ ئێستا هەست بە "چاك"ی مۆرالی دەکات، هاوکات دەبێ بە خاوەنی زۆر ڕەوشتی جیاواز و دەتوانێ بە یارمەتییان سۆزە زێنزییەکانی خۆی بێدەنگ بکات. گەر بەرژەوەندیی ماتەریی پێچەوانە لە نێوان مرۆڤاندا نەبێ، ئەوسا دەتوانن دەنگی ویژدانیان ببیستن و لێرەشەوە هەستێکیان بۆ ڕێکخستنی ژیانی گشتی دەبێ، ئەمەیش تەنها لە پێناوی بەختیاریی گشتیدایە.

کەواتە ڕێگاکە برێتییە لە ڕێگایەك بەرەو پێش، کە ئاڕاستەیەك ڕووەو مۆراڵێتی وەردەگرێ، لێرەشدا دەبێ گەورەترین نزیکیی شیاو لە دۆخی سروشت چێبکرێتەوە، ئەمەیش تەنها لەسەر زەمینەی هومانێتی دەشێ. لەبەرئەوەی خۆنەسازیی مرۆڤ بەرهەمی پرۆسەی مێژووە، ئەوا ئازادیی نوێی مرۆڤ تەنها لەنێو مێژوودا دەهێنرێتەوە: بە داڕشتنی بنەماکانی مافی ڕاستەقینەی گشت، بە چەسپاندنی دەستوورەکانی دەسەڵاتدارییەکی لێگیتم، واتا تەنها گەر هاتوو کۆماری ڕوسۆ دامەزرێنرا، ئەوسا مافداری و مۆراڵێتی دێنە نێو جیهانەوە. (١٦)

بەشی سێیەم: کۆماری ڕوسۆ

١- داڕشتن

١-١ بەستنی پەیمانی کۆمەڵایەتی

ڕوسۆ لە نووسینی "کۆنترا سۆسیال" (پەیمانی کۆمەڵایەتی)دا دەیەوێ چارەسەری کێشەی نایەکسانی لە نێوان مرۆڤدا بکات، بەڵام لێرەدا "لەسەر ڕێگەی ئەبستراکسیۆن و گشتیدان دەڕوات (...) و هەوڵ دەدات بە پرنسیپەکانی هەر لەشێکی سیاسی بگات"، واتا دەیەوێ بەو هەڵوێستە بگات، کە بەرێیەوە "گەلێك ناوی گەل وەردەگرێ". (١)

ئەو پەیمانە کۆمەڵایەتییەی ڕوسۆ پێشنیاری دەکات، دەبێ کۆتایی بە پەیمانە ساختەکەی دەوڵەمەندەکان بهێنێ. ئەمان بە پەیمانێکی کۆمەڵایەتی خەڵکانیان فریو دا و لێرەشەوە ئازادییەکەیان لێزەوت کردن. ئەمەیە کێشە سەرەکییەکەی ڕوسۆ: ئازادی، کە ئەو وەك جەوهەری ڕاستەقینەی مرۆڤ دەیبینێ. بەلام لەبەر ئەوەی پەیمانی کۆمەڵایەتیی دەوڵەمەندەکان لەتەك جەوهەری مرۆڤدا، کە ئازادییە، ناگونجێ، ئەوا بناغەی ئەو پەیمانە "ماف" نییە، بەڵگەی ئەمەیش ئەوەیە، کە هیچ کەسێك ناتوانێ بەپێی ماف هەتا سەر دەسەڵاتدار بێ. ئەو دەسەڵاتدارەی دەیەوێ ئەم ئامانجەی بەدیبهێنێ، دەبێ دەسەڵاتەکەی بۆ ماف وەربگۆڕێ و هۆشرایەڵی وەك فرمانی گەل بسەپێنێ. کەواتە لە ڕێکخراوێکی بەم چەشنەدا هیچی دی جگە لە "مافی بەهێزتر"خۆی نانوێنێ: دەسەڵاتدار دەسەڵاتەکەی لە پلەیەکی نزمەوە بۆ پلەیەکی بەرزتر سەردەخات. ڕوسۆ لێرەدا مەبەستێکی جووتلایەنیی هەیە: دەیەوێ لە لایەك "بێمافی"ی کۆمەڵگای سەردەم نیشان بدات، بەڵام لە لایەکی دیکەوە دەیەوێ ڕوونی بکاتەوە، کە مرۆڤ لە سروشتەوە ناویستییەکی بۆ دەسەڵاتنواندن بەسەر هاوجۆرەکەیدا هەیە. بۆیە لە ڕوانگەی ڕوسۆ تەنها پەیمان وەك بناغە هەموو دەسەڵاتدارییەکی لێگیتیم دەمێنێتەوە.

روسۆ لە سەرەتای "کۆنترا سۆسیال"دا مەبەستەکەی ڕوون دەکاتەوە: "دەمەوێ لەوە بکۆڵمەوە، کە ئاخۆ دەستورێکی لێگیتیم و گونجاو بۆ ڕێکخراوی کۆمەڵایەتی هەبێ"، بێگومان گەر لێرەدا "مرۆڤ لەنێو بوونی خۆیدا وەربگرین"، هەروەها گەر یاساکانیش بە چەشنێك وەبگیرێن، "وەك چۆن ئەوان گەرەکە ئاوها بن". (٢)

کەواتە مەبەستی ڕوسۆ هیچاندنی دەسەڵاتی ئامادە و جێگرتنەوەی بە دەسەڵاتدارییەکی نوێ نییە، وەك چۆن بۆ نموونە مارکسیزم لە مێژوویەکی درەنگتردا هەوڵی بۆ دەدات. کاتێك ڕوسۆ دەڵێ، "مرۆڤ بەئازادی دێتە جیهانەوە، بەڵام لە هەموو جێیەك لە کۆت و زنجیردایە"، ئەوا لێرەدا دروشمێکی شۆڕشگێڕی ڕاناگەیەنێ. ئەم ڕستە بەناوبانگەی ئەو تەنها "برێتییە لە گەڕان بەدووی ستروکتورێکی سیاسیدا"، ئەمەیش بە مەبەستێکەوە: "دەسەڵاتداری (...) بە

شێوەیەکی دادپەروەرانە و هەروەها بۆ مەبەستێك ڕێکبخات". [٣] دووبەشبوونی مرۆڤ بەسەر بوون و ڕواڵەتدا مرۆڤ وەك سەرجەم دەگرێتەوە، واتا هاوکات سەروەر و کۆیلە بەبێ جیاوازی، چونکە گەر مرۆڤ تەنانەت خاوەنی دەسەڵات و هێزیش بێ بەسەر مرۆڤە بەکۆیلەکردووەکانیدا، هێشتا هەر لە ئەوان کۆیلەتر دەبێ. کەواتە کۆیلەتی هەمووان دەگرێتەوە و تەنها بە هەڵگێڕانەوەیەکی شۆڕشگێڕی لەناو نابرێ.

بەڵام مرۆڤ لەم هەنگاوەیدا بۆ دەسەڵاتدارییەکی لێگیتیم گۆڕان بە هێزی نوێ نادات، بەڵکو تەنها هێزەکانی ئامادە یەك دەخات و بەرەو پێشیان دەبات. کۆی ئەو هێزانە واتای پێکەوەچالاکبوونی کەسانێکی زۆر دەبەخشێ، کە ئامانجیان هێشتنەوەی هێزەکان و ئازادیی هەر ئیندیڤیدێکی هاوچالاکە. کەواتە نابێ ئەم یەکخستنەی هێزەکانی ئامادە زیان بە ئازادیی تاك بگەیەنێ.

ڕوسۆ ئیدێکەی بەم شێوەیە ڕوون دەکاتەوە: "دەبێ فۆرمێکی کۆمەڵایەتی بدۆزرێتەوە، کە بە سەرجەم هێزی کۆیی ئەندامەکانی بەرگری لە کەس و موڵکی هەر ئەندامێك بکات و بپارێزێ، کە لە نێویدا هەر تاکێك، کاتێك لەتەك هەمووان‌دا یەکیگرتووە، تەنها هۆشرایەڵی خۆی بێ و هەر ئاوا ئازاد وەك پێشووی بمێنێتەوە". [٤] بەڵام ئەم کێشەیە جارێ پێویستیی بە چارەسەر هەیە.

مەرجی گەیشتن بەم پەیمانە برێتییە لە "یەکگرتنەوەی تۆتالی خۆی" هەر ئەندامێك لەتەك کۆمەڵگادا، ئەمەیش سەرجەم ئەندامانی یەکگرتوو بەبێ جیاوازی دەگرێتەوە. هیچ ئەندامێك بۆی نییە بیانوو بگرێ. گەر کەمترین گۆڕان لەم مەرجەدا بۆ خاتری هەر ئەندامێکی بیانووگرتوو بکرێ، ئەوا پەیمانی کۆمەڵایەتی هەڵدەوەشێتەوە. چونکە گەر ئەو ئەندامە هێشتا خاوەنی کەمێك لە مافە خۆییە سەرەتاییەکانی بوو، ئەوا لە زۆر حاڵەتدا دەبێ بە دادگەری خۆی و لێرەشەوە دۆخی سروشت درێژە دەکێشێ. بەڵام گەر هەر یەکێك خۆی بە هەمووان ببەخشێ، ئەوسا خۆی بە هیچ کەس نابەخشێ.

ڕوسۆ ئیدێی دەوڵەت لەم فۆرمولەدا کۆدەکاتەوە: "هەر یەکە لە ئێمە کەسی خۆی و سەرجەم هێزی بە شێوەیەکی کۆمەڵایەتییانە دەخاتە ژێر ڕکێفی بەرزترین پایەگای ڤۆلۆنتێ ژێنێرالەوە، ئەوسا ئێمە هەر ئەندامێك وەك کەرتێکی جیانەکراوەی سەرجەم وەردەگرین". [٥] سەرەنجامی ئەم هەڵوێستە برێتییە لە دروستبوونی لەشێکی سیاسی، واتا "کەسەدەوڵەت"، کە ڕوسۆ وەك لەشێکی زیندوو و ئۆرگانی دەیبینێ و بە لەشی مرۆڤ دەیچوێنێ. دەسەڵاتی "سۆڤەرین" سەری ئەو لەشە پێك دەهێنێ، ئەندامەکانیشی ئەندامی لەشن. پرنسیپی هەردووکیان، چ هینی کەسەدەوڵەت و چ هینی لەشی مرۆڤ، منێکە، کە سەرجەم دەگرێتەوە و برێتییە لە هەستداری و پەیوەندیی نێوخۆی کەرتەکان. ئاشکرایە هەر شێوەیەکی گۆڕان لەو پرنسیپەدا بکرێ، هەردووکیان دەگرێتەوە: گەر پەیوەندییەکە تەنها پاڵیەکییەکی شوێنی بێ، ئەوسا مرۆڤەکە دەمرێ و دەوڵەتیش هەڵ دەوەشێتەوە.

ڕوسۆ ناوی جیاوازی بۆ ئەم لەشە سیاسییە هەیە: "سەردەمی زوو ناوی پۆلیس بوو، ئەمڕۆ ناوی کۆمار یان کەسەدەوڵەتە. گەر پاسیڤ بوو، ئەوا ئەندامەکانی ناوی دەنێن دەوڵەت، بەڵام گەر ئەکتیڤ بوو، ناوی دەنێن سۆڤەرێن؛ ئەو لە پەیوەندیی بە هاوجۆرەکەیەوە ناوی دەسەڵاتە، ئەندامەکانیشی لەنێو کۆمەڵدا ناویان گەلە. گەر (ئەندامەکانی —ن) لە سۆڤەرێنێتیی دەوڵەتدا بەشداریان کرد، ئەوسا ناو دەنرێن سیتۆیا، بەڵام گەر لەژێر ڕکێفی یاساکاندا بوون، ناویان ژێردەستەیە". [٦] ئێمە سەرەڕای تێگەیشتانە هەمیشە یەك تێگەیشتمان لە بەردەمدایە: ڤۆلۆنتێ ژێنێراڵ (ویستی گشتی) .

١-٢ ویستی گشتی

پەیمانی کۆمەڵایەتی وەك "هەقیقەت" شیاوی تێگەیشتنە نەك وەك "پرنسیپ". پەیمانەکە برێتییە لە "ویستیارترین ئەکت". بەڵام ویستی گشتی وەك هەقیقەت یان بە شێوەیەکی ئەمپیری شیاوی تێگەیشتن نییە، بەڵکو تەنها بە شێوەیەکی پرنسیپی. ویستی گشتی دراوێك نییە وەك هەقیقەت، بەڵکو داواکارییە بۆ وازهێنان؛ هەرگیز دامەزراو نییە، بەڵکو

هەمیشە ئاڕاستەیە، هیچ ناوەرۆکێکی نییە و کاری چاك وەك ڕێنوما دانانێ، بەڵکو مەرج و مێتۆد. مەرجەکەی بریێتییە لە دیاریکردنی فۆرمێك، کە دەبێ ویستی مرۆڤ هەیبێ، ئەویش تەنها بۆ ئەوەی خۆی و کارەکەی چاك بن. ئەو فۆرمە بریێتییە لە گشتیبوون، واتا: بۆ ئەوەی مرۆڤ چاك و بەڕەوشت و ئازاد بێ، نابێ ویستی تایبەتیی هەبێ، بەڵکو تەنها دەبێ ویستی گشتیی هەبێ. [٧]

ویست لە دوو ڕووەوە گشتییە: پەیوەست بە سەبژێکتەکەی و هەروەها بە ئۆبژێکتەکەیەوە. ویست لە پەیوەندیی یەکەمدا گشتی دەبێ، گەر لە ناخی هەر تاکێك و هاوکات لە ناخی هەمووانیدا هەبێ، بەواتای گەر ویستی سەرجەم بێ. بەڵام ویست لە پەیوەندیی دووەمدا گشتی دەبێ، گەر هەر تاکێك بەبێ جیاوازی و هاوکات هەمووان بگرێتەوە، واتا ئاڕاستەی سەرجەم کرابێ. ویست وەك ویستی سەرجەم، کە ئاڕاستەی سەرجەم، واتا ئاڕاستەی خۆی دەکرێ، بریێتییە لە ئۆتۆنۆمی و ئازادی. چونکە ئێستا ویستێکی خۆویستە، ئەبسولوت و ئۆبژێکتیڤییە؛ بە مرۆڤ نالێ "چی" ئەنجام بدات، بەڵکو فەرمان دەدات، کە مرۆڤ "چۆن" بڕیاربدات، ئەم بڕیارەش تەنها لە ویستەوە بۆ ویست دەدرێ. بە کورتی، مرۆڤ دەبێ لە خوای نێو ناخییەوە، واتا لە ویژدانییەوە، هەڵوێست بنوێنێ. [٨]

مرۆڤ بە بڕوای ڕوسۆ بەم بەستنەوەیە ئازادیی پێدەدرێ. ئێستا تاك و کۆمەڵ خۆیان لە پەیوەندییەکی نێوخۆییدا دەبیننەوە. ئەوەی تاك دەیەوێ، دەبێ بەزەرووره هەمان شت بێ کە کۆمەڵ دەیەوێ. ویستی خۆیی و کۆمەڵایەتی دەبێ ئیندێنت بن و هەر لەنێو ئەم تاکە ویستەشدا یەکەیەك پێکدەهێنن. ناشێ دوو ویست لەنێو کۆمەڵدا هەبن. گەر تاك خۆی دەوڵەت بوو، ئەوسا هۆشرایەڵی خۆی دەبێ. یەکخستنی کۆمەڵێك تاکی ئازاد، کە بڕیار دەدەن، واتا ئۆتۆنۆمن، بە بڕوای ڕوسۆ هیچی دی جگە لە ئۆتۆنۆمی ناگەیەنێ. ڕوسۆ پرنسیپی یەکگرتن لەنێو ئازادی یان ئۆتۆنۆمیدا بەدیدەکات. ئێستا چیدی دەوڵەت گەرەنتیی ئازادی نادات، بەڵکو خۆی بەپێی جەوهەری ئازادییە. [٩]

بەڵام کە ویستی گشتی ڕێنوما و داواکارییە، ئەوا ئەو واتایە نابەخشێ، کە گوایە لە لایەن هەمووانەوە هۆشرایەڵی دەکرێ و هەمووش بە ویژدانن، بەڵکو ئەو واتایە دەگەیەنێ، کە هەموو مرۆڤێك ویژدانی هەیە و بەرپرسیارە بەرانبەر ویستە خاوەن ویژدانەکەی. بۆیە ڕوسۆ کرداری ئاکاریی وەك نیشانەیەکی بەرزی خۆخۆشویستن دەبینێ: "تەنانەت کاتێك مرۆڤ چاکە بۆ خاتری چاکە دەکات، (ئەوا ئەم کارەی تەنها -ن) لە پێناوی (...) بەختیاریی خۆیدایە، چونکە هیچ شتێك وەك کرداری ئاکاریی شادییەکی ئاوها باڵا بە خۆ نابەخشێ، لە ڕاستیشدا هەموو مرۆڤێکی خراپ نابەختیارە. پاداشتی کرداری ئاکاریی بریێتییە لە خۆڕەزامەندی: ،،باڵاترین بەختیاری لە خۆڕەزامەندیدایە. ئێمە لەسەر زەمین دەژین، هەتا شایانی ئەم پیرۆزییە بین و پێیبگەین. سۆزەکانمان بۆ نواندنی زۆر ڕەفتار ناچارمان دەکەن، بەڵام ویژدان دەمانگێڕێتەوە،،". [١٠]

بەڵام مرۆڤ هەموو کات دوای دەنگی ویژدانی ناکەوێ، بەڵکو خۆویستیی بێجڵەو وەك بناغەی تێڕوانین و ژیانی دادەنێ. بۆیە ڕوسۆ ویستی گشتی نەك تەنها لە ویستی خۆیی، بەڵکو هەروەها لە ویستی هەمووانی جیادەکاتەوە. ئەم ویستە بۆ ئەو هیچی دیکە جگە لە کۆکراوەیەك پێکناهێنێ: "جیاوازییەکی گەورە لە نێوان ویستی هەمووان و ویستی گشتیدا هەیە. ئەم ڕوودەکاتە بەختیاریی گشت، بەڵام ویستی هەمووان ڕوودەکاتە بەرژەوەندیی تایبەتی و بریێتییە لە کۆی بەرژەوەندییە جیاکان". [١١] کۆ تەنها لە کەرتەکانی پێکدێ و ویستی گشتی سەرجەمە، بۆیە وەك سەرجەم لە کۆی ویستەکان گەورەترە. "هەنگاوێك لەپێشترە". ئێمە هەر لێرەوە دەتوانین لە هەڵوێستی ڕوسۆ بەرانبەر پارتی سیاسی و دەستە خۆییەکان تێبگەین. بۆ ئەوەی گەلی یەکگرتوو بەم سەرجەمە بگات، ئەوا نابێ پارتی سیاسی لەنێو دەوڵەتدا هەبێ، چونکە پارت هیچی دیکە جگە لە نیشانەی خۆویستی پێکناهێنێ و لەبەر ئەم هۆیە بوونی زیان بە دەوڵەت دەگەیەنێ.

لە کۆماری ڕوسۆدا تەنها ویستی گشتی هەیە و لە سنوورەکانی خۆی تێناپەڕێ. ئەمەیش نابێ ڕووبدات، چونکە بە درێژبوونەوەی خاو دەبێتەوە. ڕوسۆ لەبەر ئەم هۆیە دژی دەوڵەتی

گەورە و داگیرکەرە، بۆ ئەو قەوارەیەکی مامناوەندی بۆ کۆمارێك تەواو گونجاوە و ویستی گشتی توانای بلاوبوونەوەی بەنێو دەروونی کۆمەڵدا دەبێ. جیاوازیکردنی دەوڵەتان لە لای ڕوسۆ دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی ویستی گشتی، کە دەشێ "بەرانبەر سیتۆیاکانی خۆی ڕاست بێ، بەڵام بەرانبەر بێگانە هەڵە بێ"، (١٢) واتا بەرانبەر دەوڵەتانی دیکە و ئەندامەکانیان تەنها ویستێکی تایبەتی دەبێ. لە نێوان دەوڵەتاندا هێشتا جیاوازی گەورە هەیە و پەیوەندیەکانیان جارێ لە دۆخی سروشتدان: "ئەو کاتە مەزنەشاری جیهان بە لەشێکی سیاسی دەبێ، گەر مافە سروشتییەکەی هەردەم ویستی گشتی بێ و دەوڵەت و ئەندامە جیاکانی ئەندامی خۆیی بن". (١٣)

دانانی ئەم ڕێژەیە نێو کۆمەڵ خۆیشی دەگرێتەوە. لەنێو کۆمەڵدا هێشتا هەر کۆمەڵی بچووکتر هەن و دوای بەرژەوەندییەکانی خۆیان دەکەون. ڕوسۆ ویستی ئەم جۆرە کۆمەڵانە لە دوو ڕەووەوە دیاری دەکات: ویستیان بەرانبەر ئەندامانی خۆیان ویستێکی گشتییە، بەڵام بەرانبەر کۆمەڵگا ویستێکی تایبەتییە. بۆیە "کۆمەڵە پریڤاتەکان هەمیشە لەژێر ڕکێفی ئەو کۆمەڵانەدان، کە لە نێویاندا خۆیان دەبیننەوە (...). فرمانی سیتۆیا پێش فرمانی سیناتۆرە و هینی مرۆڤ پێش فرمانی سیتۆیایە". (١٤) بەڵام بۆ ئەوەی ویستی گشتی "بەدیبهێنرێ"، ئەوا پێویستە ویستی نێو کۆمەڵە تایبەتییەکان وەربچەرخێنرێ و ڕووی بکرێتە ویستی گشتی. ڕوسۆ هەڵوێستێکی بەم چەشنە ناودەنێ "ڕەوشت". بە بڕوای ئەو "هەموو مرۆڤێك بەڕەوشتە، گەر ویستە تایبەتییەکەی هەردەم لەتەك ویستی گشتیدا جووت بێ ". (١٥) چاکترین دەسوێژی ڕەوشتدانی مرۆڤ برێتییە لە فێرکردنی سیتۆیاکان بۆ خۆشویستنی نیشتمان. بەڵام نیشتمان لە لای ڕوسۆ نە لە سنوورەکانی و نە لە ئەندامانی پێکدێ، نیشتمان بۆ ئەو برێتییە لە کۆی نەرێت و حکومەت و دەستوور، بە کورتی، بوونی نیشتمان تەنها لە بوونی پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆدایە لە نێوان دەوڵەت و ئەندامەکانیدا. گەر ئەو پەیوەندییە نەبێ، نیشتمانیش بوونی نابێ.

١-٣ سۆڤەرین

پەیمانی کۆمەڵایەتی بەرپرسیارییەکی جووتلایەنی لە نێوان کۆمەڵ و تاکدا چێدەکات. هەموو ئەندامێك، کە پەیمانی لەتەك خۆیدا بەستووە، لە دوو ڕووەوە بەرپرسیارە: جارێك وەك ئەندامی سۆڤەرین بەرانبەر ئەندامان و جارێك وەك ئەندامی کۆمەڵ بەرانبەر سۆڤەرین. مەبەستی ڕوسۆ لێرەدا مافی سیڤیل (هاووڵاتی) نییە، کە بەو پێیە کەسێك ناچاری بەندبوون بەو بەرپرسیارییانەوە نییە، کە ئەو بەرانبەر خۆی هەیەتی. بۆ ڕوسۆ جیاوازی هەیە لە نێوان بەرپرسیاری بەرانبەر خۆ و بەرپرسیاری بەرانبەر سەرجەم، کە ئەندام کەرتێکێتی.

سەرجەم بە واتای سۆڤەرین، کە هەبوویەکی کۆلێکتیڤە و تەنها لە ئەندامانی خۆی، واتا ئەندامانی کۆمەڵ، پێك دێ، بۆیە نەشیاوە بەرژەوەندییەکی جیای لە هینی ئەوان هەبێ. ئەنجامدانی ویستی گشتی بە واتای سۆڤەرێنێتی، چونکە تەنها ویستی گشتی دەتوانێ هێزەکانی دەوڵەت ڕووەو ئەو ئامانجە بەڕێوەبەرێ، کە دەوڵەت لە پێناویدا دامەزراوە. ئەم ئامانجە برێتییە لە بەختیاریی گشت.

بۆ ڕوسۆ نەشیاوە سۆڤەرێنێتی کەرت بکرێ، چونکە ویست یان گشتییە یان گشتی نییە، یان ویستی گەلە یان ویستی کەرتێکە. لەم کێشەیەدا مەترسییەك بە بەرچاوی ڕوسۆوە دەشەکێتەوە: مەترسیی زاڵبوونی ویستی تایبەتی و پشتکردنە یاساکان، لێرەشەوە وەرگۆڕانی پەیمانی کۆمەڵایەتی بۆ دەسەڵاتدارییەکی تاکڕەو. بۆیە گەر ئەندامێك لە هۆشرایەڵی ویستی گشتی یاخی بوو، کە بوونی شتێکی نەشیاو نییە، ئەوا دەبێ ئەو ئەندامە لە لایەن سەرجەمەوە بۆ هۆشرایەڵی ناچار بکرێ. کۆمپرۆمیس سەبارەت بەم کێشەیە مەحاڵە، بەڵام مەحاڵتر ئەوەیە، گەر گەرەنتییەك بە هاریکاریی نێوان سۆڤەرین و ئەو ئەندامە بدرێ.

بەڵام گەرچی سەرجەم لە لای ڕوسۆ نەشیاوی کەرتبوونە، کەچی سەرباری ئەمەیش دوو پاڵهێز لەنێو دەوڵەتدا هەن، کە برێتین لە ویست و هێز. یەکەمیان بە واتای لێجیسلاتیڤ (دەسەڵاتی یاسادانەر)، دووەمیان بە واتای ئێکسەکوتیڤ (هێزی بەجێگەیەنەر). لێجیسلاتیڤ لە لای گەلە وەك سۆڤەرێن یان وەك یاسادانەر، بەڵام ناشێ ئێکسەکوتیڤ سەر بە گەل بێ،

چونکە ئەم هێزە هیچی دی نییە جگە لە لەشێکی نوێ بۆ بەجێگەیاندنی هەندێك کاری تایبەتی، کە لە دەرەوەی سۆڤەرێنن.

بەم شێوەیە دەوڵەت پێویستی بە ئۆرگانێکی تایبەتی دەبێ، بە حکومەتێك، کە وەك هێزی گەیەنەر لە نێوان گەلدا وەك سۆڤەرین و گەلدا وەك ژێردەستە بە ئەرکی خۆی هەڵدەستێ و برێتییە لە ئەنجامدانی داواکاریی یاساکان.

ئەندامانی ئەم لەشە نوێیە ناویان ماگیسترات یان گۆڤەرنوێرە، ژمارەیان کەم بێ یان زۆر، ئەمە بۆ ڕوسۆ رۆلێکی ئەوتۆ نابینێ، چونکە ئێمە لە حاڵەتی ئەندامانی ئەم لەشە نوێیەدا بە "خزمەتکار"ەوە بەندین. (بڕوانە خوارەوە، "رۆڵی حکومەت").

٤-١ یاسا

ئەکزیستێنس و ژیان لەتەك بەستنی پەیمانی کۆمەڵایەتیدا بە بەری دەوڵەتدا دەکرێن. هەنگاوی دووەم برێتییە لە بزواندنی دەوڵەت بۆ ویستن و کردار بەڕێی یاسادانانەوە. چونکە ئەو پاڵهێزە، کە ئەم لەشەی بەڕێی پەیمانی کۆمەڵایەتییەوە پێکەوەلکاندووە، جارێ بڕیاری نەداوە، کە پێهەستانی چ شتێك بۆ هێشتنەوەی ئەو لەشە باشە.

ڕوسۆ دەربارەی یاسای دانراو و لە ڕستەدا داڕێژراو ناپرسێ، بەڵکو سەرەتا دەربارەی "سروشتی یاسا" دەپرسێ. هەر شتێك، کە لەخۆیدا چاك و بەجێ بێ، دەبێ بەپێی سروشتی لە پەیمانی مرۆڤ سەربەخۆ بێ. دادپەروەری تەنها لە خواوە دێ و هەر خوا خۆیشی سەرچاوەیەتی، بەڵام گەر مرۆڤ بیتوانیایە ئەو دادپەروەرییە لەو بەرزییەوە وەربگرێ، ئەوسا لەسەر زەمین چیدی دەوڵەت و یاسای گەرەك نەدەبوو. تەنها یاسا لەسەر زەمین بۆی دەلوێ ڕێکخراوی پێکەوەژیان دیاری بکات و بە مرۆڤ بڵێ، چ شتێك بۆ ڕێکخراوەکەی ئەو چاك و گونجاوە. یاسا، واتا ئەم دادپەروەرییە گەردوونییە، لە ئەقڵەوە هەڵدەقوڵێ و تەنها لە خوا خۆیەوە دێ، بەڵام بەبێ کاریگەری دەمێنێتەوە، گەر گەرەنییەك سەبارەت بەوە نەدرێ، کە

نابێ بەهۆی زیانی دادپەروەران و سوودی دادناپەروەران. بەتەنیا لەنێو ڕێکخراودا، واتا لەنێو پەیمانی کۆمەڵایەتیدا، دادناپەروەران دەخرێنە ژێر زەبرەوە. بۆیە پەیمان و یاسا پێویستن.

یاسا چییە؟ یاسا لە لای ڕوسۆ برێتییە لە هەڵهاتنی، واتا کۆنکرێتبوونی ویستی گشتی، برێتییە لە بڕیاری سەرجەم گەل بەسەر سەرجەم گەلدا. کەرەسە و فۆرم جەوهەری یاسا پێکدەهێنن: "فۆرم خۆی لە ئۆتۆرێتیی بڕیاردەردا دەنوێنێ (...)، بەڵام کەرەسە لەو بابەتەدا، کە بڕیاری بەسەردا دەدرێ". کەواتە تەنها ویستی گشتی بۆی هەیە وەك سەبژێکتی یاسادانان دەربکەوێ. [١٦] هۆی ئەم داواکارییەی ڕوسۆ ئاشکرایە: لەبەر ئەوەی ئەو ویستە، کە بڕیار دەدات، گشتییە، ئەوا بابەتەکەیشی وەکو خۆی گشتی دەبێ: "کاتێك دەڵێم بابەتی یاسا گشتییە، ئەوا مەبەستم لەوەیە، کە یاسا لە ژێردەستەکانی وەك لەشێك و لە کردارەکانیان بە پێی ناوەرۆك و شێوەیان (واتا ئەبستراکت) دەڕوانێ، بەڵام هەرگیز ناشێ لە مرۆڤێك وەك تاك و لە ڕەفتارێك وەك حاڵەتێکی تایبەتی بڕوانێ. بەم شێوەیە یاسا دەتوانێ بڕیاری پریڤیلێگ بدات، بەڵام ناتوانێ بە کەسێکی تایبەتیی ببەخشێ؛ دەتوانێ چەند چینێکی جیاواز لە سیتۆیا دروست بکات، بەڵام ناتوانێ دایبنێ کێ لەنێو ئەو چینانەدا وەردەگیرێ؛ یاسا دەتوانێ دەسەڵاتدارییەکی مۆنارشی دابمەزرێنێ، بەڵام ناتوانێ مۆنارشێك هەڵ ببژێرێ (...). بە کورتی، هەموو چالاکییەکی بەند بە بابەتێکی تایبەتییەوە لە دەسەڵاتی یاسادانەر دوورە". [١٧]

هەر دەوڵەتێك، کە لە لایەن یاساوە ڕابەری بکرێ، بۆ ڕوسۆ کۆمارە (ڕێپوبلیك)، جا دەسەڵاتدارییەکەی لە هەر شێوەیەکدا خۆی بنوێنێ، واتا ئەو دەوڵەتە دەشێ ئەریستۆکراسی، دیمۆکراسی یان مۆنارشی بێ، گرنگ لێرەدا ئەوەیە، کە ویستی گشتی ڕابەری بێ: "هەموو دەوڵەتێکی لێگیتیم ڕێپوبلیکە". [١٨] "تەنها لە دەوڵەتێکی بەم چەشنەدا ڕێس پوبلیکا (مەسەلەی خەڵکان – ن) نرخێکی هەیە و لەنێویدا بەرژەوەندیی گشت باڵادەستە". [١٩] بەم پێیە یاسا سەربەخۆیە لە پەیمانی مرۆڤ و هەر ئەمیش بۆی هەیە ڕێکخراوی پێکەوەژیان دیاری بکات.

گەلی ژێردەستەی یاساکان دەبێ خۆی خاوەنیان بێ. تەنیا ئەو ئەندامانەی یەکدەگرن، بۆیان هەیە مەرجەکانی کۆمەڵگا دابنێن. بەڵام ئایا چۆن بە کارێکی ئاوها هەڵدەستن؟ بەهۆی یەکگرتنەوەیان لە بابەتێکدا؟ ئایا کۆمار خاوەنی ئۆرگانێکە، کە سووك و ئاسان ویستی خۆی ڕابگەیەنێ؟ بەڵام کێ ئەو پایەگایەی پێدەبەخشێ، هەتا بڕیار بدات و پاشان ڕایبگەیەنێ؟ "جەماوەر"ێکی کوێر، کە زۆر جار نازانێ چیی دەوێ، چۆن دەتوانێ بە پرۆژەیەکی ئاوها مەزنی وەك یاسادانان هەستێ؟ بێگومان "گەل" هەمیشە چاکەی دەوێ، بەڵام هەموو کاتێك لە لایەنی خۆیەوە نایناسێ. چونکە ئەو بڕیارە، کە ویستی گشتی بەڕێوەدەبات، هەموو کاتێك ڕۆشن نییە. کەواتە پێویستە ڕێگەی ڕاستەقینە نیشانی "گەل" بدرێ و شتەکانی لە ئەو شێوەیەدا بۆ ڕوونبکرێنەوە، وەك ئەوان خۆیان بە ڕاستی چۆنن، یان تەنانەت هەندێك جار چۆن لە لای ئەو "دەر بکەون". "هەندێك کەس چاکە دەبینن و دەیگەڕێننەوە، بەڵام ،،خەڵك،، چاکەی دەوێ و نایبینێ. کەواتە هەردووکیان پێویستییان بە ڕابەر هەیە". [٢٠]

کۆمار پێویستیی بە یاسادانەرە (لێجیسلاتوێر)، بە "مرۆڤێکی شاز"، کە خاوەنی "ئینتەلیگێنسێکی نائاسایی" و "دەروونێکی ڕەحیم" بێ، کە "هەموو سۆزەکانی مرۆڤ بناسێ و لەژێر ڕکێفی هیچ کامێکیاندا نەبێ (...)، کە بەختیاریی لە ئێمە سەربەخۆ بێ و لەگەڵ ئەوەشدا خەمی بەختیاریی ئێمە بخوات". [٢١] بەڵام ئەم سیمایانەی لێجیسلاتوێر لە سنووری سیماکانی مرۆڤ تێپەڕ دەکەن، ڕوسۆ خۆیشی ئەم لایەنە ڕوونتر دیاری دەکات: "مرۆڤ پێویستیی بە خوایەکە هەتا یاسای بۆ دابنێ". [٢٢] ئەم کێشەیە پێویستیی بە ڕوونکردنەوە هەیە، هەتا ڕوسۆ بە تیۆریستی تۆتالیتاریزم دانەنرێ.

لێجیسلاتوێر یاسادانەر نییە. گەر لێجیسلاتوێر دانەری یاسا بێ، ئەوا یاساکان هینی خۆی دەبن و ئەمەش بە واتای ویستێکی تایبەتی دەبن. لێجیسلاتوێر تەنها بە هۆی داناییەکەیەوە ویست و بەختیاریی گەل دەناسێ، هەروەها پایەگاکەی نە دەسەڵاتدارییە و نە بەڕێوەبەرایەتییە. "لێجیسلاتوێر کۆمار دادەمەزرێنێ، بەڵام خۆی لە دەستوور بەدوور دەگرێ.

پایەگاکەی ئاستێکی تایبەتی و بەرزترە و هیچ پەیوەندییەکی بە دەسەڵاتداریی مرۆڤەوە نییە". [٢٣]

ئەرکی لێجیسلاتوێر بە هەمان شێوەی پایەگاکەی شازە، لێرەشدا پەیوەست بە گەلی خۆیەکخستووەوە ئاڕاستەی کێشەی جەوهەری دەبێتەوە. گەل لە زمانی مۆرالێتی و دانایی، واتا لە زمانی یاسادانەر (و فەیلەسوف) تێناگات. هەموو ئەندامێکی کۆمەڵ تەنها بەو پلانانە ڕازی دەبێ، کە پێی هەڵدەسووڕێن و لە سنووری سوود و بەرژەوەندییەکانیدان. بۆیە ئەرکی سەرەکیی لێجیسلاتوێر بریتییە لە پەروەردە. بەڵام ڕوسۆ ئەم ئەرکە پەروەردەییەی ئەو بەپوختی دیاری دەکات: لێجیسلاتوێر دەبێ خودی مرۆڤ هەڵبگێڕێتەوە: "دەبێ فۆرمی هەموو تاکێك، کە لەخۆیدا سەرجەمێکی کامڵ و سەربەخۆیە، بۆ کەرتی سەرجەمێکی گەورەتر وەربگۆڕێ، تاکو لێوەی هەموو یەکێك هەتا ڕادەیەك بوون و ژیانی وەربگرێ؛ دەبێ پێکهاتەی مرۆڤ هەڵبگێڕێتەوە، بۆ ئەوەی بەهێزتری بکات (...)؛ دەبێ لە مرۆڤ هێزە خۆییەکانی بسەنێ و هێزی دیکەی ئەتۆی پێبدات، کە بە ئەو نامۆن و بەبێ یارمەتیی کەسانی دی نازانێ بەکاریانبهێنێ". [٢٤]

بەم چەشنە لێرەوە بە پارادۆکسی ئازادییەکی ڕوسۆ دەگەین: "بۆ ئەوەی ئەو گەلەی کە جارێ لە دروستبووندایە، چێژ لە پەیڕەوە دروستەکانی سیاسەت ببینێ و دوای بنەما ڕاسیۆناڵەکانی دەوڵەت بکەوێ، ئەوا دەبێ سەرەنجام ببێ بە هۆ. هۆشی کۆمەڵگا، کە دەبوو بەرهەمی دەستوور بێ، دەبێ ئێستا لە بەردەم یاسادا ببێ بە ئەوە"، کە دەبوو لە خودی ئەو دەستوورەوە "(دروست) ببێ". [٢٥]

بەڵام لێجیسلاتوێر ناتوانێ بۆ گۆڕینی گەل هێز بەکار بهێنێ، بۆیە زۆر جار ناچارە "بەزەرووره هانا بۆ ئۆتۆرێتییەکی دیکە بەرێ، کە بەبێ زەبر ڕاکێشەر و بەبێ گفتدان بڕواهێنەر بێ" بە مرۆڤ. [٢٦] نموونەی بەم چەشنە لە مێژووی هەندێك گەلدا بەدیدەکرێ. باوکانی ئەو جۆرە گەلانە هەمیشە ناچار بوون هانا بۆ ئاسمان بەرن و بانگی خواکان بکەن، هاوکات داناییەکەیان وەك پەیامی نێردراوی خوا لێکبدەنەوە. ڕوسۆ نموونەی ئەو جۆرە

باوکانە دەهێنێتەوە، کە بریتین لە موسا، لیکروگ، محەمەد. هەروەها گەلانی دیکە هەبوون، کە بۆ ئەنجامدانی پرۆژەیەکی هێندە مەزنی وەك یاسادانان بێگانەیان ڕاسپاردووە یاسایان بۆ دابنێ، چونکە ئەو جۆرە گەلانە نەیانویستووە ویستێکی تایبەتیی نێو خۆیان بڕیاربدات.

بەڵام زۆر جار ڕوویداوە و هاوکات هەمیشە دەشێ ڕووبدات، کە کەسانی فێڵزان و ساختەچی دەربکەون و مافی پەیامبەری بە خۆیان بدەن. ڕوسۆ لەبەر ئەم هۆیە کارەکتەری لێجیسلاتوێر بە پوختی دیاری دەکات: تەنها "دەروونی مەزنی لێجیسلاتوێر" وەك "موئجزەیەکی مەزن" ڕەوایەتی بە پەیامەکەی ئەو دەدات. ئەو فۆرمەی لێجیسلاتوێر بە گەلی دەبەخشێ، وەك فۆرمی ئەو فێڵزانانە کورتخایەن نابێ، کە دێن "ڕەوەیەك شێت لە دەوری خۆیان کۆدەکەنەوە". [٢٧]

بێگومان ئێمە بەدووی بەستنی پەیمانی کۆمەڵایەتی و چەسپاندنی یاساکاندا بە کۆتایی کێشەی دەوڵەت ناگەین، واتا لەو شێوەیەدا کە ئیتر ژیانێکی دادپەروەر و بەختیار سرەوتێنرا بێ. ئێمە لە کۆمارەکەی ڕوسۆدا گۆڕانێکی مێژووییمان بە ئاراستەیەکەوە لە بەردەمدایە، کە بریتییە لە چێکردنەوەی گەورەترین نزیکیی شیاو لە دۆخی سروشت، ئەمەیش تەنها بە ڕێی موئجیزەی یاساوە دەشێ. گەر مرۆڤ یاساکان وەك دەربڕینی ویستی خوایەکی ئەزەلی ببینێ، ئەوسا ئەو، وەك لە حاڵەتی یاساکانی سروشتدا، نەشیاوە بتوانێ لێیان لابدات، بە پێچەوانەوە وەك زەرووره وەریاندەگرێ؛ ئەوسا یاساکان وەکو یاساکانی سروشت شیاوی شکاندنەوە نابن، واتا وەکو ئەو یاسایانەی، کە هەرگیز لە هێزی مرۆڤەوە چێنابن و هەرگیز ناتوانێ بییان چەمێنێتەوە. گەر ئەم پەیوەندییە بەدیبهێرێ، ئەوسا بەندبوونی مرۆڤ "بە یاساکان و ئۆرگانەکانی بەجێگەیەنەری (...) ئەو یاسایانەوە" [٢٨] دەگەڕێتەوە بۆ بەندبوون بە شتەکانەوە، بەبێ ئەوەی مرۆڤ وەك ڕێگری ئازادییەکەی دایانبنێ.

١-٥ رۆڵی حکومەت

گەرچی نەشیاوە سۆڤەرێن کەرت بکرێ، کەچی ڕوسۆ سەرباری ئەمەیش ئۆرگانێکی دووەم لەنێو دەوڵەتدا دیاری دەکات، واتا حکومەتێك بۆ ئەنجامدانی ئەو فرمانانەی کە لە دەرەوەی سۆڤەرێندان. بەم پێیە لەنێو دەوڵەتدا دوو زەبر هەن: زەبری لێجیسلاتیڤ (یاسادانەر)، کە لە لای گەلە، هەروەها زەبری ئێکسەکوتیڤ (بەجێگەیەنەر یان ئەنجامدەر)، کە ناشێ لە لای گەل بێ. ڕوسۆ حکومەت بەتوندی لە سۆڤەرێن جیادەکاتەوە، ئینجا بۆ ئەوەی ئەم جوودابییەی بەڕوونی دیار بێ، ناوی دەنێ "قەوارەیەکی نێوەندی، کە پەیوەندیی جووتسەریی لە نێوان ژێردەستەکان و سۆڤەرێندا چێدەکات". حکومەت لە لایەن سۆڤەرێنەوە ڕادەسپێردرێ، یاساکان بەگەڕبخات و هاوکات ئازادییە سیتۆیایی و سیاسییەکان بپارێزێ. [٢٩]

دامەزراندنی حکومەت پەیمانێکی نوێ نییە. ئەم دامەزراوە هیچی دیکە نییە جگە لە "ڕاسپێردراوێك"، هەروەها ئەندامەکانی، واتا ماگیستڕات و گۆڤەرنوێرەکان، هیچی دیکە نین جگە لە کاربەدەستی ئاسایی سۆڤەرێن. هەر بۆیە سۆڤەرێن دەتوانێ ژمارەیان دیاری بکات، بییانگۆڕێ یان بییانکشێنێتەوە. کەواتە حکومەت نوێنەری گەل نییە و ئەمەیش لە لای ڕوسۆ شتێکی نەشیاوە، چونکە سۆڤەرێنێتی نوێنەرایەتی ناکرێ. سۆڤەرێنێتی لە کرۆکەوە لە ویستی گشتی پێکدێ و ویستیش ڕێ بە نوێنەرایەتی نادات. ویست یان ویستە یان ویست نییە.

حکومەت دوای دامەزراندنی لێجیسلاتیڤ دادەنرێ. ڕوسۆ ئەمە لە دوو ئەکتدا دیاری دەکات: "دەرکردن و ئەنجامدانی یاسا". سۆڤەرێن بەڕێی دەرکردنی یاساوە بڕیار بۆ دانانی حکومەتێك دەدات، بەڵام گەل لە ئەکتی دووەمدا ژمارەیەك "ڕابەر" (کاربەدەست) ڕادەسپێرێ بۆ ئەوەی حکومەتێك دابنێ. ئەم ئەکتەی دووەم دانانی یاسایەك نییە، بەڵکو بەرهەمی یاسای یەکەمە و هاوکات فونکسیۆنی حکومەتە. [٣٠]

بەڵام ئێستا لەم حاڵەتەشدا کێشەیەك بۆ ڕوسۆ دێتە ئاراوە: گەل، کە هەم سۆڤەرێن و هەم ژێردەستەیە، چۆن دەتوانێ لەم حاڵەتەی حکومەتدا ببێ بە "کاربەدەست" (مووەزەف)؟ ڕوسۆ ئەم کێشەیە ئاوها چارەسەر دەکات، کە ئەو دەیەوێ دانانی حکومەت وەك یەکێك لە "مۆرکەکانی لەشی سیاسی" ببینێ. ئەم مۆرکە نەرمێتییەکی دینامیکی بە لەشی سیاسی دەدات

و "بەتوانای دەکات بۆ ئەوەی دەسوێژی لە روالەتدا بەیەك نەساز پێکەوەبگونجێنێ"، لێرەشەوە بەهۆی ئەم مۆرکەوە وەرگۆڕینێکی کتوپڕی سۆڤەرێنێتی بۆ دێمۆکراتی دێتە ئاراوە. ئەمە بەبێ هیچ دۆخگۆڕییەکی هەستپێکەر ڕوودەدات، هەروەها "تەنها بەڕێی پەیوەندییەکی نوێی هەمووان لەتەك هەمووان‌دا" پیادە دەکرێ و ئێستا ئەو هاووڵاتییانە، کە وەك کاربەدەست دیاری کراون، "لە ئەکتی گشتییەوە بۆ ئەکتی تایبەتی و لە یاساوە ڕووەو بەجێگەیاندن دەپەڕێنەوە". [٣١]

کەواتە دانانی حکومەت بەڕێی "ئەکتێکی ئاسانی ویستی گشتییەوە" [٣٢] ڕوودەدات. بەدووی ئەمەدا "ئەم حکومەتە کاتییە لە دائیرەدا دەمێنێتەوە، گەر هاتوو ئەمە فۆرمێکی خوازراو بوو، یان بەناوی سۆڤەرێنەوە ئەو حکومەتە دادەنێ، کە لە لایەن یاساوە تەرخانکراوە". [٣٣]

حکومەت تەنها کاتێك ئەرکەکانی خۆی بەجێدەگەیەنێ، گەر لەسەر ڕێنوماکانی ویستی گشتی بڕوات. کەواتە سێ ئەلْقەکەی کۆماری ڕوسۆ، واتا سۆڤەرێن و حکومەت و سیۆیا، هەر یەکەیان ئەرکی خۆی هەیە. بەڵام ئەم ئەرکانە تەنها بەروالەت لە یەکتری جیاوازن، بەڵام هەموویان لە کرۆکدا دیاریکراوی ویستی گشتین. "گەر سۆڤەرێن بییەوێ حوکم بکات یان حکومەت بییەوێ یاسا دابنێ یان سیتۆیاکان لە هۆشرایەڵی یاخی ببن، ئەوا بەدووی ڕێکخراودا نارێکخراو دێ، دەسەڵات و ویست چیدی پێکەوە کردار نانوێنن و دەوڵەتی هەڵوەشاوە بۆ دەسەڵاتدارییەکی تیرانی و بۆ شێواوی دادەڕوخێ". [٣٤]

١-٦ ئابوریی دەوڵەت

ئەگەر ویستی گشتی بالاترین پرنسیپی ئابووریی گەل بێ و وەك بنەمای حوکمداری وەربگیرێ، ئەوسا چاودێریی کاربەدەستان پێویست نابێ، کە ئاخۆ مشووری گەل بخۆن یان دوای بەرژەوەندییەکانی خۆیان کەوتبن. ڕوسۆ لەم تێڕوانینەوە ئابووری نەتەوەیی بەسەر دوو شێوازی جیادا بەشدەکات: ئابووریی میللی و تیرانی. شێوازی یەکەم بریتییە لە ئابووریی سەرجەم دەوڵەت، لەم حاڵەتەدا یەکێتیی ویست و بەرژەوەندی لە نێوان گەل و کاربەدەستاندا چەسپێنراوە. بەڵام شێوازی دووەمی ئابووری نەتەوەیی لە هەموو ئەو وولاتانەدا بەدیدەکرێ، کە گەل و حکومەت دوای بەرژەوەندیی جیاواز کەوتوون و بەمەیش ویستی جیاوازیان هەیە.

بەڵام تیۆرییەکەی ڕوسۆ سەبارەت بە ئابووریی سەرجەم دەوڵەت ئەو واتایە نابەخشێ، گوایە ڕوسۆ لایەنگری سیستەمێکی ئابووری بێ، کە مافی خاوەنداری لەسەر هۆکانی بەرهەمهێنان بە مۆنۆپۆلی دەوڵەت بکات. بۆ ڕوسۆ "خاوەندارێی تایبەتی بریتییە لە زەمینەی کۆمەڵگای سیتۆیایی و گەرەنتییەکی ڕاستەقینەیە بۆ پەیوەستبوونی سیتۆیاکان". [٣٥]

زەروورەی خاوەنداری لە لای ڕوسۆ بەندە بە پێکەوەلکاندنی کاری مرۆڤ و شتی کارتیاکراوەوە. بەڵام ئەم پەیوەندییە بۆ ئەو هێندە گرنگ نییە، بەڵکو پەیوەندیی نێوان مرۆڤ و مرۆڤ زۆرتر گرنگە، چونکە لەم پەیوەندییەدا مەترسییەك هەیە بۆ ئەوەی یەکێکیان ببێ بە سەروەر و ئەویدیکەیان بە کۆیلە، ئەمەش بێگومان لە ڕوانگەی ڕوسۆوە بە واتای کە هەردووکیان ببن بە کۆیلە. بەڵام ڕوسۆ ئەم پەیوەندییەی لەنێو کۆمارەکەیدا بەڕێی "موئجیزەی یاسا"وە کوژاندۆتەوە. ئێستا یاسا سیتۆیاکانی لەنێو کۆماردا ژێردەستە و ئازاد کردووە، بۆیە "یەکەم مەرجی ئابووری نەتەوەیی بریتییە لە گونجاندنی بەڕێوەبەرایەتی لەتەك یاسادا". [٣٦]

ڕۆڵی بەڕێوەبەرایەتیی حکومەت بریتییە لە بەجێگەیاندنی داواکارییەکانی ویستی گشتی، لێرەشدا گرنگترین ئەرکی حکومەت ئەوەیە کە هەژار لە دەوڵەمەند بپارێزی. بەڵام حکومەت ئەمە بەو ڕێیەوە ئەنجام نادات، کە "بچێ سامانی دەوڵەمەندەکان داگیر بکات، بەڵکو ڕێگەی کۆکردنەوەی سامان لە هەمووان بگرێ؛ نەك نەخۆشخانە بۆ هەژارەکان دروست بکات، بەڵکو لە نەخۆشی بیان پارێزێ؛ (...) نەچێ بە ڕێی دامەزراندنی ئیندوستری و هونەری لوکسوسەوە زیان بە پیشە دەستییە سوودمەند و پڕئەرکەکان بگەیەنێ، یان کشتوکاڵ بە قوربانیی بازرگانی بکات". [٣٧]

بەم پێیە کاتێك کۆمەڵگایەك بۆ کۆمار دەگونجێ، گەر هەر یەکە "کەمێك" موڵکی هەبێ و هیچ کەس "فرە" موڵکی نەبێ. جیاوازی گەورەی سامان بۆ ڕوسۆ تەنها لەبەر ئەو هۆیە پڕمەترسی نییە، کە پەیوەندیی بەندبوون لە نێوان سیتۆیاکاندا چێدەکات، بەڵکو لەبەر ئەو هۆیەش پڕمەترسییە، چونکە سامانی زۆر دەبێ بەهۆی پشتکردنە یاساکان و سەرهەڵدانی هەژاری. دەوڵەت و ئۆتۆرێتیی بە هۆی سامانەوە لێکدەترازێن، پاشان دەسەڵات تەنها بەرواڵەت لە دەستی کاربەدەستاندا دەبێ، بەڵام لە هەقیقەتدا دەکەوێتە دەستی دەوڵەمەندەکان، بە ئەنجامێکەوە، کە دەوڵەت دادەڕوخێ یان فۆرمی دەسەڵاتدارییەکی تیرانی وەردەگرێ.

بۆ ڕوسۆ بە هەمان شێوە هەژاری و تەنانەت بێسامانی نەخوازراون. گەر هەژاری هەبێ، ئەوسا هەژارەکان ناچاردەبن ئازادییەکەیان بە دەوڵەمەندەکان بفرۆشن. "هەژار" و "دەوڵەمەند" لە لای ڕوسۆ تێگەیشتی ڕێلەتیڤن، هەردووکیان پێکەوە سەرهەڵدەدەن و مەرجی بوونی یەکترین. بە پێی داواکاریی ئەو چاکترە هەر یەکێك بتوانێ بە کارەکەی خۆی بژی، ئەمەیش تەنها دەشێ کاری "سەربەخۆ" بێ. کاری کرێ ڕاستییەك دەگرێتە خۆی، کە مرۆڤێك "دەبێ خۆی بفرۆشێ "و یەکێکی دی "دەتوانێ بیکڕێ ".

ڕوسۆ چارەسەری کێشەی ئابووریی کۆمار بە ئەرکی لێجیسلاتوێر دادەنێ. لێجیسلاتوێر پێویستە دوای چەسپاندنی یاساکان ڕێگەی پەیداکردنی زەخیرە ئامادە بکات، باشترین ڕێگەی ئەو لەم کێشەیەدا بریتییە لە دامەزراندنی فۆندێکی سەرمایەی دەوڵەت، بۆ ئەوەی موچەی کاربەدەستان مسۆگەر بکرێ، زەخیرە بۆ ڕۆژی تەنگانە بخرێ و پرۆژەی گشتی بەئاسانی بەڕێوەببرێ. ڕوسۆ زەخیرەکان ناو دەنێ فیسکوس، گەر دراو بوون، بەڵام ناویان دەنێ موڵکی گشتی، گەر زەویوزار بوون. لێجیسلاتوێر دەبێ "بە تایبەتی فەزڵ بە موڵکی گشتی بدات"، چونکە کشوکاڵ "مسۆگەرترین دەسوێژە بۆ ساتارکردنی پێداویستییەکانی دەوڵەت". [٣٨]

مرۆڤایەتی لە "دیسکورزی نایەکسانی"دا گەیشتبووە ئازادترین باری ژیان، کاتێك خێزانی شاشی شوانە سەربەخۆکان دانیشتوانی سەر زەمین بوون. بەڵام سەرهەڵدانی کشتوکاڵ بریتی بوو لە پێشکەوتن، چونکە مرۆڤ بەو ڕێیەوە دەستی بەسەر سروشتدا دەگرت. بەڵام ئەم

شێوازە نوێیەی ژیان یەکەم نایەکسانیی لەتەك خۆیدا هێنا، کە بریتی بوو لە نایەکسانیی هەژار و دەوڵەمەند. جوتیاریی بۆ کۆمارێکی پێکهاتوو لە سیتۆیای هاوسامان چاکترین بناغەی کۆمەڵ پێکدەهێنێ، بێگومان نەك گەر لەتەك شوانێتیدا بۆ پاشەوە بەراورد بکرێ، بەڵکو لەتەك ژیانی شاریدا بۆ پێشەوە. ژیانی گوند ساغتر و نزیکترە لە سروشت، هاوکات بەئاکارترە لە ژیانی شاری. بەڵام ڕوسۆ ئەم کێشەیە بە دەوڵەتی کۆمارییەوە بەند دەکات. جوتیاری لەنێو کۆماردا نەك تەنها مسۆگەرترین دەسوێژ بۆ ساتارکردنی پێداویستییەکانی دەوڵەت پێکدەهێنێ، بەڵکو نزیکیی نێوان مرۆڤ و سروشت چێدەکاتەوە.

١-٧ کاتی دەمەزراندنی کۆمار

ڕوسۆ بۆ ڕوونکردنەوەی ناوەڕۆکی "ئازادی"ی گەل نموونەیەکی مۆنتێسکیو دەهێنێتەوە، کە دەڵێ، هەموو گەلێك ناتوانێ بە ئازادی بگات. گەیشتن بە قەوارەیەکی سیاسی لە لای ڕوسۆ واتای ئازادی بۆ گەلێك نابەخشێ، چونکە بە بڕوای ئەو نەشیاوە دەستووری کۆماری، واتا دەستووری دەسەڵاتدارییەکی ڕەوا (لێگیتیم)، بە هەموو گەلێك بدرێ. هەموو گەلێك توانستی وەرگرتنی ئەو تاکە فۆرمە ڕەوایەی دەسەڵاتداریی نییە، کە ئیتر هەر ئەندامێکی بتوانێ بڕیاری دروست لە پێناوی بەختیاریی گشتیدا بدات، هەر یەکە لە ئەندامبوونی خۆی لەنێو ئەڵقەی سۆسیالدا بەئاگا بێ، بەڵام هاوکات ڕێ نەدات ئازادییە کەسییەکەی لە لایەن خۆویستان و فێڵبازانی زمانشیرینەوە لێزەوت بکرێ. بۆ ڕوسۆ هەندێك گەل لە جەوهەرەوە بە کەڵکی ئازادی نایەن، هەندێکی دی لەسەر ڕێگەی دازنان هێندە پێشکەوتوون، کە ئیتر چیدی ناتوانن بە ئازادیی کۆماری بگەن.

ڕێکخراوی کۆماریی دەوڵەت لە لای ڕوسۆ لە شوێنکاتێکی تایبەتیدا بەدی دەهێنرێ. گەل لەم شوێنکاتەدا هەست بە پێداویستیی سۆسیالبوون دەکات، بەڵام هێشتا "ساکارێتیی سروشتی"ی نەدۆڕاندووە. ڕوسۆ ئەم قۆناغە ناو دەنێ "لاوێتیی گەل". سەرەتادانی فێرکردنی ئاقڵانە (ڕاسیۆنال) لەم ساتەی دامەزراندنی کۆماردا جێی پەروەردەی "نێگەتیڤ" دەگرێتەوە.

بە بڕوای ڕوسۆ "زۆربەی گەلان، بە هەمان شێوەی مرۆڤ، تەنها لە گەنجێتیدا توانستی فێربوونیان هەیە، بەڵام نەشیاوە دوای پیربوونیان چاك بكرێنەوە. هەر ئەوەندەی بوون بە خاوەنی ئاكاری تایبەتی و پێشبڕیار لەنێویاندا خۆی چەسپاند، ئیتر ویستی چاككردنەوەیان پڕمەترسی و بێسوود دەبێ. گەل بەرگەی ئەو ئازارانە ناگرێ، كە لە هەوڵی نەهێشتنیاندا لەسەر لەشی دەچوزێنرێنەوە. ڕێئاكسیۆنی گەل لە هینی نەخۆشە ئیدیۆتەكان دەچێ، كە لەكاتی ڕوانیندا لە پزیشك لەرزیان لێدێ". [٣٩] ڕوسۆ لە دۆخێكی بەم چەشنەی گەلدا گێڕانی شۆڕش وەك هەوڵێكی خوازراو دەبینێ، بەڵام دەڵێ، كە سەركەوتنی ئەو شۆڕشە تەنها لە لای ئەو گەلانە دەشێ، كە هێشتا بەربەڕن. ڕوسۆ بۆ ئەم گۆڕانە نموونە دەهێنێتەوە: نوێكردنەوەی سپارتا لە لایەن لیكروگ، گۆڕانی سویسرە و هۆڵەندە دوای ڕوخانی تیرانەكان. ئەم گەلانە بە بڕوای ئەو هێشتا تێكنەچووبوون و "لە ناخەوە" بۆگەنیان نەكردبوو، هێشتا خاوەنی شادییەكی بەربەڕیانە بوون لەسەر سەربەخۆییەكەیان، بەڵام سەربەخۆییەك، كە شوێنە جیۆگرافییەكەیان بۆی لواندبوون: سپارتا لە نێوەندی پێلۆپۆنیزدا و زۆر دوور لە دەریای گەیەنەری گەلان؛ سویسرا نیوەی ساڵ بە بەفر داپۆشراوە؛ هۆڵەندییەكان گەلێكی سادە و هەژاری پێكهاتوو بوون لە ماسیگر و دەریاوان، ئەمانە هەموو لە وڵاتێكدا دەژیان، كە بە ئەزیەت لە دژی دەریا دەپارێزرا. بەڵام شیمانەی نوێكاریی شۆڕشگێڕی و سەندنەوەی ئازادی لە لای ئەو گەلانە نەماوە، كە پێشتر یەك جار خاوەنی فۆرمێكی كۆماری دەوڵەت بوو بن یان لە پێشكەوتنی سیڤیلیزاسیۆندا بەشدارییان كردبێ. بەربەڕەكان، بە پێچەوانەی ئەم گەلانەوە، كە لەژێر زەبری چەوساندنەوەدا ژیاون، ئەو یادوەرییە لە لای خۆیان بزر ناكەن. ئەم گەلانە تەنها لە دژی ویستی خۆیان هۆشرایەڵ دەبن و ئەمەیش هەتا ئەو كاتەی ناچارن. بەڵام گەلانی سیڤیلیزەبوو بۆ هەمیشە دۆڕاون، چونكە خۆشویستنی یاسا و ئازادیی سیڤیلیان لەبیرچۆتەوە، هەر بۆیە ڕاپەڕینیان ناتوانێ پشت بە هەستی سروشتی بۆ ئازادی ببەستێ. هەر تاكێكی نێو ئەم گەلانە دەیەوێ هەتا بشێ لەسەر حسابی ئەوانی دی سەربەخۆ و خاوەنی دەسەڵات بێ، ئینجا نایەكێتی لە نێوانیاندا وایان لێدەكات، كە هەموو سەراپا بكەونە ژێر ڕكێفی تیرانێك یان

دامەزراوێكی بەهێزەوە. ئێستایش پارێزەرانی دەسەڵاتی تیرانی لەنێو ئەم دۆخەدا جگە لە پشتگیریی هەڵپەی سامان و لوكسوس، یان خۆشكردنی زەمینەی گەیشتن بەم گەنجانە، هیچ كارێكی ئاقڵانەتریان لێناوەشێتەوە. گێڕانی شۆڕش لەنێو "ناسیۆن"ێكی ئاوها بۆگەندا تەنها خواستێكی كاتی دەبێ، كە پاشان زوو یان درەنگ بە دوویدا تێكشكان و ئینجا دامەزراندنی دەسەڵاتدارییەكی تیرانیی نوێ دێ. ئەم جۆرە گەلانە پێویستییان بە سەرۆكێكە، كە بەسەریانەوە فەرمان بدات. ئەم سەرەنجامەش بەرهەمی جەوهەری بۆگەنبووی گەل خۆیەتی. گەر زۆربەی دانیشتوانی كۆمەڵێك بە هیچ شێوەیەك یاسا و یەكسانی و بەختیاریی خۆشنەوێ، بە پێچەوانەوە خۆی بۆ هەڵپەی سامان و شمەكی دەرەكی تەرخانكردبێ؛ گەر مرۆڤ ژیانێكی بێموبالات لەنێو ڕووكەش و نەرێتی بۆگەنبوودا بەسەربەرێ، ئەوسا ڕێكخراوێكی تەحەمولكراو لەنێو ئەو كۆمەڵەدا تەنها بە زەبر چێدەكرێ. ڕوسۆ لە "مانوسكریپتی ژنێڤ"دا ناوەڕۆكی ئەو جۆرە گەلانە نزیكتر دیاری دەكات: بە گشتی هەموو گەلێك، كە بە هۆی كۆیلەتیی درێشخایەنەوە، هەروەها بەهۆی ئەو گیروگرفتانەوە، كە سەرەنجامی ئەو كۆیلەتییەن، (سەری لێ)شێواوە، هەستی خۆشەویستی بۆ نیشتمان و بەختیاری بزر دەكات. گەلێكی بەم چەشنە دڵی خۆی لەسەر نەگبەتییەكانی بەوە دەداتەوە، كە خۆخەڵەتێنەرانە لەنێو هۆشیدا بڕوایەك دەچەسپێنێ، گوایە ژیانێكی لەوە چاكتر نییە و نابێ. بێگومان پێكەوەژیانی مرۆڤ لەنێو ئەو گەلەدا ڕادەبوورێ، بەڵام بەبێ هیچ یەكێتییەكی ڕاستەقینە. ئەو مرۆڤانە وەكو كەسانێك دەژین، كە لەسەر پانتایی خاكێك كۆبوونەتەوە و هاوكات درزی شەقبردووی بێبناغە یەك بە یەك جیایان دەكاتەوە. بە بڕوای ڕوسۆ "یەكێتیی گەل" كاتێك دەبێ، گەر خودی ئەو یەكێتییە لەنێو كۆماردا گەرەنتیی ئازادیی گەل بدات و ڕێ بە هەڵمەتی تیران بۆ دەسەڵات نەدات. [٤٠]

٢- دانوستاندن

ڕوسۆ لە "دیسکورزی نایەکسانی"دا دەربارەی پەیمانێکی ساختە دەدوێ، کە لە لایەن دەسەڵاتەوە بۆ دەسەڵات پێشنیار کراوە و هۆکەی بۆ خاوەنداریی تایبەتی دەگەڕێتەوە. بەڵام "کۆنترا سۆسسیال" پەیمانێکە، کە ڕوسۆ لە پێناوی هێنانەوەی ئازادیی مرۆڤدا پێشنیاری دەکات و هاوکات دەڵێ، کە هیچ دەوڵەتێك بۆ ئەو لێگتیم نابێ، گەر لەسەر بنەماکانی کۆنترا دانەمەزرابێ. ڕوسۆ لە "دیسکورزی نایەکسانی"دا ڕێگەیەکی مێژوویی دەبڕێ، واتا مرۆڤی ئیزۆلە و بێمێژوو بۆ نێو مێژوو دەهێنێ. ڕوسۆ بەڵام پەیمانە کۆمەڵایەتییەکەی بە پێچەوانەوە لەسەر زەمینەیەکی نۆرماتیڤ دادەمەزرێنێ: "پەڕینەوە لە دۆخی سروشتەوە بۆ دۆخی سیڤیل گۆڕانێکی زۆر سەرنجڕاکێش لەنێو مرۆڤدا بەدیدەهێنێ، چونکە دادپەروەری لە هەڵوێستی ئەودا جێگەی ڕەمەك دەگرێتەوە". [٤١]

ڕوسۆ لە نووسینی "کۆنترا سۆسیال"دا داوای گشتێتی دەکات، گشتێتییەك، کە بەسەر تایبەتێتیدا سەروەر بێ و دوای بەستنی پەیمانی کۆمەڵایەتی هەوڵی بەدیهێنانی بدرێ. تەنها بەم سەروەربوونەی گشتێتی بەسەر تایبەتێتیدا شیمانەیەك دێتە ئاراوە بۆ ئەوەی مرۆڤی دووبەشبوو بەسەر بوون و ڕووکەشدا چاك بکرێتەوە، واتا جارێکی دی لە نوێوە بە سەرجەمێك بکرێتەوە، بۆ نێو دۆخێکی هاوکێشی ناخی، بۆ سروشتێتی لەنێو فۆرمێکی سۆسیالدا بگێڕدرێتەوە. بەڵام ئەم پرۆژە پڕئەرکە بەبێ دامەزراندنی دەسەڵاتدارییەکی لێگیتیم ڕیالیزە نابی. ئەو فۆرمە سۆسیالە، کە ڕوسۆ بۆی دەگەڕێ، "دەبێ تۆتال بێ لە واتای هەڵگرتنەوەی خۆناموبووندا، کە بەڕێی نامۆبوونێکی تۆتال و بێمەرج و مۆراییەوە لەنێو پەیمانی کۆمەڵایەتیدا، بەڕێی خۆبەخشینی هەر یەك بە یەك، بەدیدەهێنرێ". [٤٢]

ڕوسۆ بەدووی ئەبسولوتدا دەگەڕێ و لەم گەڕانەیدا دەیەوێ ئاڕاستە بدۆزێتەوە نەك دامەزراو: دەروونی دەوڵەت نەك لەشی. کێشەی ڕوسۆ ئیدێی دەوڵەتە، چونکە ئەو ناپرسێ، مرۆڤان "چۆن" دەتوانن دەوڵەت دابمەزرێنن، دەستوورێکی بۆ دابنێن و ڕابەریی بکەن، بەڵکو دەپرسێ، "چی" دەوڵەت لێگیتیم دەکات. [٤٣] بێگومان لایەنێك ئاشکرایە، ئەویش ئەوەیە کە

دەوڵەت دەبێ لە لایەن مرۆڤ خۆیەوە بەبێ ڕێنوما و یارمەتیی دەرەکی دابمەزرێ. بەڵام ئایا دەوڵەتەکانی دەسەڵاتیش لەسەر هەمان شێوە دانەمەزراون؟ ئایا هیچ کام لەو دەوڵەتانە دەتوانێ ئەو ڕاستییە بشارێتەوە، کە هەموویان لە کرۆکەوە بۆگەنیان کردووە، ئەویش چونکە لەتەك جەوهەری مرۆڤدا ناگونجێن؟ لێرەدا ئیدێکەی ڕوسۆ بەپوختی ڕووندەبێتەوە: دەوڵەتی بەرهەمی مرۆڤ دەبێ گونجاو بە جەوهەری ئەو خۆی، کە ئازادییە، دابمەزرێ. بەڵام ئێستا ئازادی چیدی ئازادییەکەی دۆخی پێشدەوڵەت نییە و ناوەرۆکێکی جیای هەیە. ئێستا بوون و هەبوون و ماف دەبن بە "دەبێ"، بە کردن و فرمان، کە پێویستە بەدیبهێنرێن. داواکارییەکەی ڕوسۆ لە "ئێمیل"دا، کە دەڵێ "تۆ خۆت بە"، "تۆ هۆشرایەڵی هیچ ویستێکی دی مەبە"، دەبێ بە پەیڕەو بۆ هەڵوێستی سیاسی. [٤٤]

ویستی مرۆڤ بۆ ڕێکخراوێکی نوێی سۆسیال لە ویژدانییەوە، وەك خۆشەویستی بۆ ڕێکخستن، سەرهەڵدەدات. مرۆڤ بەهۆی خۆویستی و بەراوردەوە هەنگاوی بۆ نێو مێژوو نا، بەڵام ئێستا ویژدان خۆویستی و بێموبالاتی بۆ ویستی چاکە وەردەگۆڕێ و مرۆڤ چیدی بەدیلی لەنێو خۆزگە زێنزییەکانیدا نامێنێتەوە یان چیدی "خەریکی چەنەبازی" نابێ، بەڵکو ڕوودەکاتە "سەنتەری گشت"، ڕوودەکاتە کۆمەڵ و کردار دەنوێنێ. مرۆڤی ڕوسۆ لەو ڕێیەوە لە مرۆڤی نوێنەرانی کلاسیکیی "مافی سروشت" جیا دەبێتەوە، کە ئەم شیاوی گۆڕانە و دەتوانرێ بەیارمەتیی پەروەردە فۆرمێکی نوێی پێبدرێ، واتا بکرێ بە سیتۆیا. لە نێوان ئەم دوو تێگەیشتەدا جیاوازییەکی "نرخ" هەیە: مرۆڤ لە سیتۆیا کەمترە. بەڵام ئێمە دەبێ لە لای ڕوسۆ هەروەها جیاوازییەك لە نێوان سیتۆیا و بۆرژوادا بکەین. بۆرژوا بۆ ڕوسۆ مرۆڤێکە، کە تەنیا دوای بەرژەوەندییەکانی خۆی دەکەوێ، بۆیە ئەم بۆرژوایانە لە کۆمەڵی سیتۆیایدا نازانن چییان دەوێ، بەڵکو هەمیشە لە نەسازییەك لەتەك خۆیاندا دەژین و لە نێوان ئەرك و مەیلەکانیاندا دەبزوێن، کە ئیتر نە مرۆڤ و نە سیتۆیا دەبن، نە دەتوانن بۆ خۆیان نە بۆ کەسانی دیکە ببن. بەڵام ڕوسۆ داواکارییەك بەرزدەکاتەوە بۆ ئەوەی ئەم مرۆڤانە ئاقڵ بکرێن، واتا لە ڕوانگەی ڕوسۆوە هەوڵبدرێ ئازاد بکرێن. گەر ئەم جۆرە مرۆڤانە سەبارەت بە ویستە

خاوەن ویژدانەکەیان بێداربکرێنەوە و ئیستایش هەست بە چاکەی سۆسیال بکەن، ئەوا دەتوانن هەڵوێستی بەویژدان لە پێناوی بەرژەوەندیی گشتیدا وەربگرن. بەدیهێنانی ئەم ئامانجە، بەگشتی سەرجەم ئەرکی پەروەردەیی، لە ئەستۆی یاسادایە و ئەرکێکی یەکجار دژوارە. ڕوسۆ بەپوختی ئامانجی ئەم ئەرکە پەروەردەییە دیاری دەکات: تواندنەوەی منی مرۆڤ لەنێو یەکێتییەکی یەکساندا. کەواتە "ئەرکی یاسا بەتەنیا برێتی نییە لە سنووردانان بۆ ڕەفتاری دەرەکیی مرۆڤ، بەڵکو یاسا دەبێ هاوکات ببێ بە مۆتیڤاسیۆنی ویستیشی. باڵاترین ئەرکی پەروەردەیی دەوڵەت برێتییە لە فێرکردنی سیتۆیاکان بۆ خۆشویستنی یاسا وەك دەربڕراوی ویستی گشتی. بێگومان لەنێو ناخی هەموو مرۆڤێکدا ویستی گشتی هەیە، بۆیە ئەرکی پەروەردە برێتییە لە ڕووکردنە ئەم لایەنەی ناخی ئەو، تاکو بە هۆشرایەڵی ویستی گشتیی شادبکات و ئەویش لێرەوە بتوانێ سۆزەکانی خۆی بێدەنگ بکات. گەر مرۆڤ ئەمەی پێبەدیهێنرا، ئەوسا دەتوانێ ویستی گشتی ببیستێ. ویستی گشتی لێرەدا زۆر لە دەنگی ویژدان نزیك دەکەوێتەوە. مرۆڤ ئێستا یاساکان وەك ،،تۆمار،،ی ویستی خۆی وەردەگرێ و هۆشرایەڵییان دەکات". [٤٥]

بەڵام ڕوسۆ بۆ گەیشتن بەم ئامانجە زەبر بەدەر دەکات. لە کۆماری ڕوسۆدا هێزێك نییە، کە بە تۆقاندن و سزادان پێکەوەژیانی هاووڵاتیان ڕابگرێ. تەنها یاسا لەم کۆمارەدا جێگەیەکی تایبەتیی هەیە و تێیدا ویستی گشتی هەڵهاتووە. ئەم یاسا سروشتییە، یان ئەم دادپەروەرییە، بە هەمان شێوەی سەرجەم دادپەروەری، تەنها لەخواوە دێ، بەڵام ئێمە بەداخەوە ناتوانین لەو بەرزییەوە وەریبگرین. گەر ئەمە شیاو بوایە، ئەوسا پێویستیمان بە حکومەت و یاسای پۆزەتیڤ نەدەبوو و بۆ خۆمان لەسەر ڕێنومای ئەقڵ دەژیاین. بەڵام یاسا لەنێو نارێکخراویی کۆمەڵایەتیدا، کە چەندین بەرژەوەندیی جیاواز وەك نیشانەی خۆویستی خۆیان دەنوێنن، کە دادناپەروەرەکان سەروەرن، ئەویش چونکە ڕووکەش و لوکسوسی ماتەری ئەو ژیانە داگیردەکەن، هەروەها کە مرۆڤ بەزۆری"بێرەوشتە"، چونکە دڵ و زمانی پێکەوە ناگونجێن، بە کورتی یاسا لەنێو ئەم نارێکخراوییەدا پێمان دەڵێ، کە "چ شتێك چاکە و بۆ ڕێکخراوەکە گونجاوە"، ئەمەش سەرلەنوێ بەواتای ئەرکی یاسا تەنها دابینکردنی پێکەوەژیانی مرۆڤان نییە. هۆی ئەمە دەگەڕێتەوە بۆ کێشەی پەڕینەوە لە دۆخی سروشتەوە بۆ دۆخی کۆمەڵایەتی یان دەوڵەتی. هەموو تاکێکی نێو ئەو کۆمەڵگایە بە پەیمانی کۆمەڵایەتی ڕازی نابێ. لەنێو دەوڵەتدا هێشتا هەر گرووپ و تاکان هەن، کە دوای ویستی خۆیان دەکەون. بۆیە ئەمانە دەکەونە کەناری کۆمەڵی سیتۆیاییەوە، کەواتە هاوکات لە دەرەوەی سۆڤەرێنن. تەنها ئەندامانی یەکگرتوو، ئەوانەی دوای ویستی گشتی دەکەون، سۆڤەرێن پێکدەهێنن. ئێستا ئەندامانی یەکگرتوو وەك پێکهاتەی سۆڤەرێن دەبێ یاسا بۆ سەرجەم دابنێن، واتا هاوکات سۆڤەرێن خۆی دەبێ بە ژێردەستەی یاساکان. بەڵام ئەمە ئەو واتایە دەگەیەنێ، کە سۆڤەرێنەکەی ڕوسۆ بەردەوام چالاك دەمێنێتەوە. گرنگترین جۆری چالاکی بۆ سۆڤەرێن برێتییە لە "کۆبوونەوەی بەردەوام"، کە بەرێی یاساوە دەچەسپێنرێ. لەبەر ئەوەی یاساکان دەربڕدراوی ویستی گشتین، "ئەوا سۆڤەرێن کاتێك دەتوانێ کردار بنوێنێ، گەر گەل کۆبووبێتەوە". ئەم کۆبوونەوانە نەك تەنها جەوهەری ڕووداوە سیاسییەکانی نێو دەوڵەت پێکدەهێنن، بەڵکو هاوکات بناغەی گۆڕانی پێشڤەری سیاسیشن: "ئەوە هیچ بەس نییە، کە گەل بە جارێك بۆ هەمیشە دەستووری دەوڵەت (...) فۆرمولە بکات. هەروەها ئەوەیش بەس نییە، کە گەل حکومەتێکی بەردەوام زیتبکاتەوە یان بۆ هەمیشە بە هەڵبژاردنی کاربەدەستان هەستێ. جگە لە کۆبوونەوە شازەکان، کە بەهۆی حاڵەتە چاوەڕواننەکراوەکانەوە دەکرێن، دەبێ کۆبوونەوەی چەسپێنراو و بەردەوام (...) ڕووبدات، بەڵام ئەم کۆبوونەوانە نە دەبێ لابرێن و نە دەبێ دوابخرێن، هەتا ئیتر گەل بتوانێ بەپێی یاسا لە ڕۆژە تەرخانکراوەکاندا کۆببێتەوە، بەبێ ئەوەی بۆ ئەم کۆبوونەوانە بانگکردنێکی تایبەتیی پێویست بێ". [٤٦]

پێدەچێ هۆکانی ئەم ئامادەییە (پرێزێنس) بەردەوامەی سۆڤەرێن بۆ کێشە و مەترسییەکانی نێو کۆمەڵگا بگەڕێنەوە، هەروەها ڕوسۆ بۆیە ئەم ئامادەییە هێندە گرنگ وەردەگرێ، چونکە ئەو مەترسیی بەدکرداری سیاسی لە لایەن دەسەڵاتی بەجێگەیەنەرەوە

بەدیدەکات. ڕوسۆ بە توندی داوای ئەوە دەکات، کە دەبێ تایبەتمەندێتیەکەی حکومەت لەو کاتانەدا، کە سۆڤەرێن کۆدەبێتەوە، "لەکاربخرێ".

سۆڤەرێن وەك تاکە دەسەڵاتی یاسادانەر دەبێ مەرجەکانی کۆمەڵی سیتۆیایی دیاری بکات. بەڵام ئایا کۆمەڵێك مرۆڤی "چاکەخواز"، کە لە پێناوی بەختیاریی سەرجەمدا یەکیگرتووە، چۆن دەتوانێ ئەو مەرجانە تەنها لەم هەستەی چاکەخوازییەوە فۆرمولە بکات؟ ڕوسۆ لە گەلی یەکگرتوودا تەنها ویستی چاکە دەبینێ، بەبێ ئەوەی توانستێکی زەینیی ئەوتۆی هەبێ، کە بە یاریدەی چاکە بناسێتەوە و کێشەکانی نێو کۆمەڵ "بەڕۆشنی" دیاری بکات.

بە بڕوای ڕوسۆ ژمارەیەکی کەم مرۆڤ هەیە، کە چاکە دەبینێ و دەیگەڕێنێتەوە، بەڵام جەماوەری چاکەخواز نای بینێ. کەواتە توانستی بینین مەرجی هەیە و برێتییە لە کۆبوونەوەی چەند فاکتەرێك، بۆ نموونە سەربەخۆیی لە زەرووورەی ژیانی ڕۆژانە، کە تەنها دەشێ سەربەخۆیی ماتەری بێ، هەروەها ئاستی ئینتەلەکتوێلی بەرز. فاکتەرێکی دیکە ئەوەیە، کە مرۆڤ لە ویژدانییەوە ویستی بۆ پەیوەندیی کۆمەڵایەتیی نوێ هەبێ. کەواتە دەبێ مەبەستی ڕوسۆ لەو کەمایەتییە، کە چاکەی ناوێ، تەنها کەسانێك بێ، کە چ لە ڕووی دەسەڵات و سامانەوە، هەروەها چ لە ڕووی تێگەیشتنەوە، ئاستێکی بەرزتریان لە جەماوەر هەبێ. ئەمانە هەمان ئەو کەسانەن، کە لە "دیسکورزی نایەکسانی"دا لە جەماوەری هەژاران بەتواناتر بوون بۆ ئەوەی "ئەو بارە تێکچووە زووتر ببینن (...) و هیوادار بوون بۆ خۆیان سوودی لێوەربگرن". کەواتە ڕوسۆ بە هیچ شێوەیەك توانستی ئینتەلەکتوێلیی پێگەیشتوو بە "گەل"وەك جەماوەری فراوان نادات، بگرە تەنانەت دان بە توانستی ئینتەلەکتوێلیی دەوڵەمەندەکاندا دەنێ. بەڵام گەل بۆ ئەو لە ڕووی مۆراڵەوە لە ئەوان پێشکەوتووترە، ئەویش چونکە ویستی خۆی ئاڕاستەی ئامانجێك دەکات، کە برێتییە لە یەکسانی و بەختیاریی گشتی. کاتێك ڕوسۆ لە "پوبلیك" (خەڵکی گشتی) دەدوێ، ئەوا مەبەستی لە جەماوەری ووردەبۆرژوازیی دانیشتوانە، کە بە هۆی ڕادەی نزمی "ڕۆشنبوونەوەی" زوو دەخەڵەتێنرێ، بەڵام ئەم جەماوەرە هەمیشە بۆ کۆمەڵگا چاکەی دەوێ، چونکە هێندەی ویستیارانی خراپە لە

دۆخی بێگوناهی و یەکسانی دوورنەکەوتۆتەوە. بەڵام لەبەر ئەوەی ئاسانتر و ئاقڵانەترە، کە لێجیسلاتوێر ئەم ویستیارانەی چاکە ڕۆشن بکاتەوە وەك لەوەی خۆی بە ویستیارانی خراپەوە خەریك بکات، ئەوا چالاکییە پەروەردەییەکەی لە ڕۆشناییدانی "گەلی چاکەویستەوە" سەرچاوە دەگرێ. (٤٧)

بەڵام لەبەر ئەوەی لێجیسلاتوێر ناتوانێ زەبر بەکار بهێنێ، ئەوا ناچارە بە زەرووورە هانا بۆ هێزسەروەرێك بەرێ، کە بەبێ زەبر ڕاکێشەر و بەبێ گفتدان بڕواهێنەر بێ بە مرۆڤ. کەواتە گەر دەسەڵات و ئەقڵ کورتیان هێنا، ئەوا تاکە یاریدەدەرێکی هەبوو برێتییە لە بانگەوازی سۆزی ئیرڕاسۆنال (نائاقڵانە) بە یارمەتیی ئایین. سۆزی ئایینی لەم دۆخەدا وەك تاکە دەسوێژێکی شیاو و کاریگەر بۆ مەبەستی سیاسی دەخرێتە گەڕ، یان بە زمانێکی مۆدێرن بڵێین: سۆزی ئایینی بە هەمان شێوەی "ئیدیۆلۆژی" دەویسترێ، واتا وەکو بیروباوەر، کە نرخەکەی لەو بیروباوەڕەدا نییە، بەڵکو تەنها لە سوودمەندیی فونکسیۆنەکەیدایە. (٤٨) هێنانی ئایین وەك دەسوێژێکی نائاقڵانە بۆ مەبەستی بڕواهێنانە بە مرۆڤ. بۆیە ئەوە ڕێکەوت نییە، کە ڕوسۆ لە تێگەیشتی نائاقڵانەی "ژێنی"دا بۆ مۆرکە ڕەواکانی لێجیسلاتوێر دەگەڕێ، تێگەیشتێك، کە لە گۆڕانی داهاتووی کولتوویدا، بە تایبەتی لە ڕۆمانتیکی ئەڵمانیدا، ڕۆڵێکی زۆر گەورەی بینیوە. بەڵام لێرەدا نابێ ئەو لایەنە لەیاد بکرێ، کە لێجیسلاتوێر خۆی لە دەرەوەی ئەو لەشە سیاسییەدا دەبینێتەوە. زەرووورەی بوونی لێجیسلاتوێر بۆیە چێبووە، چونکە ڕوسۆ نەیدەتوانی پێشبینی بکات، کە کۆمەڵگایەکی سیاسی بە شێوەیەکی سپۆنتان و سروشتی بێتە ئاراوە. (٤٩)

پۆرترێی لێجیسلاتوێر دەسوێژێکی یاریدەدەری کۆنستروکسیۆنە، هاوکات تەریبە بە پێناسەی پەروەردکار لە نووسینی "ئێمیل"دا. لێجیسلاتوێر لە سەرێکەوە برێتییە لە کەسایەتیی مێژوویی، بەڵام لە سەرێکی دیکەوە برێتییە لە "کەساندنی" یاسای (ویستی گشتیی) نێو ناخی مرۆڤ. ئەم مێتافۆرە جووتەنییەی لێجیسلاتوێر لە زانستێکدا شیاوی

یەکخستنە: مرۆڤ خۆی هەڵگری یاسادانەرە وەك پرنسیپی مۆراڵێتی و هێزی داهێنانی ئازاد. [٥٠]

سەردەمێك خواوەندەکان یاسایان بۆ گەلەکانیان دەنارد. ئەو هێزسەروەرە پاشان بوو بە خوایەکی تاك و تەنیای کەسی، کە یاسای ئەزەلی بۆ سەرجەم مرۆڤایەتی دەنێرێ، بەڵام لەسەر زەمین مرۆڤێك، واتا پەیامبەرێك وەك زمانحاڵی خۆی هەڵدەبژێرێ. خوا لە سەردەمێکی دیکەدا بوو بە خوای ئەقڵ و سروشت و گەردوون، کە یاسای سروشتی یان ئاقڵانە وەك پەیڕەو دادەنێ. بەڵام لە کاتی ڕوسۆوە وەرچەرخانێکی بنەڕەتی لە پرنسیپی یاسادانانەدا ڕوو دەدات. ئێستا چیدی خوا مرۆڤ بەکارناهێنێ، تاکو یاسا بۆ مرۆڤایەتی بنێرێ، بەڵکو بە پێچەوانەوە مرۆڤ خوا بەکاردەهێنێ، هەتا یاسا بە خۆی بدات. لێجیسلاتوێری ڕوسۆ بریتییە لە خوایەتی و داهێنەری و یۆنیڤێرساڵێتی لە ناخی مرۆڤ خۆیدا. [٥١]

بەشی چوارەم:

زانیننومای کلاسیکیی مافی سروشت لە نموونەی تۆماس هۆبس و جۆن لۆکدا

١- دارشتن

بۆ پتر تێگەیشتن لە ڕوسۆ و فەلسەفە سیاسییەکەی، چاکترە هزری ئەو بخرێتە بەراوردەوە لەتەك تیۆرییە سیاسییەکانی تۆماس هۆبس و جۆن لۆکدا. کاتێك ڕوسۆ ئیدێی کۆمارێك لە پێناوی چاککردنەوە و ئازادیی مرۆڤدا دادەنێ، ئەوا بە پێچەوانەوە هەردوو فەیلەسوفی ئینگلیزی، بێگومان هەر یەکەیان بۆ مەبەستێکی تایبەتی، لە کێشەی دەسەڵاتداری دەڕوانن: هەڵبەستنی لەشێکی سیاسی لە لای هۆبس بۆ مەبەستی چەسپاندنی ئاشتی و

ئاسایشە لە نێوان مرۆڤدا، بەڵام دامەزراندنی لەشێکی سیاسی لە لای لۆك بۆ مەبەستی پاراستنی خاوەندارییە.

١ ـ ١ تۆماس هۆبس

هۆبس (١٥٨٨ –١٦٧٩) هەموو شێوازێکی ژیان ناو دەنێ دۆخی سروشت، گەر دەسەڵاتی سۆڤەرێنێکی ئەبسولوت بەسەرییەوە زیت نەبووبێتەوە و هەر تاکێکی نێوی بۆ پێکەوەژیان ناچارنەکات. زەرووورەی ئەم سۆڤەرێنە بۆ هۆبس لەوێوە سەرهەڵدەدات، کە ئەو دۆخی سروشت هاوکات وەك دۆخی جەنگ دەبینێ. بێگومان واتای ئەم دۆخە بۆ ئەو تەنها شەڕ و کوشتار نییە، بەڵکو بەگشتی دۆخێکی درێژخایەنە و بەئاشکرا ئامادەیی مرۆڤ بۆ شەڕ و دەمەقاڵە بەدیدەکرێ؛ بەکورتی، مرۆڤ شەڕانگێزە. ئەوەی لەم دۆخەی "جەنگی یەك دژ بە یەك"دا وەك سیمای مرۆڤ باڵادەستە، بریتین لە ڕەمەکی خۆهێشتنەوە و منخوازیی بێجڵەو.

هۆبس فەلسەفە ماتەریالیستییەکەی ڕاستەوخۆ لە ئەنترۆپۆلۆژییەکەیدا دەخاتە گەڕ. مرۆڤ بریتییە لە جەستە، زەین (ئینتەلەکت) و ئەقڵ بریتین لە زێنزایەتی و تەنها لە ڕووی پلەوە لە زێنزایەتیی ئاژەڵ جیاوازن. کرداری مرۆڤ هیچی دیکە نییە جگە لە وازیی ڕێئەکسۆنە زێنزییەکانی. مرۆڤ لەبەر ئەم هۆیە ئازاد نییە، بەڵکو دیلی میکانیزمی زێنزەکانێتی، بەڵام ئەمە هاوکات بەبێ جیاوازی ئاژەڵیش دەگرێتەوە. مرۆڤ هەموو ئەو شتانە وەردەگرێ، کە لەنێو نەستە زێنزییەکانیدا شادیبەخشن، بەڵام هەموو ئەو شتانە دەگەڕێنێتەوە، کە بۆ ئەو مایەی ناخۆشین. کەواتە کرداری مرۆڤ تەنها ڕوودانی فیزیکییە. ئێمە چ لە زانیاریە سروشتییەکان و چ لە لای مرۆڤ هەمان دیاردە بەدیدەکەین، هێندە نەبێ ئێمە ناوی جیاواز لەو دیاردانە دەنێین. لە زانیاریی سروشتیدا تەنها پەستان و لێدان کاریگەرن، هەروەها بەرانبەر ئەمە تەنها بەرژەوەندی و دەسەڵات جەوهەری کۆمەڵ پێك دەهێنن؛ هەر بۆیە چۆن لەو زانیاریانەدا ڕاستیی ئەزەلی نییە، ئاوهایش لەنێو کۆمەڵی مرۆڤدا نۆرمی ئەزەلی نییە. [١]

مرۆڤی دۆخی سروشت ئاژەڵە، چونکە تەنها حەزی سروشتی لەم دۆخەدا کاریگەرە. سروشت ڕەوایی بە هەموو یەکێك داوە بۆ ئەوەی هەموو شتێك بە ویست و هەوەسی خۆی بکات یان هەموو شێوەیەکی موڵك و سامان هەتا ڕادەی "بڕکردنی" ویست و توانستی بسەنێ. کەواتە مرۆڤان لە سروشتەوە یەکسانن بە یەك. بەڵام لەبەر ئەوەی هەموو یەکێك لەم یەکسانانە ڕەوایە بۆ نواندنی هەر هەڵوێستێك یان بۆ سەندنی هەر شتێك، ئەوا دەبێ هەموو لە یەکتری بترسن. چونکە سەرەنجامەکانی ئەم مافە بە شێوەیەك هاوکێش دەکەونەوە، کە ئیتر هەر وەکو ماف نەبێ. [٢]

هۆبس سێ فاکتەری سەرەکی بۆ چێبوونی ناکۆکی (کۆنفلیکت) دیاریدەکات: هاڤرکێ، بێبڕوایی (واتا بەرگریی لە خۆ)، هەروەها دەردی ناوبانگ (واتا هەوڵی گەیشتن بە شەرەفمەندی). ئەم سێ فاکتەرە هۆی یەکنەگرتنی مرۆڤن. ئامانجی هاڤرکێ گەیشتنە بە دەسەڵات. هاڤرکێی نێوان مرۆڤان، کاتێك هەر یەکە تاکڕەوانە بۆ بەرژەوەندییەکانی خۆی تێدەکۆشێ، دەبێ بە هۆی شەڕ و ناکۆکی. گەر دوو کەس هەمان خۆزگەیان بۆ شتێك هەبێ و نەتوانن ئەو شتە لە نێوان خۆیاندا بەش بکەن، ئەوا هەر یەکەیان دەبێ بە دوژمنی ئەویدی. بەڵام هەوڵی هەر یەکەیان بۆ گەشتن بەو بابەتە بەندە بە ڕەمەکی خۆهێشتنەوەی مرۆڤەوە، بۆیە هەر یەکەیان دەخوازێ ئەویدیکەیان بخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە یان تەنانەت بیکوژێ. بەڵام کاتێك هەموو یەکێك توانای هەیە بە تەنیا یان یەکگرتن لەتەك کەسانی دیکەدا زیان بە مرۆڤی دی بگەیەنێ، ئەوا خۆیشیان لە مەترسیدا دەژین، لە لایەن کەسێك یان دەستەیەکی بەهێزترەوە کۆتاییی بە ژیانیان بهێنرێ. هیچ کەسێك بەهۆی ئەم ترسەوە، واتا ئەم بێبڕواییەوە، لە ئاسایشدا ناژی. تاکە ڕێگەی هەر تاکێك ڕێگەی ئاقڵانەی دەستپێشکەرییە، واتا ڕێگەی فێڵ و زەبر، تاکو مرۆڤ بتوانێ هەتا ڕادەی بڕکردنی توانست و ویستی کەسانی دی بخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە. بەڵام لەبەر ئەوەی هۆبس ئامانجی کۆتاگر هەڵدەوەشێنێتەوە، ئەوا دەبێ مرۆڤ بۆ ماوەیەکی هێندە درێژ هەوڵی سەروەریی بدات، کە ئیتر چیدی دەسەڵاتێکی دیکە بەدینەکات، کە بەهۆی گەورەیی قەوارەکەیەوە ژیانی ئەو بخاتە مەترسییەوە. ئەمەیش بۆ هۆبس هەڵوێستێکی ڕەوایە، چونکە بە خۆهێشتنەوەی مرۆڤەوە بەندە.

دەردی ناوبانگ بۆ مەبەستی گەیشتنە بە شەرەفمەندی. هەموو یەکێك دەیەوێ دراوسێکەی بەو چەشنە ڕێزی لێبگرێ، کە ئەو خۆی بە شاییستەی خۆی دەزانێ. گەر کەسێك ڕێزی لە لایەن دراوسێکانییەوە لێنەگیرێ، ئەوا هەوڵ دەدات زیانیان پێبگەیەنێ و تۆڵەی خۆی لێیان بسێنێتەوە. بە کورتی: "ژیانی مرۆڤ لەم دۆخەی سروشتدا تەنیا و هەژارە، بۆگەن و ئاژەڵی و کورتخایەنە".

بێگومان لە دۆخی سروشتدا یاسای سروشتی هەیە، بۆ نموونە ئاشتیخوازی، مرۆڤپەروەری، سووپاس و مەمنوونی. بەڵام ئەم دیاردانە بۆ هۆبس برێتین لە سەرەنجامی پێکەوەژیان، هەوڵن بۆ "بۆ مسۆگەرکردنی ژیانی خۆ"، چونکە هەموو یەکێك ئەقڵی هەیە و دەزانێ کە نواندنی هەڵوێستی بەم چەشنە بۆ خۆهێشتنەوە پێویستە.

دۆخی سروشت لە لای هۆبس برێتییە لە هەڵبەستنێکی هیپۆتێزیانەی پێکەوەژیانی مرۆڤی سەردەم، بەڵام لە دەرەوەی دەسەڵاتێکی نێوەندی. دوو توخمی ئەم دۆخە گرنگن: پەیوەندیی مرۆڤ بە خاوەنداری و دەسەڵاتەوە. سامان و زانین برێتین لە مۆدیفیکاسیۆنی دەسەڵات. تەنانەت شەرەف بەخشینی دەسەڵاتە، چونکە دراوی کەسانی دیکەیە. سۆزەکانی مرۆڤ برێتین لە داواکاریی کەم یان زۆر بەهێز بۆ دەسەڵات، سامان، زانین و شەرەفمەندی. بەڵام ئەم تێگەیشتانەی دەسەڵات بەندن بە مرۆڤەوە لەنێو سیستەمێکی کۆمەڵایەتیدا، هاوکات نیشانەیەکن بۆ نەمانی شیمانەی ڕێگری لە جەنگی یەك دژ بە یەك، گەر هاتوو دەسەڵاتێکی نێوەندی نەبێ.

مرۆڤی هۆبس، وەك گورگی مرۆڤ، لە سروشتێکی ئەگرەسیڤ دەچێ، کە ڕەمەکی دەسەڵات پاڵهێزی بزووتنەکانێتی، کە وەکو گورگ چ بۆ خۆی و چ بۆ هاومرۆڤەکانی دژکارێکی ترسناکە. مافی سروشت تەنها لە ئازادیی مرۆڤدا بۆ کردنی یان نەکردنی شتێك خۆی دەنوێنێ. بۆیە مرۆڤ خاوەنی ئازادییە، ببێ بە دژبەری ڕێنوما کۆمەڵایەتییەکان.

بەلام ئەم مرۆڤە خاوەنی شیمانەیەکە بۆ خۆڕزگارکردن لە نەگبەتیەکانی دۆخی جەنگ: دامەزراندنی دەولەت. زانستی دووچاربوونی هەمووان بەو دۆخەوە دەبێ بە هۆیەك، کە پالّ بە مرۆڤەوە دەنێ بۆ نەهێشتنی لایەنە نێگەتیڤەکانی دۆخی سروشت. ئەقلّ پالنەری سەرەکییە بۆ نواندنی ئەم هەلّوێستە. هەروەها – بە زمانی هۆبس – ژمارەیەك "سۆز"ی مرۆڤی هەن، کە پالنەرن بۆ هەولّی چەسپاندنی ئاشتی، بۆ نموونە ترس لە مردن، خواستی گەیشتن بە پێداویستییەکانی ژیانێکی بەختیار، هەروەها هیوای کۆتاییهێنان بەو دۆخەی جەنگ. چونکە ئەوە دەستوورێکی ئەقلّە، کە فەرمان دەدات: هەتا ئەو ڕادەیەی هیوای ئاشتی هەبێ، دەبێ هەموو یەکێك هەولّی بۆ بدات، بەلام گەر هیوای ئاشتی بڕا، ئەوسا هەموو یەکێك دەتوانێ هەموو دەسوێژێکی جەنگ پەیدا بکات و بەکاری بهێنێ. بەلام پەیوەندییەکانی دۆخی جەنگ چیدی لە حەوسەلەی مرۆڤدا نەماون، بۆیە بەناچاری بڕیار بۆ ئاشتی دەدەن. بەلام ڕێککەوتنی مرۆڤان بۆ ڕزگاربوون لەم دۆخە بەس نییە. بۆ ئەوەی ئاشتی و ئاساییش بچەسپێ، دەبێ هەموو یەکێك واز لە داواکاریی "هەبوونی ماف بۆ هەموو شتێك" بهێنێ و ئەو مافەی بە دەسەلاتێکی بالا "بگەیەنێ". کەواتە تاکە ڕێگەیەکی ڕزگاری بریتییە لە "دروستکردنی" دەسەلاتدارییەك، کە هەموو ئەندامێکی نێو کەسەدەولەت بەڕێی سلّەماندنەوە و سزادان ببەستێتەوە، چونکە "پەیمان بەبێ شمشێر ووشەی پووچە".

دوای وازهێنانی مرۆڤ لە هەبوونی ماف بۆ هەموو شتێك، پاشان بەخشینی بە سۆڤەرێنێك، دەولەت دادەمەزرێ! سۆڤەرێن دەشێ مرۆڤێك یان چەند مرۆڤێك بێ، کە بە شێوەیەکی ئەبسولوت بەسەر کۆمەلگاوە خۆی دەبینێتەوە، یاسا دادەنێ و مافی ئەندامان دیاری دەکات، خەلات دەبەخشێ بەو ئەندامانەی شایستەیین، هەروەها لەپالّ ئەمانەدا سەرجەم شەرەف و کەرامەت بە ئەوەوە بەندن. هەموو ئەندامێك ویستی خۆی دەخاتە ژێر ڕکێفی ویستی سۆڤەرێنەوە، بە شێوەیەك، کە سۆڤەرێن وەکو جەستەیەك کۆی ویستەکان لەنێو خۆیدا یەکدەخات. بەڕێی ئەو زەبرەوە، کە لەنێو دەسەلاتەکەیدا بەدی دەکرێ، بۆی دەلوێ هاوولاتیان بۆ یەکێتی و پێکەوەگونجان ناچاربکات، بەبێ ئەوەی خۆی شیاوی سزادان بێ. ئەم پەیوەندییە

دەبێ لە پێناوی چەسپاندنی ئاشتی و ئاسایشدا بەردەوام بێ، دژایەتیی سۆڤەرێن نەشیاوە و هاوکات هەلّوەشاندنەوەی دەولەت تەنها مافی ئەوە. بەلام دەبێ پەیوەست بەم کێشەیەی سۆڤەرێن لە لای هۆبس لایەنێك جەختلێبکرێ، ئەویش تاکو سۆڤەرێنەکەی هۆبس وەك دێسپۆت پێشبینی نەکرێ.

سۆڤەرێن دەبێ لە بەرژەوەندیی سیڤیلەکاندا کردار بنوێنێ. سۆڤەرێن گەرەکە ژێردەستەکانی بپارێزێ. گەر سۆڤەرێن هەلّوێستێکی پێچەوانەی پارێزگاریی سیڤیلەکان وەربگرێ، ئەوا "ئەو سیقەیە ناهێلێ، کە سیڤیلەکان پێیان داوە و ئەمەیش هاوکات شکاندنی "یاسای سروشتییە". [٣] یەکەم ئەرکی سۆڤەرێن چەسپاندنی ئاشتی و ئاساییشە لەنێو دەولّەتدا.

ئەرکێکی دیکەی یەکجار گرنگی سۆڤەرێن ئەوەیە، کە کێشەی خاوەنداریی لە "بەرژەوەندیی سیڤیلەکان"دا چارەسەر بکات. داواکارییە هەر سروشتییەکانی مرۆڤ لە پێناوی مانەوەی خۆیدان، بۆ نموونە خۆراك، ئاو، شوێنی گوزەران و هتاد. گەر ئەم پێداویستییە جەوهەرییانەی مرۆڤ پەیوەست بە دۆخی سروشتە هیپۆتێزییەکەی هۆبسەوە وەربگرین، ئەوا "شێوەیەکی خاوەنداریی تایبەتی لە دۆخی سروشتدا" دەبینین. بەلام ئەوە ئەرکێکی سەرەکیی سۆڤەرێنە، کە کەلّەکەکردنی بێمافی مولّك بووەستێنێ و لە پێناوی چەسپاندنی ئاشتی و ئاساییشدا "زەوی" بەسەر سیڤیلەکاندا بەش بکات. گەر سۆڤەرێن گرنگیی بەم بنەمایە نەدات، ئەوا بە پێچەوانەی ویستی ژێردەستەکانەوە هەلّوێست دەنوێنێ، واتا ئەو ژێردەستانەی کە ئاشتی و ئاساییشیان بە سۆڤەرێن "سپاردووە". سۆڤەرێن دەبێ هەمیشە بەئاگا بێ لەو هەقیقەتە، کە "هیچ ژێردەستەیەك نابێ کەمیی لەو شمەکانەدا هەبێ، کە بۆ مانەوەی پێویستن". [٤]

١ - ٢ جۆن لۆك

لۆك (١٦٣٢-١٧٠٤) به ئێكسپێریمێنتێكی هۆشی یان به هیپۆتێز لە كێشەی دەسەڵاتی سیاسی نزیك دەكەوێتەوە: گەر بمانەوێ لە دەسەڵاتی سیاسی تێبگەین و لە سەرچاوەوە ڕوونی بكەینەوە، ئەوا دەبێ بیربكەینەوە، كە ئاخۆ مرۆڤی سروشت لە سەرەتاوە لە چ دۆخێكدا ژیابێ. لۆك بۆ ئەم مەبەستە چ دەسەڵاتداری و چ ژیانی سۆسیالی كۆمەڵی سەردەم هەڵدەداتەوە، لێرەشەوە لە ڕەوتی گەڕانەوەیدا بۆ دۆخی سروشت بە گورگی مرۆڤ ناگات، بەڵكو بە مرۆڤی ئازاد و ژیاو لەنێو دۆخی ئازادیی ڕەهادا. یاسای سروشتی تاكە سنوورێكە، كە بۆ ئەم دۆخە كێشرابێ.

هەموو مرۆڤێكی دۆخی سروشت خاوەنی موڵكی خۆیەتی و هاوكات بە ویستی هیچ كەسێكی دیكەوە بەند نییە. بەڵام دۆخی سروشت هاوكات دۆخی یەكسانییە، چونكە دەسەڵات و زەبر نێوخۆیین و هیچ مرۆڤێك موڵكی زۆرتری لە یەكێكی دی نییە. مرۆڤایەتی وەك سەرجەم بەرهەمی كردگارێكە، خزمەكارێكی خوایەكی سۆڤەرێنە و تەنها لەسەر فەرمان و ڕێنومای ئەو بۆ نێو جیهان نێرراوە، بۆیە مرۆڤ نە ژیانێكی بێجڵەو بەڕێوە دەبات و نە ئازادە ژیانی خۆی یان هینی یەكێكی دی تێكبشكێنێ. لە دۆخی سروشتدا یاسایەكی سروشتی هەیە، كە برێتییە لە ئەقڵ و خوا بە مرۆڤی بەخشیوە، هەتا لەسەر ڕێنوماكانی بەڕێوە بڕوات و زیان بە هیچ كەسێك نەگەیەنێ.

بە بڕوای لۆك لە دۆخی سروشتدا "خاوەنداریی تایبەتی" هەیە. ئەم دۆخە بە گۆڕانێكی نێوخۆیی ڕووەو كەپیتالیزم دەڕوات: خوا زەوی و بەرهەمەكانی بە مرۆڤ بەخشیوە، هەتا بۆ گوزەرانی خۆی بەكاریان بهێنێ، بەبێ ئەوەی مافی موڵكداری لەسەر شتێك بەرزبكاتەوە. بەڵام مرۆڤ مافی هەیە بە موڵكگریی "كەسی خۆی" هەستێ، بۆیە كاری لەش و بەرهەمی دەستەكانی هینی ئەون. كەواتە ئەم پەیوەندییە ئاپرۆپریاسیۆنی خۆیی بەدەر ناكات، چونكە هەموو یەكێك ڕەوایە بۆ هێشتنەوەی ژیانی خۆی و وەرگرتنی بەرهەمی كارەكەی. ئەو شتانەی كە مرۆڤ لە سروشتیان دەسەنێ، دەبن بە موڵكی ئەو وەك خاوەندار، چونكە كاری ئەو ئێستا بەو موڵكە تێكەڵ بووە و لێرەشەوە كەمێك زیادی كردووە: بەرهەمەكەی لە دۆخی

سەرچاوەیی دوور خستۆتەوە و ئەمەیش مافی گشتی بۆ ئەو بەرهەمە بەدەر دەكات. بەڵام لۆك سنوورێك بۆ ئاپرۆپریاسیۆن دادەنێ: مرۆڤ خاوەنگری ڕێژەیەكی ئەوتۆ بەرهەم دەبێ، كە بەشی ژیانی بكات.

بەڵام بابەتی سەرەكیی خاوەنداریی بۆ لۆك بەرهەمی زەوی نییە، بەڵكو زەوییەكە خۆیەتی وەكو پاڵهێزی هەموو شتێك. مرۆڤێك پارچە زەوییەكی چەند بەرین بۆ كشتوكاڵ خۆش بكات و هەتا چ ڕادەیەك بتوانێ سوود لە بەرهەمەكەی وەربگرێ، ئەو مرۆڤە هێندە موڵكی دەبێ. چونكە خوا نەیویستووە جیهان بۆ هەمیشە موڵكی گشتی بێ، بەڵكو خوا جیهانی بە مرۆڤی چالاك و ئاقڵ بەخشیوە، هەتا بۆ سوودی خۆی بەكاری بهێنێ. بۆیە گەر كەسێك ویستی بە چاندن هەستێ و هیچ زەوییەكی جگە لە پارچەیەك موڵكی كەسێكی دی بۆ نەمابۆوە، ئەوا ئەو كەسە بێموڵكە هیچ هۆیەكی نییە گلەیی بكات. خاوەندار زەوییەكەی بە كاری خۆی خۆشكردووە، كە ئیتر ئەو كەسە پێویست ناكات خۆی بەم لایەنەوە خەریك بكات.

بەخشینی زەوی لە لایەن خواوە بە مرۆڤ دەبێ بە بناغەیەك بۆ ئەوە، كە مرۆڤ تاكڕەوانە بە خاوەنگریی "سنووردار" هەستێ. بەڵام هێندە ناخایەنێ، كە مافێكی "بێسنوور" بۆ خاوەنگری جێی خاوەنگریی سنووردار دەگرێتەوە. هۆی ئەم گۆڕانە دەگەڕێتەوە بۆ داهێنانی پارە وەك دەسویژی گۆڕینەوە. دەستووری ئاقڵانەی خاوەنداری، كە فەرمان دەدات، هەموو یەكێك پێویستە بەقەد پێداویستییەكانی خۆی هەبێ، بەهۆی پارەوە هەڵدەوەشێتەوە، چونكە داواكاریی مرۆڤ بۆ موڵكی هەمیشە پتر پەرەدەسێنێ و لێرەشەوە نرخی نێوخۆیی شتەكان دەگۆڕێ، هەتا پاشان هەمووان لەسەر پارچەیەك میتالی زەرد ڕێكدەكەون، كە نە دەوەرێ و نە بۆگەن دەكات، هەروەها دەشێ نرخی پارچەیەك گۆشتی گەورەی هەبێ.

زێڕ و زیو بۆگەن ناكەن، مرۆڤ دەتوانێ بە یارمەتییان ببێ بە خاوەنی موڵكی پتر. لۆك بە گۆڕینی دەسكەوت بۆ پارە و دانانی وەك كەپیتال داوای خاوەنگرییەكی بێسنووری زەوی دەكات. چونكە ئەكومولاسیۆنی بێسنووری موڵك مافی هەمووانە و هاوكات لە پێناوی بەختیاریی گشتیدایە. گەر كەسێك بە پارچە موڵكێكی زۆر بەرین گەیشتبێ، ئەوا ئەو كەسە

بەو خاوەنگرییەی هیچی لە موڵکی گشتیی کەم نەکردۆتەوە، بە پێچەوانەوە پەرەی پێداوە. خاوەنداریی تایبەتی ڕێژەی بەرهەم بەرزدەکاتەوە و ئەمەش بۆ سوودی هەمووانە.

لۆك بناغەیەکی مۆرالی بۆ ئاپرۆپریاسیۆنی بۆرژوازی دادەڕێژێ، بەڵام ئەم بناغەیە تەنها ڕوو ناکاتە فرۆشیاری، واتا بەو پێیە کەسێك بییەوێ بەڕێی فرۆشتنەوە بە پارەی زۆرتر بگات. ئیدێکەی لۆك ئاڕاستەی ڕێژەیەکی گونجاو پارە دەبێتەوە، بۆ ئەوەی "فرۆشیارییەکە بەڕێوەبەرێ". پارە لێرەدا وەك کەپیتال بەکاردەهێنرێ و هەمان ناوەرۆکی زەویی هەیە، بێگومان گەر هاتوو ئەو زەوییە داهاتێکی ساڵانەی تایبەتی بە خاوەنەکەی بدات.

دۆخی سروشت لە لای لۆك بەنێو دوو قۆناغدا تێدەپەڕێ و ئیتر لە میانەیەکدا مافی بێسنوور و دیارینەکراو جێی مافی سنووردار و دیاریکراوی خاوەنداری دەگرێتەوە. پارە لەم گۆڕانە بەرپرسیارە. ئابووری پارە هەمیشە پتر ڕەمەکی موڵکخوازیی مرۆڤ بێدار دەکاتەوە و دۆخی ئاساییش بۆ "دۆخی جەنگ" وەردەگۆڕێ. لێرەوە زەرورەی دەوڵەت چێدەبێ، کە بێگومان وەك لای هۆبس دەوڵەتی گەرەنتیدەری ئاساییشی گشتی نییە، بەڵکو بریتییە لە دەوڵەتی پارێزەری خاوەنداری.

پێکەوەیانی مرۆڤ لەسەر ڕێنومای ئەقڵ دۆخی سروشت پێکدەهێنێ. پەڕینەوەی مرۆڤ بۆ نێو ژیانی کۆمەڵگا بەسەر دۆخی جەنگدا تێدەپەڕێ و بریتییە لە دۆخی کوشتار و دوژمنایەتی. لە دۆخێکی بەم چەشنەدا نەشیاوە کەس بتوانێ بانگەوازی کەسێك یان هێزێکی دادگەر بکات. نەبوونی دامەزراوێکی چاودێر "مافی ڕاگەیاندنی جەنگ بە هەموو مرۆڤێك لە دژی هێرشبەرێك دەدات".

نەبوونی دادگەرێکی ڕەسمی مرۆڤ دەخاتە دۆخی سروشتەوە. نواندی نارەوای زەبر دژی مرۆڤی دی دۆخی جەنگ چێدەکات، بەڵام لێرەدا ئەوە هیچ گرنگ نیە، کە ئاخۆ دادگەرێك هەبێ یان نەبێ.

هەنگاوی مرۆڤ بۆ نێو کۆمەڵگا دەگەڕێتەوە بۆ هەوڵی نەهێشتنی کێشە و نەگبەتییەکانی دۆخی جەنگ. هەر ئەوەندەی ژمارەیەکی زۆری مرۆڤ ڕێککەوتن، ئیتر لێرەوە

کۆمەڵگایەکی سیاسی پێکدەهێنن و هەر یەکەیان دەبن بە ئەندامی. بەڵام مۆرکی سەرەکیی ئەم لەشە سیاسییە ئەوەیە، کە خاوەنی دەسەڵاتە بۆ بزووتن وەکو لەشێك. ئاشکرایە لەبەر ئەوەی هەموو جەستەیەك لە بزووتندا یەك ئاڕاستەی هەیە، ئەوا لەشی سیاسی بەزەروورە ڕووەو ئەو شوێنە دەبزوێ، کە هێزی گەورەتری "نێو ئەو لەشە خۆی" دەیبزوێنێ. ئەمەش بریتییە لە پەیمانی زۆرایەتی و مەرجی پەیمانی دەوڵەتە. بۆیە دەبێ هەموو یەکێك بڕیاری زۆرایەتی وەربگرێ.

سیڤیلەکان دوای بەستنی پەیمانی دەوڵەت مافی خۆیان بە ئۆرگانە سیاسیەکانی کۆمەڵگا "دەسپێرن". لۆك بەرانبەر ووشەی سپاردن پەیوەندی بڕوا (سیقە) لە نێوان ژێردەستەکان و هەردوو زەبری سیاسیدا، واتا لێجیسلاتیڤ و ئێکسەکوتیڤدا، دیاری دەکات. باڵاترین دەسەڵاتی سیاسی بریتییە لە لێجیسلاتیڤ وەکو تاکە دەسەڵاتێکی سۆڤەرێن. لۆك ئەم ئۆرگانە دەداتە دەستی ئەو کەسانە، کە تەنانەت یاسادانەرن، بەڵام بە هەمان شێوەی هەموو سیڤیلێك لەژێر ڕکێفی یاساکاندان. هۆی ئەمە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو حاڵەتە، کە لێجیسلاتیڤ دەسەڵاتی لە "گەل" وەردەگرێ و گەر دەسەڵاتەکەی بەخراپی بەکارهێنا، ئەوا گەل هەموو کات ڕەوایە دایبگرێ.

ئامانجەکانی دەوڵەت لەپاڵ پاراستنی خاوەنداریدا بریتین لە ئاسایش، ئاشتی و بەختیاریی گەل. بەڵام گەل لە دوو بەش پێکدێ، واتا لە خاوەندار و کرێکار. کەواتە ئێمە لە لای لۆك دوو کاتیگۆریی جیاوازی سیڤیلمان هەیە و بۆ ئەو تەنها خاوەنداران گرنگن. جۆن لۆك لەنێو کۆمەڵگای ئینگلیزیی سەردەمەکەیدا دوو چین بە مافی جیاواز و پلەی جیاوازی ئەقڵەوە دیاری دەکات. لە ڕوانگەی لۆك کرێکاران بێتوانان بۆ نواندنی هەڵوێستی سیاسیی ئاقڵانە، چونکە کرێکار "دەست لەنێو دەم دەژی".

٢ ـ تەریبی ڕوسۆ بۆ تۆماس هۆبس و جۆن لۆك

گەر مرۆڤدیدییەكەی ڕوسۆ لەتەك هەمان تێگەیشتنی هۆبس و لۆكدا بخەینە بەراوردەوە، ئەوا دەتوانین جیاوازییە بنەماییەكانیان سەبارەت بە تێگەیشتی "كۆمەڵی سیاسی" بەڕوونی دیاردبهێنین. گرنگترین ئەرگومێنتی ڕوسۆ لە دژی تیۆرییەكانی مافی سروشتی كلاسیكی لە كایەی فەلسەفەی زماندایە. ڕوسۆ بەڕاستی بە یاریدەی فەلسەفەی زمان خوای سەردەمەكەی، واتا ئەقڵی ئەزەلی، لە تەختی دەسەڵات دادەگرێ و دەیسەلمێنی، كە نەك تەنها تێگەشتەكانی مرۆڤ، بەڵكو هەروەها ئەقڵی، لە ڕەوتی سۆسیالبووندا گۆڕراون.

یەكەم زمانی مرۆڤ لە ڕوانگەی ڕوسۆ "هاواری سروشت"ـە و مرۆڤ بەو هاوارە تكای یارمەتیی لە هاوجۆرەكەی دەكات. لەبەر ئەوەی مرۆڤی دۆخی سەرچاوەیی زمانی نییە، ئەوا مەحاڵە بتوانێ گۆڕان بە بیركردنەوە بدات یان كۆمەڵگایەك دابمەزرێنێ. ئەو مرۆڤە وەحشییانە "دەبوو شارەزاییان لە مێژووی سروشت و مێتافیزیكدا هەبێ"، تاكو بتوانن لە "واتای گشتیی تێگەیشتەكان تێبگەن"، واتا ئەو تێگەیشتانەی كە "لە پریمیتیڤترین هێما لینگویستییەكاندا هەن". چونكە زمان تەنها بیركردنەوە و پێشبینی نیشان نادات، بەڵكو زمان هاوكات بە دەربڕین هەڵدەستێ و لێرەشەوە بەشێكی جەوهەریی ئەو "پێشبینی و بیركردنەوانە" دەفۆرمێنێ، كە "خۆیان پایاگایەكی (...) سەربەخۆیان نییە".(٥)

كەواتە مرۆڤ بەبێ زمان و كۆمەڵگا ناتوانێ مافی خاوەنداری بسەپێنێ. ئەم تێڕوانینەی ڕوسۆ دژی تێڕوانینەكەی هۆبس و لۆك دەوەستێتەوە، كە لە دۆخە سروشتییە هیپۆتێزییەكەیاندا مافی خاوەنداری دیاری دەكەن. هۆبس و لۆك لە بنەڕەتدا لەتەك سەرجەم فەیلەسوفانی پێش خۆیان و سەردەمانی جیاوازی خۆیاندا یەك لایەنی بنەمایی هاوبەشیان هەیە: "مێژوو" ناناسن، بەڵكو هەردووكیان دۆخێكی سروشتیی یەكایەتی دیاری دەكەن. تێفكرینی مێژوویی، ئەمەیش دەبێ دابین بكرێ، بۆ یەكەم جار لەتەك ڕوسۆدا سەرهەڵدەدات. ڕوسۆ هەر لەم بنەمایەوە ڕەخنە لە هۆبس و لۆك دەگرێ و گریمانە هەڵەكانیان هەڵدەوەشێنێتەوە.

گریمانە هەڵەكانی هۆبس و لۆك، لە ڕوانگەی ڕوسۆ، دەگەڕێنەوە بۆ تێڕوانینی هەڵەیان سەبارەت بە سروشتی مرۆڤ. هۆبس مرۆڤ ناودەنێ "گورگی مرۆڤ"، كە وەك سروشتێكی ئەگرەسیڤ تەنها دوای دەنگی ڕەمەكە سروشتبەخشەكانی دەكەوێ و لە ناخیدا بەتایبەتی ڕەمەكی خۆهێشتنەوە و منخوازیی سەروەرن. هەروەها لۆك هەر لە سەرەتاوە "ئەقڵ"، وەك یاسایەكی خوابەخش، دەداتە پاڵ مرۆڤ. ڕوسۆ لە دژی هەردووكیان بە پۆلێمیك هەڵدەستێ و دەبێژێ، ئەم مۆركانە، كە هۆبس و لۆك داویاننەتە پاڵ مرۆڤی سروشت، هینی مرۆڤی نێو كۆمەڵگان. ئەمە ئەو هۆ سەرەكییە پێكدەهێنێ، كە بۆچی هەردووكیان لە لێكۆڵینەوەكانیاندا بەهەڵەداچوون: ئەمان باوەڕ دەكەن مرۆڤی دۆخی سروشتیان بۆ ژێر لێكۆڵینەوە هێنابێ، كەچی لێرەدا تەنها لە مرۆڤی سۆسیال كۆڵیونەتەوە.

هۆبس، لە ڕوانگەی ڕوسۆ، ئەو هەقیقەتەی نەبینیوە، كە پەیوەندییەكانی موڵكداری هۆی سەرەكیی جەنگی یەك دژ بە یەك بوون. لەبەر ئەوەی مرۆڤی دۆخی سروشت تەنیا و ئیزۆلە ژیاوە، هەروەها لەپاڵ ڕەمەكی خۆخۆشویستندا ڕەمەكی بەزەیی هەبووە، ئەوا هیچ هۆیەكی نەبووە بۆ ئەوەی بكەوێتە ناكۆكییەوە لەتەك هاوجۆرەكەیدا. هۆبس بەهۆی پەیوەستبوونییەوە بە كۆمەڵگای سەردەمەوە نەیتوانیوە ئەم ڕەمەكی بەزەییە لە لای مرۆڤ ببینێ. هۆبس مرۆڤی سروشتی هەر لە سەرەتاوە وەك گورگ داناوە، بەڵام ئەم مرۆڤە گورگە لە ڕاستیدا لەتەك چەسپاندنی خاوەندارییی تایبەتیدا گۆڕراوە.

مرۆڤان لە ڕوانگەی لۆك تەنها بۆ پاراستنی پەیوەندییەكانی خاوەنداری لە دۆخی سروشتەوە بۆ دۆخی دەوڵەت یان ڕووەو كۆمەڵگای سیاسی دەپەڕێنەوە. ڕوسۆ ئەم تێڕوانینەی لۆك دەگەڕێنێتەوە، ئەمەیش بەو ئەرگومێنتە، كە خودی پەیوەندییەكانی خاوەنداری پاڵهێزێكیان بۆ تێكدانی سروشتی مرۆڤان پێكهێناوە، چونكە خۆویستییەكەیان بەڕێی ئەو پەیوەندییانەوە پەرەی سەندووە و لێرەشەوە بۆ نێو دۆخی جەنگ خزاون. زەوییەكان بەڕێی بۆخۆگریی بەردەوامی تاكان و پەرەسەندنی ژمارەی دانیشتوانەوە كەمبوونەتەوە، بەڵام ئەوە تەماحی دەوڵەمەندەكان بووە، كە پاڵی پێوەناون لەم كاتانە بەدواوە بەبێ ماف زەوی داگیر

بکەن. ئەمە هەروەها هەژارە بێموڵکەکانی ناچارکردووە بکەونە تاڵانی. بەم شێوەیە دەوڵەمەند و هەژار لەم کاتانە بەدواوە بوون بە دیلی سۆزە بێجڵەوەکانیان.

ڕوسۆ پەیمانی کۆمەڵایەتی وەك فێڵێکی دەوڵەمەندەکان لە هەژارە لەژمارەنەهاتووەکان دەبینێ. دەوڵەمەندەکان بەرێی ئەو فێڵەوە توانیویانە نایەکسانی لە نێوان مرۆڤاندا بچەسپێنن. تیۆرییە سیاسییەکانی هۆبس و لۆك (هەروەها پوفندۆرف) لەم ڕوانگەیەی ڕوسۆوە لە خزمەتی ئەوەدان، کە ڕەوایەتی بە نایەکسانیی مۆرالیی لە نێوان مرۆڤاندا بدەن. ڕوسۆ پۆلێمیکەکەی تیژتر دەکاتەوە: ئاوڕدانەوەی هۆبس و لۆك لە مرۆڤی سروشت ئامانجێکی هەبووە، کە برێتییە لە ڕزگارکردنی پەیوەندییەکانی کۆمەڵگای سەردەم.

بێگومان مرۆڤدیدییەکانی هەر سێ فەیلەسوف هاوکات بەزەرووە ئەو چارەسەرە سیاسییانە دەهێنن، کە لە سەرەوە بەووردی نیشان دران. بەلام بۆ پاڵ ئەم فاکتەرە خۆتێگەیشتنی فەلسەفییان پڕواتایە و دیاردهێنانی لێرەدا گرنگیی هەیە. هۆبس و لۆك دانەری سیستەمن، بەلام ڕوسۆ ئەو "نووسەر"ە ناسیستەماتیکەیە (هەتا ڕادەیەك "کۆنترا سۆسیال"ی لێدەرچێ)، کە "دژبێژیی" بەرهەمەکەی ئەوی تەنیوە. ڕوسۆ مرۆڤی هەستە، هەروەها داهێنەرانە و بە ڕێتۆریك دێتە دارشتن. بەلام هۆبس کایەکانی فەلسەفە سووك و ئاسان بەم چەشنە دیاری دەکات: "ئەوەیان، کە لەتەك فیگورەکاندا خەریکە، ناوی ئەندازەیە؛ ئەوەیان، کە لەتەك بزووتندا خەریکە، ناوی فیزیکە؛ ئەوەیان، کە لەتەك مافی سروشتدا خەریکە، ناوی مۆرالە. هەموویان پێکەوە فەلسەفە پێکدەهێنن" (٦) مۆرال لە لای هۆبس ئەو مۆرکانەی مرۆڤایەتی دەگرێتەوە، کە پەیوەندییان بە پێکەوەژیان لە ئاشتی و ئاسایشدا هەیە، ئەم پێکەوەژیانەش تەنها لەنێو دەوڵەتێکی بەهێزدا دەشێ. هۆبس پێشبینی ناکات، کە مرۆڤ بتوانێ بەبێ زەبری شمشێری سۆڤەرێنێك پێکەوەژیانێکی تەحەمولکراو بەرێوە بەرێ، بۆیە سۆڤەرێن بەرهایی لە دەرەوەی لەشە سیاسییەکەدا دادەنێ. ئەمە تاکە ڕێگەیەکە بۆ ئەوەی هەڵپە ڕەمەکییەکانی مرۆڤ لە سنوورێکدا ڕابگیرێن و منخوازەکان بۆ پێکەوەژیان ناچار بکرێن. بێگومان لێرەدا دەرفەتمان هەیە، ساغکردنەوەیەك سەبارەت بە هەقیقەتی سۆڤەرێن دابین

بکەین، ئەمەیش لە بەراورد لەتەك تێگەشتی ڕوسۆدا، بێگومان هەروەها لۆکدا، پڕواتایە. ئەم دەسەڵاتە دەبێ پێشتر وەك قەوارەیەك هەبێ، بۆ ئەوەی مرۆڤانی دۆخی جەنگ دەسەڵاتەکەی نەك تەنها وەربگرن، بەڵکو وەك قەوارەی دەسەڵات گەورەتری بکەن. تەنها بەم شێوەیە بۆ ئەو وەك سۆڤەرێن دەلوێ، سەرجەم شەرەف و کەرامەت، سەرجەم ویست و دەسەڵات لەنێو دەسەڵاتی خۆیدا یەکبخات، پاشان لێرەوە جڵەوی گورگی مرۆڤ بگرێ یان بە سزادان جەنگی نێوخۆی تاکان کپ بکات.

جۆن لۆك بە پێچەوانەوە لە ئەنترۆپۆلۆژییەکەیەوە بە سەرەنجامێکی تەواو جیاواز دەگات. لەبەر ئەوەی هۆی جەنگی مرۆڤان دەرەکییە، واتا بۆ "پارە" دەگەڕێتەوە، ئەوا ئەو خاوەنئەقڵانە دەتوانن بە چارەسەرێکی گونجاو بگەن و کۆتایی بە دۆخی جەنگ بهێنن. مرۆڤی سروشت وەك بەندەی خوایەکی سۆڤەرێن لە سروشتییەوە چاکە، بەلام ئابووریی پارە هەمیشە پتر ڕەمەکی موڵکخوازیی ئەو بێداردەکاتەوە و لێرەشەوە دۆخی سروشت بۆ دۆخی جەنگ وەردەگۆڕێ. بەلام مرۆڤان بۆ پاراستنی موڵکەکانیان و خۆڕزگارکردن لە نەگبەتییەکانی دۆخی جەنگ ناچار دەبن لەشێکی سیاسی دابمەزرێنن و هاوکات سۆڤەرێنێك وەك هێزی یاسادانەر دیاری بکەن. لۆك دەسەڵاتی سۆڤەرێن وەك هۆبس لە دەرەوەی لەشە سیاسییەکەدا دانانێ، بەڵکو دەیهێنێتە نێوەندی لەشە سیاسییەکەوە. سۆڤەرێن تەنها دەسەڵاتی یاسادانەرە و لە کۆمەڵێکی پسپۆر پێکدێ، بەلام هاوکات خۆیشی لەژێر ڕکێفی یاساکاندایە. دەوڵەمەندەکان، بە واتایەکی دی نوینەرانی خاوەنداریی تایبەتی، ئەو کۆمەڵە پسپۆرە ڕادەسپێرن، بۆ ئەوەی وەك هێزی لیجیسلاتیف ڕەوایەتی بە پەیوەندییە هەبووەکان بدات و هاوکات بەرێی دادگاکانییەوە دەروازەی سکالا بۆ هەموو سیڤیلێك ئاوەڵا بکات. ئەمە تاکە ڕێگەیەکە بۆ پاراستنی مافی خاوەنداری و لێرەشەوە چەسپاندنی ئاشتی و ئاسایش لەنێو کۆمەڵدا.

ڕوسۆ بە پێچەوانەی هۆبس و لۆك پێشبینی دەکات، مرۆڤانی پەیمانبەستوو بتوانن، خۆیان وەك قەوارە، دەسەڵاتی سۆڤەرێن پێکبهێنن. لەسەرەوە ئاماژەمان بۆ ئەوە دا، کە ئەوەی ڕوسۆ لە نوێنەرانی کلاسیکیی مافی سروشت جیادەکاتەوە، "مێژوویەتیی هزر"ی ئەوە. مرۆڤی

سروشت، کە لە سەرچاوەوە چاك و بۆخۆبەسە، لەپاڵ ڕەمەکی خۆخۆشویستندا ڕەمەکی بەزەیی هەیە و لێوەی سەرجەم ڕەوشتەکانی هەڵدەقوڵێن، بە کورتی ئەم مرۆڤە تەنانەت لە ڕەوتی بەکۆمەڵایەتیبووندا بۆگەن دەکات، بەڵام ڕوسۆ شیمانەیەك بۆ چاکبوونەوەی دەبینێ. مەرجی ئەم چاکبوونەوەیەی مرۆڤی خۆنامۆبوو بریێتییە لە لێگیتیماسیۆن (ڕوایەتیدان)ی دەسەڵات و سەروەربوونی یاسا، بەڵام بە چەشنێك، کە دەبێ جێگەی مرۆڤ لە دیاریکردنی پێکەوەژیانی نێومرۆڤیدا بگرێتەوە. ڕوسۆ هاوکات لەم گۆڕانەدا شیمانەی ئاوەڵابوونی مرۆڤ دەبینێ، ئەم ئاوەڵابوونەش بۆ ئەو واتای سەرهەڵدانی "سیتۆیا" دەگەیەنێ، کە لە ناخی هەر ئەندامێکی لەتەك هەمواندا پەیمانبەستوودا شکۆفە دەکات. سەرهەڵدانی سیتۆیا لە مرۆڤەوە بەرهەمی ویستی گشتییە نەك بەرهەمی سەروەرێکی سۆڤەرێن یان پارتێکی سیاسی. کۆمەڵێکی سیاسی، کە لەژێر ڕکێفی سەروەرێکدا بێ، وەك لای هۆبس، بۆ ڕوسۆ "کۆمەڵ" نییە، بەڵکو تەنها "کۆکراوەیەکە"، کە لە سەروەرێك و کۆیلەی لەژمارەنەهاتوو پێکدێ. کۆمەڵی سیاسی لە ڕوانگەی ئەو کاتێك هەیە، گەر ئەندامەکانی بە ویستی ئازادی خۆیان بۆ چێکردنی لەشێکی سیاسی یەکبگرن. بەڵام هەر ئەوەندەی ئەم کۆمەڵە خۆویستووە گفتی هۆشرایەڵی بە سەروەرێك یان دامەزراوێك بدات، مۆرکەکەی خۆی وەك کۆمەڵ دەدۆڕێنێ و هەڵدەوەشێتەوە. کەواتە ئێمە لێرەدا وەك لای لۆك دوو چینی جیاوازمان بە پلەی جیاوازی ئەقڵەوە نییە، بەڵکو "گەل"ێك، "کۆمەڵ"ێك، کە هەر یەکە لە ئەندامانی کەمێك موڵکی هەیە و هیچ ئەندامێك فرە موڵکی نییە. بەڵام ئەم کێشەیە بۆ ڕوسۆ کەمتر لەو هەقیقەتە بایەخدارە، کە مرۆڤ مرۆڤی دی بە کۆیلەی خۆی بکات. بۆیە کۆمارەکەی ڕوسۆ تەنها نێوەندی پێکەوەژیان و چەسپاندنی بەختیاری نییە، بەڵکو هاوکات پاڵنەرێکە ڕووەو کۆتاییهێنان بە "نامۆبوونی مرۆڤ" و گێڕانەوەی بۆ نزیکیی لە سروشت، واتا لە خودی خۆی.

پاشکـــــــۆ

ئێمیل

یان

دەربارەی پەروەردە

(کورتکراوەتەوە)

١

هەموو شتێك بەچاكی لەنێو سروشتدا پێدەگات، بەڵام هەموو شتێك لەژێر دەستی مرۆڤدا بەدجۆر دەبێ. مرۆڤ شتەكان وەردەگۆڕێ، چونكە ڕێزی مەزنی و بەدجۆری دەگرێ. هیچی لەو شێوەیەدا ناوێ، كە سروشت دروستی كردووە، تەنانەت مرۆڤیشی وەك خۆی ناوێ.

ڕووەك بەڕێی كولتوورەوە ڕێكدەخرێ، مرۆڤ بەڕێی پەروەردەوە؛ ئەم كارە لە خۆیدا نالەبارە، بەڵام نالەبارتر ئەوە دەبوو، گەر پەروەردە ڕووینەدایە. ئێمە بەلاوازی دێینە جیهانەوە و پێویستیمان بە هێز هەیە، ئێمە بەڕووتی دەزایێنرێن و پێویستیمان بە لالێكردنەوەی كەسانی دیكەیە، ئێمە بەبێ ئەقڵ دێینە نێو ئەكزیستێنس و پێویستیمان بە ئەقڵ دەبێ. ئەوەی لەكاتی هاتنماندا بۆ نێو جیهان نیمانە و پێویستیمان پێیەتی، بەڕێی پەروەردەوە پێمان دەدرێ.

هەموو یەكێك لە ئێمە سێ مامۆستای هەیە. گۆڕانی توانست و ئۆرگانەكانمان برێتییە لە پەروەردەی سروشت. فێربوونی بەكارهێنانی ئەم گۆڕانە برێتییە لە پەروەردەی مرۆڤ.

پەرەسەندنی ئەزموونمان بەسەر ئەو بابەتانەدا، كە كارمان تێدەكەن، برێتییە لە پەروەردەی شت. پەروەردەی سروشت سەربەخۆیە لە ئێمە، ئەم سەربەخۆییە هەتا ڕادەیەك پەروەردەی شتەكانیش دەگرێتەوە. ئێمە بەڵام بەڕاستی تواناMan بەسەر پەروەردەی مرۆڤدا دەشكێتەوە – بێگومان لە دۆخێكی ئیدیالدا.

ئامانجی پەروەردە برێتییە لە ئامانجی سروشت. بۆ پەروەردەیەكی كامڵ پێكەوەگەریی هەر سێ شێوازەكە پێویستە. بۆیە ئەو شێوازەی ئێمە توانامان بەسەریدا ناشكێتەوە، دەبێ دیاریكەری ئاڕاستەی دوو شێوازەكەی دی بێ.

سروشت بەواتای ڕاهێنان. پەروەردە ڕاهێنانە و لێرەدا هەموو شتێك ئاڕاستەی پۆتێنسە سەرچاوەییەكانی مرۆڤ دەكرێ. بەڵام ئەم هەوڵە كاتێك دەشێ، گەر سێ شێوازەكەی پەروەردە لە یەكتری جودا بن. چونكە پەروەردكار منداڵ بۆ كەسانی دی پێناگەیەنێ، بەڵكو تەنها بۆ خودی خۆی وەك مرۆڤ پێیدەگەیەنێ.

مرۆڤی سروشت سەرجەمێكە بۆ خۆی، برێتییە لە یەكی ژمارەیی نەشكاو و تەنها پەیوەندیی لەتەك خۆی یان لەتەك تاكی مرۆڤدا هەیە. مرۆڤی كۆمەڵگا تەنها كەرتێكە، كە نرخەكەی بە ژێرەوە بەندە و ئەو نرخەی پەیوەند بە سەرجەمەوە، واتا بە قەوارەی كۆمەڵایەتییەوە، دیاری دەكرێ. بەڵام دامەزراوی كۆمەڵایەتیی چاك ئەوەیە، كە هەتا بۆی بكرێ سروشتێتی لە مرۆڤ بكاتەوە، ئەكزیستێنسی بۆ خۆی لێبسێنێ، كە ئیتر ئەو تاكە چیدی خۆی بە سەرجەمێك نەزانێ، بەڵكو خۆی بە كەرتی یەكێتییەكی كۆمەڵایەتی بزانێ و تەنها لەنێو ئەم سەرجەمە نوێیەدا هەست بكات.

ئەو مرۆڤەی دەیەوێ لە كۆمەڵی سیتۆیایدا هەستە سروشتییەكانی خۆی بپارێزێ، نازانێ چیی دەوێ، هەمیشە لە نەسازییەك لەتەك خۆیدا دەژی و لە نێوان ئەرك و مەیلەكانیدا دەبزوێ، كە ئیتر نە مرۆڤ و نە سیتۆیا دەبێ، نە دەتوانێ بۆ خۆی و نە بۆ كەسانی دی ببێ.

منداڵ سەرەتا كۆرپەی سروشتە. پەروەردكار تەنها دوای ڕێنوماكانی ئەم مامۆستا سەرچاوەییە دەكەوێ و ناهێڵێ كاریگەرییەكەی تێكبدرێ. مرۆڤان لەنێو ڕێكخراوی سروشتدا

یەکسانن بە یەك، ئەرکە هاوبەشەکەیان بریتییە لە مرۆڤێتی. بەڵام لە ڕێکخراوی سیتۆیاییدا، کە جێگە و پایەگاکان دابەش کراون، دەبێ هەموو منداڵێك تەنها بۆ خۆی پەروەردە بکرێ. گەر ئەم مەبەستە بەچاکی بەدیبهێنرێ، ئەوسا منداڵ پایەگا کۆمەڵایەتییەکەی بەچاکی دەنوێنێ.

ژیان هونەرێکی مەزنە و مرۆڤ دەبێ فێری ببێ. بەڵام ژیان واتای هەناسەدان نابەخشێ. ژیان بەواتای هەڵوێستوەرگرتن، ئەمەیش بەواتای سوودوەرگرتن لە ئۆرگانەکانمان، لە زێنز و توانستەکانمان، کە هەموو پێکەوە هەستی ئەکزیستێنسمان پێدەبەخشن. ئەو مرۆڤە نەژیاوە، کە زۆرترین ساڵ بەسەر دەبات، بەڵکو ئەو مرۆڤە ژیاوە، کە بە قووڵترین شێوە هەستی بە ژیان کردووە.

گریمان منداڵێك بە هێز و قەوارەی گەنجێکەوە دێتە نێو ژیانەوە. ئەم مرۆڤەمنداڵە گەوجێکی ڕاستەقینە دەبێ. بەڵام لەبەر ئەوەی مرۆڤ لاواز و بێتوانا دێتە جیهانەوە، ئەوا دەنگە سەرەتاییەکانی نووزە و گریانن. منداڵ هەست بە پێداویستییەکانی دەکات و بۆی ساتارناکرێن. بۆیە بە گریان بۆ یارمەتی دەپاڕێتەوە. گەر برسیی بوو یان تینوو، دەگری؛ گەر سەرمای بوو یان گەرما، دەگری؛ گەر ویستی بنوێ و سەغڵەت بکرێ، دەگری؛ گەر ویستی بجولێ و ببەسترێتەوە، دەگری. منداڵ تەنها یەك شێوازی بێژین دەزانێ، چونکە تەنها یەك جۆر هەستی ناڕەحەتیی هەیە. ئەو هێشتا نازانێ جیاوازی لە نێوان ئەو شتانەدا بکات، کە کاریگەریی لەسەر ئۆرگانە زێنزییەکانی دەنوێنن. ئەو بۆیە بۆ هەموو ناڕەحەتییەك یەك نەستی هەیە: ئازار. لەم فرمێسکانەوە، کە زۆر کەم ڕەچاو دەکرێن، یەکەم پەیوەندیی مرۆڤ لەتەك شوێنەواردا چەکەرە دەکات، لەم تەمەنەدا یەکەم ئەڵقەی زنجیرێکی چڕ جۆش دەدرێ و لێوەی ڕێکخراوی کۆمەڵایەتی دادەمەزرێنرێ.

یەکەم فرمێسکەکانی منداڵ بریتین لە تکا. گەر گرنگییان پێنەدرێ، دەبن بە فەرمان. منداڵ سەرەتا تکای یارمەتی دەکات، پاشان دەی کات بە مەرج. بەم شێوەیە لە لاوازییەکەیەوە، کە لە لای ئەو هەستی بەندبوون چێدەکات، بیری دەسەڵات و فەرمان سەرهەڵدەدات. بەڵام ئەو بیرە بە هۆی پێداویستییەکانی منداڵەوە دروست نەبووە، بەڵکو بەهۆی هەڵوێستی ئێمەوە، بۆیە کاریگەرییەکی دەروونیی لەسەر ئەو دەبێ و هۆکەی لەنێو سروشتدا نییە. ئەرکی پەروەردکار بریتییە لە دۆزینەوەی واتا نهێنییەکانی دواکاریی منداڵ بەزوویی، پێویستە ڕایبهێنێ، کە نە فەرمان بەسەر مرۆڤ و نە بەسەر شتەکاندا بدات، چونکە ئەمان لە فەرمانەکەی تێناگەن.

٢

ئێستا دەگەین بە دووەم بەردی بناغەی ژیان. دوای ئەوەی منداڵ فێردەبێ، خۆی بە ووشە دەرببڕێ، کەمتر دەگری. ئەم گۆڕانە بەرەنجامێکی سروشتییە: زمانی دووەم جێگەی زمانی یەکەم دەگرێتەوە. چونکە دەبێ لەبەر چ هۆیەك منداڵ ئازارەکانی بە گریان دەرببڕێ، گەر بتوانێ بە ووشە بدوێ؟ یان ئەوەتا ئازارەکەی هێندە بەتینە، کە بە ووشە دەرنابڕرێ. گەر ئێمیل پێی ووتم ئازاری هەیە، یەکسەر دەزانم ئازارەکەی بەتینە.

دەبێ ئەم شێوازە بەربەرییەی پەروەردەی ئەمڕۆ بە چی دابنرێ، کە ئامادەی داهاتوویەکی دوور بە قوربانی دەکات و منداڵ بە زنجیر کۆت دەکات، تاکو بەختیارییەکی نەبینراوی بۆ مسۆگەر بکات، بەختیارییەك کە دەشێ هەرگیز پێی شاد نەبێ! بەم شێوەیە ئەم تەمەنەی شادمانی لەژێر فرمێسك و بەخێوکردن، لەژێر هەڕشە و کۆیلەتیدا بەسەر دەبات. منداڵی بێچارە ئازار دەدرێ و دەڵێن ئەمە گوایە بۆ خۆشیی ئەوە. ئەی مرۆڤ! مرۆڤ بە! ئەمە یەکەم فرمانی تۆیە! منداڵت خۆشبوێ! ڕێ بە یارییەکانی بدە، یارمەتیی ئاوەڵابوونی شادمانی و ڕەمەکەکانی بدە! کێ هەیە هەندێك جار تاسەی گەڕانەوەی بۆ ئەم تەمەنە نەکردبێ، کە تێیدا لێوی منداڵ تەنها بزە و دەروونی تەنها شادی دەناسێ؟

مرۆڤ! ژیانت لەنێو منتدا بژێنە و هەرگیز بێبەخت نابێت؛ لەنێو ئەو سنوورەدا بمێنەرەوە، کە سروشت لە ڕیزی جۆرەکاندا بۆی داناویت؛ دژی یاسای زەروورە مەوەستە و

هێزت بەفیڕۆ مەدە. ئاسمان ئەو هێزەی پێبەخشیویت هەتا درێژە بە تەمەنت بدەیت و ئەکزیستێنست بپارێزیت. بێگومان بە، کە ئازادی و دەسەڵاتت لە سنووری هێزە سروشتییەکانت بڕناکەن. هەموو هەوڵێکی دی برێتییە لە کۆیلەتی و چەواشەکردن. تەنانەت توانای فەرماندان کۆیلەتییە، گەر هاتوو بە ڕای گشتییەوە بەند بوو. چونکە تۆ ئەو کاتە بە نرخاندنی ئەو کەسانەوە بەندیت، کە تۆ بەهۆی تێڕوانینەکانتەوە دەسەڵاتیان بەسەردا دەنوێنیت. هەر ئەوەندەی هەڵوێستی خۆیان گۆڕی، تۆیش ناچار دەبیت هەڵوێستت بگۆڕیت.

ئەم تێڕوانینە گرنگە و هەوڵێکە بۆ چارەسەری نەسازییەکانی سیستەمی کۆمەڵایەتی. ئێمە دوو شێوەی بەندبوون بەدیدەکەین: یەکەمیان برێتییە لە بەندبوون بە شتە بێگیانەکانەوە و سروشتییە، بەڵام دووەمیان برێتییە لە بەندبوون بە مرۆڤەوە و کۆمەڵایەتییە. لەبەر ئەوەی یەکەم شێوەی بەندبوون هیچ پەیوەندییەکی بە مۆراڵەوە نییە، ئەوا کار ناکاتە سەر ئازادیی مرۆڤ و مایەی گیروگرفت نییە. بەڵام شێوەی دووەم پەیوەندیی بە ڕێکخراوی کۆمەڵایەتییەوە هەیە و هۆی سەرجەم گیروگرفتەکانی مرۆڤە، ئەمەیش بە چەشنێك کە ئیتر سەروەر و کۆیلە یەکتری بۆگەن دەکەن. چاکترین دەسوێژ بۆ نەهێشتنی چەوساندنەوەی کۆمەڵایەتی و چاککردنەوەی کۆمەڵ ئەوەیە، کە یاسا جێگەی مرۆڤ بگرێتەوە و ویستی گشتی ڕیالیزە ببێ، کە ئیتر هەموو ویستێکی تایبەتی لە هێزە زیادەکانی ڕووت بکرێتەوە. گەر یاساکانی گەلان بە هەمان شێوەی یاساکانی سروشت شیاوی شکاندنەوە نەبن، واتا وەك ئەو یاسایانەی کە هەرگیز لە هێزی مرۆڤەوە چێنابن، ئەوسا بەندبوون بە مرۆڤەوە بۆ بەندبوون بە شتەکانەوە دەگەڕێتەوە. لە کۆماردا هەموو سوودمەندییەکانی باری سروشت لەتەك ئەوانەی کۆمەڵگای سیتوباییدا یەکدەگرنەوە.

کەواتە چاکترە منداڵ لە بەندبوونی سروشتیدا بهێڵرێتەوە. ئێوە ئەو کاتە دوای یاسای سروشت کەوتوون. ئەوەتان بەتایبەتی لەیادنەچێ، کە ئێوە نابێ بە هیچ شێوەیەك منداڵ فێری ڕێزی ئاقڵانە بکەن، چونکە ئەو ڕێزە لە کاتی پێویستدا بۆی دەبێ بە شێوازێکی جادوویی و بەڕێیەوە هەوڵدەدات شوێنەوارەکەی بخاتە ژێر ڕکێفی ویستییەوە یان ڕاستەوخۆ

خواستەکانی بەدیبهێنێ. ئەم جۆرە پەروەردەیەی ڕێزگری لە لای دەوڵەمەندەکان لەبڕنایەت، کە پاشان منداڵەکانیان بە خاوەنی زۆر زاراوەی فێڵزانانە دەبن و دەردی دەسەڵات بۆ کۆیلەکردنی هاومرۆڤەکانیان پاڵیان پێوەدەنێ. من بێگومانم، کە ئێمیل قەسەڕەق دەبێ وەك لەوەی فێری ڕێزی فیزدار ببێ.

لۆك دەیویست منداڵ لەسەر بنەمای ئەقڵ پەروەردە بکرێ. ئەمە ئەمڕۆ لە لای ئێمە بووە بە مۆدە. بەڵام ئەم شێوازە بە بڕوای من سەرکەوتوو نییە. هیچ شتێك لەو منداڵانە گەوجتر نییە، کە بە زۆر ئاقڵکراون. ئەقڵ لەنێو سەرجەم توانستەکانی مرۆڤدا، کە بێگومان لە هەموویان پێکدێ، بەگرانتر و درەنگتر دەگۆڕڕێ. ئەقڵ برێتییە لە بەرهەمی وەستایانەی پەروەردەیەکی چاك و بەم ڕێیەوە هەوڵدەدرێ، مرۆڤێکی ئەقڵدار بگۆڕڕێ. کەچی زۆر کەس دەیانەوێ بەهۆی ئەقڵ خۆیەوە بەم ئاستە بگەن، بەبێ ئەوەی بزانن لە دوا پلەوە سەرچاوەیان گرتووە و لە منداڵەکەیان ئامرازێك دروستدەکەن. گەر منداڵ ئەقڵی هەبێ، ئەوا پێویستیی بە پەروەردە نابێ. لاساریی منداڵ بەرهەمی سروشت نییە، بەڵکو بەرهەمی بەخێوکردنە، کە ئیتر یان ناچاری هۆشرایەڵی بووە یان توانیوێتی فەرمان بدات.

ڕێزی منداڵ بگرن و نە بە چاك و نە بە خراپ بڕیار بەسەریدا مەدەن. دیاردە شازەکان دوای دەرکەوتنیان دەزانرێن و چارەسەردەکرێن، نەك بە سەپاندنی شێوازی تایبەتی. ڕێگە بە سروشت بدەن هەڵوێستەکەی خۆی بنوێنێ و ڕۆڵی ئەو وەرمەگرن بە مەبەستی ئەوەی ڕێ لە کاریگەرییەکانی بگرن. ئێوە دەڵێن نرخی کات دەزانن و ناتانەوێ بیدۆڕێنن، بەڵام مرۆڤ کات دەدۆڕێنێ، گەر بەخراپی بەکاریهێنا. منداڵێکی بەخێوکراو زۆر کەمتر ئەقڵی هەیە لە منداڵێك، کە هەرگیز فێر نەکرابێ.

فێربوونی منداڵ بەئاسانی یەکێکە لە هۆکانی بۆگەنکردنی. ئەم ئاسانییە بەڵگەیەکە بۆ ئەوە، کە ئەو هیچ فێر نابێ. مێشکی خاوێنی منداڵ وەك ئاوێنەیەك هەموو ئەو شتانە ڕێفلەکت دەداتەوە کە دەخرێنە بەردەمی، بەبێ ئەوەی هیچ لەنێو خۆیدا گل بداتەوە. منداڵ

ووشەکان لە لای خۆی دەهێلێتەوە، بەڵام ئیدێکان، کە تەنها بیستەرانی لێیان تێدەگەن، ڕێفلەکتدەداتەوە.

بیرەوەری و بیرکردنەوە دوو توانستی جوودان لە یەك، بەڵام هەردووکیان پێکەوە دەگۆڕڕێن. منداڵ پێش گەیشتنی بە تەمەنی ئەقڵ تێڕوانینی هەیە بەبێ ئەوەی تێگەیشتی هەبێ. لەنێوان ئەم دوو تێگەیشتەدا جیاوازی هەیە: تێڕوانین برێتییە لە دەروێنەی ئیزۆلەکراوی بابەتە فیزیکییەکان (ئەمپیرییەکان)، کە بەهۆی پەیوەندییەوە دەگۆڕڕێ. بۆ نموونە وێنەیەك تەنها بۆ خۆی وەك وێنە لەنێو هۆش دا دەبێ و لە ساتی ئامادەدا گیراوە. بەڵام مەرجی تێگەیشت برێتییە لە هەبوونی تێگەیشتی دی. گەر مرۆڤ تێڕوانینی هەبوو، ئەوا تەنها لێدەڕوانێ، بەڵام گەر تێگەیشتێکی هەبوو، ئەوسا بە "بەراورد" هەڵدەستێ. زێنزەکانی مرۆڤ تەواو پاسیڤن، بەڵام تێگەشتەکانی لە پرنسیپێکی ئەکتیڤەوە دێن، کە "دەسەنگێنێ".

لەبەر ئەوەی منداڵ ناتوانێ بسەنگێنێ، ئەوا یادوەریی ڕاستەقینەی نییە. منداڵ لە لای خۆی ڕەنگ و فیگور و هەستە زێنزییەکانی دەهێڵێتەوە، بەڵام بەدەگمەن پێرسەپسیۆن و بەدەگمەنتر پەیوەندیی پێرسەپسیۆنەکان لە لای خۆی دەهێڵێتەوە. هەندێك کەس دەڵێن، منداڵ دەتوانێ کەمێك لە بناغە سەرەتاییەکانی ئەندازە فێر ببێ. ئەمە ڕاست نییە. منداڵ هەرگیز ناتوانێ بیردۆزێکی ماتماتیکی، کە لە لایەن کەسانی دیکەوە شیتەڵکراوە، لە لایەنی خۆیەوە شیتەڵ بکات و لە هۆشیدا بیهێڵێتەوە. گەر بە ووردی ڕەچاوی مێتۆدی ئەم ماتماتیستە گچکەیە بکەن، دەبینین، کە ئەو تەنها وێنەی فیگور و بیردۆزەکەی وەرگرتووە. بە کەمترین گۆڕان تێیدا هەموو شتێکی لێ تێکدەچێ. گەر باوەڕ ناکەن، فەرموون فیگورەکە هەڵبگێڕنەوە و ئەوسا بە چاوی خۆتان دەیبینن. سەرجەم توانستی منداڵ لە تۆماری زێنزیدایە، بەبێ ئەوەی ئەو تۆمارە بە بیرکردنەوەی بگات. تەنانەت یادوەریی ئەو بەدەگمەن لە توانستەکانی دیکەی کامڵترە، چونکە ئەو لە گەنجێتیدا هەمیشە لە نوێوە ئەو شتانە فێردەبێتەوە، کە لە منداڵیدا تەنها ووشەکەیانی دەزانی. من بێگومان ناڵێم، منداڵ هیچ شێوەیەکی بیرکردنەوەی نییە، بە

پێچەوانەوە؛ بەڵام ئەو تەنها بیر لەو شتانە دەکاتەوە، کە دەیانناسێ و لەتەك بەرژەوەندییە ساتییەکانیدا دەگونجێن.

لەبەر ئەوەی ووشە زانیاری نییە، ئەوا خوێندن بۆ منداڵ گونجاو نییە. چونکە تۆماری نەستە زێنزییەکانی ئەو بیرکردنەوە نین. ئیتر بۆچی کەتەلۆکێکی نەخشە و پلان بخزێنرێتە نێو مێشکییەوە، کە بۆ ئەو هیچ واتایەکی نییە؟ چ وەهمیەتێك بە هۆشی دەدرێ، گەر ئەو ووشانەی لە لای ئەو "واتا"یان نییە، بە زانیاری دابنرێن؟ بە یەکەم ووشە، کە تۆماری دەکات، بە یەکەم شت، کە بەهۆی کەسانی دیکەوە ئەزموونی دەکات، توانستی سەنگاندن دەدۆڕێنێ. سروشت خاوێنێتیی بە مێشکی منداڵ نەبەخشیوە، هەتا بە ناوی پاشا و ژمارە، بە ئەسترۆنۆمی و جیۆگرافی پڕبکرێتەوە، بەڵکو ئەو خاوێنێتییەی پێبەخشیوە، هەتا بە یارمەتیی ئیدێکانی، کە تێیاندەگات، بەکەڵکی دێن، بەختیاریی خۆی تێیاندا دەبینێتەوە، ڕۆژێك لە ڕۆژان بتوانێ لە ئەرکەکانی تێبگات و لە ژیانیدا گونجاو بە ناوەرۆك و توانستی خۆی هەڵوێست وەربگرێ.

بەڵام من بێگومانم، کە ئێمیل پێش تەمەنی دە ساڵی فێری خوێندنەوە و نووسین بووە. ئێمیل ئەم توانستەی هەیە، چونکە من نەترساوم لەوەی، کە ئاخۆ ئەو لە تەمەنی پازدەساڵیدا فێرببێ و لەبەر ئەم هۆیە پەلەی لێ بکەم. من تەنانەت پێم خۆشە، ئەو نەتوانێ بخوێنێتەوە وەك لەوەی دانایی پێبفرۆشرێ.

دوو جۆر مرۆڤ بەردەوام لەشیان لە ڕاهێناندایە و زۆر کەم بیر لە کولتووریدانی دەروونیان دەکەنەوە: جوتیار و وەحشی. جوتیار هەڵەشە و جرپن و ساکارە، بەڵام وەحشی، کە دەمێکە بە هۆشە سروشتییەکەی زانراوە، بەهۆی هۆشی خاوێنییەوە خاوەنی سروشتێتییە. هیچ کەسێك وەك جوتیار شت بەگران فێرنابێ، هیچ کەسێکیش لە وەحشی وووریاتر نییە. ئەم جیاوازییە لە کوێوە دێ؟

جوتیار هەموو ڕۆژێك بەو کارانە هەڵدەستێ، کە پێیسپێرراون، ئەنجامدانیانی لە باوکی خۆی بینیوە یان لە منداڵییەوە فێریان بووە. بەم شێوەیە کارەکان لە چوارچێوەیەکی ڕۆتینیدان. ژیانی ئەو نزیکەی ڕەوتێکی ئۆتۆماتیکی وەرگرتووە، چونکە بەردەوام بە هەمان

کار هەڵدەستێ. هۆشرایەڵی و خوو لەنێو ئەم ژیانەدا جێگەی تێگەیشتن دەگرنەوە. بەڵام وەحشی جیاوازە: بە هیچ شوێنێکەوە بەند نییە، هاوکات ڕێنومای بەسەردا نەسەپێنراوە و تەنها دوای یاسای ویستی خۆی دەکەوێ. بۆیە دەبێ هەموو کردارێکی خۆی لە ژیاندا بسەنگێنێ: لە شوێنی خۆی ناجوڵێ، یەك هەنگاو هەڵنانێ، پێش ئەوەی سەرەنجامەکەی نەبینێ. هەروەها هەتا چەند لەش لە ڕاهێناندا بێ، هۆش ئەوەندە پێدەگات. هێز و تێگەیشتن پێکەوە گەشە دەکەن و هەریەکەیان بەهۆی ئەویدیکەیانەوە بەهێزتر دەبێ.

فەرموون پەروەردکارە زیرەکەکان، منداڵی کاممان لە وەحشییەکە یان لە جوتیارەکە دەچێ؟ منداڵی ئێوە بەبێ داواکاری هیچ ناکات. ناوێرێ بخوات، گەر برسیی بوو، پێبکەنێ، گەر شادمان بوو، بگری، گەر خەمبار بوو. ئیتر هێندە ناخایەنێ بەپێی دەستووره سەپاوەکانتان هەناسە دەدات. ئەو بیر لەچی بکاتەوە، کاتێك ئێوە بۆ ئەویش بیردەکەنەوە؟ بەڵام ئێمیلی من، یان ڕاستتر بڵێم، ئێمیلی سروشت، ڕاهاتووە بە کارەکانی خۆی هەستێ و هەرگیز داوای یارمەتی لە هیچ کەسێك ناکات. بۆیە هەموو ئەو شتانە دەسەنگێنێ، تێدەگات و دەنرخێنێ، کە ڕووبەڕووی دەبنەوە. ئێمیل خەریکی چەنەبازی نابێ، بەڵکو کردار دەنوێنێ. ئەو هیچ شتێك دەربارەی ڕووداوەکانی جیهانی مەزن نازانێ، بەڵام بەچاکی هەموو ئەو کارانە ئەنجامدەدات، کە بە بڕوای خۆی ڕاست و دروستن. ئیتر لێرەدا ناچارە لە زۆر شت بڕوانێ و کاریگەرییەکانیان بناسێ. بەم شێوەیە لەم تەمەنە زووەیدا ئەزموون کۆدەکاتەوە، بەڵام وانەکانی لە سروشت وەردەگرێ نەك لە مرۆڤ. ئێمیل خۆی فێردەکات، چونکە کەس بەخێوی ناکات.

٣

هێزەکانی منداڵ لە تەمەنی دوازدە یان سیازدەساڵیدا خێراتر لە پێداویستیەکانی گەشە دەکەن. تاك لەم قۆناغەدا پتر توانستی هەیە وەك لە هێز. ئەم تەمەنە لەنێو سەرجەم ژیاندا بەنرخترین کاتە، کە تەنها جارێك دێ و کورتخایەنە، بۆیە پێویستە بەچاکی بەکاربهێنرێ.

هۆشی مرۆڤ سنووری هەیە و ناتوانێ هەموو شتێك بزانێ، بۆیە ناچارە ئەلتەرناتیڤێك لە نێوان بابەتەکانی فێربووندا هەڵبـژێرێ. بەڵام مرۆڤی تێگەیشتوو هەوڵ بۆ زانستێك دەدات، کە بەڕاستی ببێ بە مایەی شادمانبوونی. کێشەکە بۆ ئەو لەوەدا نییە. کە بزانێ شتێك چییە، بەڵکو لەوەدایە، کە ئاخۆ ئەو شتە سوودمەندبێ بۆی.

منداڵ سەرەتا بزێوە، بەڵام درەنگتر نوێخوازە (فزوولییە). گەر ئەم نوێخوازییەی بەچاکی پێش بخرێ، دەبێ بە پاڵهێزی گۆڕان بۆ ئەم تەمەنەی ئێستا. ئێمە دەبێ لەم تەمەنەدا هێشتا هەر جیاوازی لە نێوان مەیلی سروشتی و ترادیسیۆنیدا بکەین: زێنزەکان دەبێ ڕابەری چالاکییەکانی هۆش بن. نابێ هیچ کتێبێك بە منداڵ بدرێ جگە لە کتێبی جیهان، هیچ وانەیەکی پێناوترێتەوە جگە لە ڕاستیەکان.

زەمین دوورگەی ڕەگەزی مرۆڤە. خۆر تاکە ئۆبژێکتێکە، کە بەتایبەتی سەرنجی چاوی مرۆڤ ڕادەکێشێ. هەر بۆیە فەلسەفەی هەموو گەلە وەحشییەکان برێتییە لە دابەشکردنی ئەندێشەیی زەمین و خوای خۆر. وریایی کۆرپەکەتان ئاڕاستەی فێنۆمێنەکانی سروشت بکەن. بۆ بێدارکردنەوەی حەزی زانینی هەوڵ مەدەن حەزەکانی ساتار بکەن. پرسیاری لێبکەن، کە لەگەڵ توانستەکانیدا بگونجێ، پاشان وەڵامەکەی بۆ خۆی جێبهێڵن. مەرج نییە منداڵ فێری زانیاری سروشتی بکرێ، با ئەو خۆی بیدۆزێتەوە. کەچی ئێوە کاتێك دەتانەوێ منداڵەکەتان فێری جیۆگرافی بکەن، دەچن گلۆبوس و نەخشەی وڵاتانی بۆ دەکڕن! بۆ ئەم مەبەستە شتی ئاوها پێویست نییە. ئەم دەروێنانە چ سوودێکیان هەیە؟ بۆچی لە سەرەتاوە بابەتەکەی نیشان نادەن، هەتا لایەنی کەم بزانێ ئێوە لەچی دەدوێن؟ بۆ نموونە:

ئێوارەیەکی فێنك پەروەردکار و کۆرپەکەی دەڕۆن بۆ پیاسە. شوێنێکی گونجاو بۆ مەبەستەکەیان دەدۆزنەوە. لەو شوێنەوە لەنێو ئاسۆی خاوێندا لە ئاوابوونی خۆر دەڕوانن،

هەروەها ئەو شتانە دەبینن، کە لەنێو تیشکەکانی ئاوابووندا دەرکەوتوون. ڕۆژی داهاتوو، بەیانی زوو لە کاتی هەڵاتنی خۆردا، بۆ هەمان شوێن دەڕۆنەوە. خۆر لە دوورەوە بە تیشکە ئاگرینەکانییەوە هەڵدێ، هەمیشە پتر دەگەشێتەوە و لەوە دەچێ، کە سەرجەمی ڕۆژهەڵات لەنێو بڵێسەدا چاوەڕوانی ئەو ئەستێرەیە بێ. مرۆڤ هەموو ساتێك باوەڕ دەکات، هەڵاتنی ببینێ – هەتا ئیتر دەیبینێ. پنتێکی بریسکەدار هەڵدێ و ئەو ناوە دەگرێتەوە. پەچەی تاریکی لادراوە و دیار نەماوە، مرۆڤ لە ناوچەکەی خۆی دەڕوانێ و هەست بە جوانبوونی دەکات. سەوزایی بەدرێژایی شەو هێزی نوێی کۆکردۆتەوە، ئێستاش بەتیشکی خۆر زێڕین دەبێ و لەژێر درەوشەی شەونمدا بە چاوی مرۆڤی دەبەخشێ. مەلەکان بە کۆڕ پێشوازی لە دایکی ژیان دەکەن، ئاوازی بەیانیانیان ناسك و شیرینترە لە هینی ئێوارانیان. مرۆڤ هەست بە بێداریی شادی دەکات و زێنزەکانی بە هەستی فێنکی مەست بوون و ئەم هەستەی هەتا نێو دەروونی دەتەنێتەوە. هیچ کەسێك ناتوانێ بەرهەڵستی ئەم ساتانەی مەستبوون بکات.

ئێستاش مامۆستای هۆشسام دەیەوێ ئەم دیاردانە بۆ منداڵەکەی ڕوونبکاتەوە. ئەمە ئەوپەڕی گەوجێتییە! بەزمی سروشت تەنها لەناخی مرۆڤی کامڵدا ژیان وەردەگرێ. بۆ بینینی ئەو بەزمە هەست کردن پێویستە. منداڵ تۆماری شتەکان دەگرێ نەك پەیوەندییەکانیان. منداڵ هارمۆنیی ئەو ئاهەنگە نابیستێ، پێویستیی بە ئەزمونێکە و جارێ نەیکردووە، پێویستیی بە هەستێکە و جارێ پێرسەپتی نەکردووە. منداڵ بەدووی ئەم ئەزموونەدا دەتوانێ تۆمارە زێنزییەکانی خۆی بچێژێ، تۆمارێك کە لە هاوکاتیی هەستە زێنزییەکاندا بەدیدەهێنرێ. ئەم قۆناغە جارێ دوورە لە هەست و زێنزی جوانی.

مامۆستا دوای ئەم ئەزموونە کەمێك بێدەنگ دەبێ، هەروەك بیربکاتەوە، ئینجا ڕوودەکاتە منداڵەکەی: "من بیر لەوە دەکەمەوە، کە دوێنێ خۆر لەو بەرەوە ئاوابوو و ئەمڕۆ لێرەوە هەڵات". پاشان بێدەنگ دەبێ. گەر منداڵەکەی پرسیاری لێکرد، وەڵامی ناداتەوە و باسەکە دەگۆڕێ. وەڵامی ئەم پرسیارە بۆ خۆی جێبهێڵن و بێگومان بن بیری لێدەکاتەوە. بۆ ئەوەی منداڵێك وریا بێ و ڕاستییەك کاری تێبکات، دەبێ چەند ڕۆژێك ناخی هەژێنراو بێ،

پێش ئەوەی ڕاستییەکەی بۆ ڕوونبکرێتەوە. بۆ ئەوەی وریاتربێ، ئەوا مامۆستا دەتوانێ پاش چەند ڕۆژێك پرسیارەکەی هەڵبگێڕێتەوە. گەر منداڵەکەی نەزانێ خۆر چۆن لە ئاوابوونەوە هەڵدێ، ئەوا خۆ بێگومان دەزانێ، چۆن لە هەڵاتنەوە ئاوادەبێ. ئەمیان بە چاوی خۆی دەبینێ و چاوەکانی فێریان کردووە. کەواتە یەکەم پرسیاری بەڕێی دووەم پرسیارەوە بۆ ڕوونبکەنەوە. ئەمە نموونەیەك بوو لەسەر وانەی کۆسمۆگرافی.

تێگەیشتنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە هۆشی منداڵدا وورده وورده دەگۆڕڕێن، تەنانەت پێش ئەوەی بووبێ بە ئەندامێکی چالاکی کۆمەڵگا. من ئێمیل دەبەم بۆ زۆر نێوەندی کۆمەڵایەتی، هەتا هەست بە زەرووەرەی ئاڵوگۆڕ بکات و بۆ خۆی سوودی لێهەڵبهێنجێ. دوای ئەوەی زانی "ژیان" چییە، فێری دەکەم چۆن دەسگیری بکات.

بەڵام ئێوە پشت بە ڕێکخراوی ئامادەی کۆمەڵگا دەبەستن، بەبێ ئەوەی بزانن ئەو ڕێکخراوە بە ناچاری ڕووبەڕووی شۆڕش دەبێتەوە و نایهێڵێ. پاشان منداڵەکانتان دەکەونە نێو ڕێکخراوێکەوە، کە هەرگیز نەتان بینیوە و ناشتوانن ڕێ لە هاتنی بگرن. ئەو دەمە دەوڵەمەند هەژار دەکەوێ و مۆنارش دەبێ بە ژێردەستە. ئێمە لە تەنگژە و سەردەمی شۆڕش نزیکدەکەوینەوە! بە بڕوای من مەحاڵە مۆنارشییە مەزنەکانی ئەوروپا بتوانن درێژە بە تەمەنیان بدەن. هەموویان گەیشتوون بە قۆناغی گەشاوەیی، هەر دەوڵەتێکیش بەم گەشاوەییە گەشت، ئیتر ڕووەو بۆگەنبوونی، ڕووەو ڕمانی خۆی دەڕوات. ئینجا ئەو کەسە بەختیارە، کە ماڵئاوایی لە ستاندەکەی بکات، یان ستاندەکەی ماڵئاوایی لێبکات و ئەویش سەرەڕای هەموو مسیبەتێك وەك مرۆڤ بمێنێتەوە.

هەر کەسێك بگرین، مرۆڤ بێ یان سیتۆیا، ناتوانێ توانستێکی جودا لە خۆی بهێنێتە نێو کۆمەڵگاوە. ئەو کەسە دزە، کە بە ڕابواردن هەڵدەستێ و سامانی خۆی خەرج ناکات. خانەنشینێك، کە دەوڵەت بۆ تەمەڵییەکەی مووچەی دەداتێ، هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ جەردەدا نییە. مرۆڤی دەرەوەی کۆمەڵگا قەرزاری هیچ کەس نییە و مافی ژیانێکی هەیە، کە

خۆی دەیەوێ. بەڵام کارکردن لەنێو کۆمەڵگادا فرمانێکی پێویستی هەمووانە، هینی دەوڵەمەند و هەژار، بەهێز و لاواز.

پیشەی دەستی لەنێو کاسپییەکاندا چاکترین بناغەی گوزەرانە و پەیوەندییەکی نزیک لەتەك باری سروشتدا چێدەکاتەوە. پیشەگەر بەندە بە کارەکەیەوە و بەقەد کۆیلەتیی جوتیار ئازادە. جوتیار بەندە بە کشتوکاڵەوە و دەسکەوتی لەژێر ڕکێفی کەسانی دیکەدایە، دەشێ لەنێو کێڵگەکەیدا ڕۆژی هەزار جار ڕسوا بکرێ و بشکێنرێ. بەڵام گەر پیشەگەرێك جنێوی پێدرا، یەکسەر چارۆکەکەی دەپێچێتەوە و هەردوو دەستی لەگەڵ خۆیدا دەبات. بێگومان کشتوکاڵ یەکەم پیشەی مرۆڤە و پتر مایەی شەرەفە، برێتییە لە سوودمەنترین و لەبەر ئەم هۆیەش مەزنترین پیشە. بەڵام من بە ئێمیل ناڵێم: خەریکی کاری نێو کێڵگە بە! ئەو خۆی زوو فێری ئەم کارە بووە و هەروەها هەموو کاتێك دەتوانێ پێی هەستێ. من بە ئێمیل دەڵێم: گەر ئەم میراتەی باوانت بدۆڕێنیت، یان گەر نەت بوو، چی دەکەیت؟ فێری پیشەی دەستی ببە!

٤

چارەکێکی ژیان تێپەڕی، بەبێ ئەوەی بزانین بەکاری بهێنین. دوا بەشی ژیان تێدەپەڕێ و ناتوانین بیچێژین. دوو چارەکی نێوانیان، کە بۆمان دەمێننەوە، بە خەو و کار و ئازار بەسەریان دەبەین. ژیان کورتە، بەڵام نەك لەبەر کورتخایەنیی کاتەکەی، بەڵکو لەبەر ئەوەی لەم کاتە کەمەدا بە دەگمەن بۆمان دەلوێ بی چێژین. دەشێ شوێنکاتیی نێوان زایین و مردن زۆر گەورە بێ، بەڵام گەر بە تەواوی بەدینەهێنرا، ئەوا ئەکزیستێنس کورتخایەنە.

مرۆڤ جارێك بۆ ئەکزیستێنس دەزاییێنرێ و جارێك بۆ ژیان: وەك سروشتێکی جۆری و ڕەگەزی. لاوازیی مرۆڤ هۆی سۆسیالبوونێتی، پاشان سوێی هاوبەش دڵی مرۆڤ بۆ هومانێتی ئاوەڵا دەکات. کەچی لەگەڵ ئەوەشدا ڕوانین لە بەختیارێك هەستی بەخیلی چێدەکات نەك هینی خۆشەویستی، یان کێ بێبەختێك خەتابار ناکات، کاتێك ژیانی لە ئازاردا دەبینێ!

ئێمیل دەزانێ، کە مرۆڤ لە سروشتەوە چاکە. لە ناخی خۆیەوە هەست بەم چاکییە دەکات و لێرەشەوە لە هاومرۆڤەکانی دەڕوانێ. ئێمیل دەبێ ببینێ، کە چۆن کۆمەڵگا مرۆڤ خراپ و بۆگەن دەکات، دەبێ لە بوختانەکانیاندا سەرچاوەی گیروگرفتی مرۆڤ ببینێ. ئێمیل ڕێزی هەموو ئیندیڤیدێك (تاکێك) دەگرێ، بەڵام بە بێڕێزی لە کۆمەڵگا دەڕوانێ. ئێمیل فێر دەبێ، چۆن مرۆڤان هەموو نزیکەی هەمان ماسك هەڵ دەگرن، بەڵام فێری ئەوەش دەبێ، کە ڕووخساری جوانتر لە ماسك هەیە.

ئەم مێتۆدە لە پراکسیسدا ئاسان نییە. چونکە گەر لە تەمەنێکی زوودا فێری چاودێریی خەڵکان بوو، ئەوسا دووچاری گاڵتەجاڕی دەبێ. بۆیە مرۆڤی لە دوورەوە نیشان دەدەم، هەروەك ڕووداوەکان لەسەر شانۆیەك ببینێ. ئیستا کاتی خوێندنی مێژووە. ئێمیل بەهۆی مێژووەوە فێر دەبێ، لەنێو دڵی مرۆڤدا بخوێنێتەوە و وەکو بینەر لێی بڕوانێ، بەبێ ئەوەی جارێ گرنگیپێدانی خۆیی هەبێ، یان بەبێ ئەوەی جارێ وەك ئەوانی دی خەتابار بێ. بەڵام جارێ لە فەلسەفە بەدووری دەگرم.

فەیلەسوفەکان مرۆڤ باش ناناسن. ئەوان تەنها بەڕێی فەلسەفەوە لە مرۆڤ دەڕوانن. وەحشییەك چاکتر لە فەیلەسوفێك دەمان نرخێنێ. فەیلەسوف هەست بە گیروگرفتەکانی دەکات، پاشان خۆی بەسەر گیروگرفتی ئێمەدا خاڵی دەکاتەوە و بە خۆی دەڵێ: ئێمە هەموو خراپین. بەڵام وەحشییەکە بەساردی لێمان دەڕوانێ و ڕاستەوخۆ پێمان دەڵێ: ئێوە هەموو گەمژەن. ڕاست دەڵێ. ئێمیلی من ئەو وەحشییە، بەڵام بە جیاوازییەکەوە، کە بیری کردۆتەوە، ئیدێی جیاوازی سەنگاندووە، هەڵەکانمانی لە مینایەکی نزیکەوە بینیوە و سەنگاندنەکانی لە ئەزموونەوە دەردەبڕێ.

لۆك دەیەوێ، منداڵ بە خوێندنی "گیان" (هۆش) پەروەردە بکرێ و پاشان لێرەوە بۆ خوێندنی جەستە بپەڕێتەوە. بەڵام ئەمە خەرافیاتە نەك مێتۆدی ئەقڵ یان سروشت. ئەم مێتۆدە لەوە دەچێ، کە مرۆڤ چاوی خۆی بنوقێنێ هەتا فێری بینین ببێ. مرۆڤ دەبێ ماوەیەکی درێژ دەربارەی جەستە بخوێنێ، هەتا بتوانێ تێگەیشتێکی ڕاست لەسەر گیان

چێبکات و مەزەنەی ئەکزیستێنسی بکات. ئیندیڤیدە جەستەییەکان تاکە شتێکن، کە بە شێوەیەکی زێنزی پێرسەپت دەکرێن. ئێمە دوای ئەم پێرسەپتکردنە دەتوانین تێگەیشتێکی ڕاستەوخۆمان دەربارەیان هەبێ، چونکە ئەم زێنزانە یەکەم ئامرازی زانستمانن. ووشەی هۆش بۆ کەسێك بێواتایە، گەر ئەو کەسە گۆڕانی بە تێڕوانینێکی خۆیی دەربارەی نەدابێ. هۆش بۆ گەل و منداڵ برێتییە لە جەستە. ئایا ئەوان مەزەنەی خێو ناکەن، کە دەڤیژێنن، دەدوێن و لە خەڵك دەدەن؟ کەواتە ئەو خێوانەی قۆڵ و زمانیان هەیە لە جەستە دەچن. هەموو گەلەکانی سەرزەمین، جگە لە جوولەکە، خوای جەستەییان دروست دەکرد. ئێمەش بە هۆی تێگەیشتەکانی گیان و سێیەکێتی (ترینیتێ) هەتا ڕادەیەکی زۆر ئەنترۆپۆمۆرفیستین. ئێمە لە منداڵییەوە فێر دەکرێین، خوا لە هەموو شوێنێکە، بەڵام هاوکات لەو بڕوایەداین، کە هەوا لە هەموو شوێنێکە، لایەنی کەم لەنێو ئەتمۆسفێردا.

هەستی کاریگەریی مرۆڤ لەسەر لەشی دی گەیاندییە ئەو باوەڕە، کە ئەو لەشانەش بە پێچەوانەوە کاریگەرییان لەسەر ئەو هەیە. بۆیە دەروونی بە هەموو ئیندیڤیدەکان بەخشی. لەبەر ئەوەی هەستی بە لاوازیی خۆی بەرانبەر بە جیهان کرد و هاوکات سنووری هێزی ئیندیڤیدەکانی نەدەزانی، ئەوا خوای لە شێوەی جەستەدا لێدروستکردن. پاشان گەردوونی بە خوای هەستکەر تەنی: ئەستێرەکان، با، چیا، ڕووبار، درەخت، شار، خانوو، هەموو یەکێك لە ئەمانە دەروونی خۆی هەبوو یان خوا و ژیانی خۆی هەبوو. پۆلیتاییزم بوو بە یەکەم ئایینی مرۆڤ و بتپەرستیش بە یەکەم کولتی. پاشان هۆش لە ڕەوتی گۆڕانەکانیدا، کە بەردەوام گشتێتی بە تێگەیشتەکان دەدا، گەیشت بە توانایەکی ئەوتۆ، ئێستا پشت بە کاوساڵێکی یەکەمین ببەستێ و سەرجەم سیستەمی شتەکان لەیەك تاکە تێگەیشتدا یەك بخات. بەم شێوەیە بڕوای بە یەك خوای تاك و تەنیا هێنا، ئینجا واتایەکی بە زوبستانس (توخم) دا. بەڵام ئەم واتایە گەورەترین ئەبستراکسیۆنە.

مرۆڤ گەیشت بە تێگەیشتی توخم و بۆ ئەوەی بڕوا بە تاکە توخمێك بهێنێ، مۆرکی پێکەوەنەگونجاوی خستە پاڵ، بۆ نموونە کشان و بیرکردنەوە، لێرەشدا گوایە یەکێکیان نەشیاوی کەرتبوونە و ئەویدیکەیان بەپێی جەوهەری کەرتدەبێ. بەڵام هۆشی مرۆڤێکی گەنج، کە جارێ لەتەك چالاکییە زێنزییە سەرتاییەکانی خۆیدا خەریکە و تەنها لەو شتانە تێدەگات، کە لێکەوتیان دەکات، چۆن دەتوانێ بە تێگەیشتی مۆرکەکانی خوایەتی بگات، بۆ نموونە کردگاری، نەهێڵەری، گشتنرخ و ئەزەلی؟ واتا تێگەیشتی ئەو مۆرکانەی خوایەتی، کە تەنها ژمارەیەکی کەم لە مرۆڤ بە چەواشەکەر و پڕنهێنییان دادەنێ، بەڵام گەلی سادە هیچ نهێنییەکیان تێدا بەدیناکات، چونکە تێیان ناگات؟ لەبەر ئەم هۆیە هەر منداڵێك بڕوای بە خوا کرد، ئەو منداڵە بتپەرستە یان لایەنی کەم ئەنترۆپۆمۆرفیستە.

لێرەوە دەبینم، چۆن خوێنەرێکی زۆر هۆشیان لە هەڵوێستی من وورماوە، چونکە دەبینن، کە منداڵەکەمم بەنێو یەکەم قۆناغی ژیانیدا ڕابەری کرد و بە هیچ شێوەیەك لەگەڵیدا دەربارەی ئایین نەدووام. تەمەنی گەیشت بە پازدەساڵان و هێشتا نەی دەزانی دەروونی هەیە. ڕەنگە تەمەنی هەژدەساڵی جارێ کاتی زانینی ئەم ڕاستییە نەبێ. چونکە گەر پێش کاتی زەرووری بەمەی زانی، ئەوا مەترسییەك دێتە ئاراوە، کە چەواشە ببێ و هەرگیز نەی زانێ.

بەڵام ئێستا بە دۆگمێکەوە دێن بۆ لام و پێم دەڵێن: "مرۆڤ دەبێ بڕوای بە خوا هەبێ، هەتا ڕزگاری بکات". ئەم دۆگمە برێتییە لە پرنسیپێکی تینوو بە خوێن و هۆی سەرجەم ئەو بۆچوونە ڕووکەشانەیە، کە ئەقڵی مرۆڤ دەخنکێنن، چونکە ڕایدەهێنن خۆی بە ووشەی پووچ تێر بکات.

(کاتێك من هاتمە نێو جیهانەوە، سەر بە کلێسەیەك بووم، کە بڕیاری هەموو شتێکی دەدا و گومان مەحاڵ بوو. پێیان ووتم: بڕوا بە هەموو شتێك بهێنە. بەم شێوەیە ڕێیان لێگرتم، کە هیچ نەبێ بڕوام بە شتێك هەبێ. ئیتر دۆش داماوم و نەمزانی خۆم لە کوێدا بگیرسێنمەوە. چووم ڕاوێژی فەیلەسوفەکانم کرد و تێڕوانینە جیاوازەکانیانم تاقیکردەوە، بەڵام گەیشتم بە باوەڕێك، کە هۆی جیاوازی لە تێڕوانینی مرۆڤدا بۆ کورتهێنانی هۆشی دەگەڕێتەوە. ئێمە

سنووری ئەم مەکینەیەی نەشیاوی پێوانە نازانین و ناتوانین فونکسیۆنەکانی بپێوین، نە دەربارەی یاسا سەرەتاییەکانی و نە دوا ئامانجی دەزانین. ئێمە تەنانەت خۆمان ناناسین، تەنانەت دەربارەی سروشتمان و پرنسیپی چالاکیمان نازانین. بە دەگمەن دەزانین کە ئاخۆ مرۆڤ سروشتێکی سادە یان ئاوێتە بێ. نهێنییەکی زۆری نەشیاوی پشکنین لە هەموو لایەکەوە دەوریان داوین و هەموویان لەوبەر کایە زێنزییەکانەوەن. ئێمە باوەڕ دەکەین ئەقڵمان هەیە و بە یاریدەی دەتوانین ئەو نهێنیانە بپشکنین، کەچی ئێمە لە ڕاستیدا تەنها هێزی وێنامان هەیە. هەموو یەکێك ڕێگەکەی بەنێو ئەم جیهانە ئیماجینێرەی وێنادا، کە خۆی بە ڕاستی دەزانێ، خۆش دەکات، بەڵام هیچ کەس نازانێ، ئاخۆ ئەو ڕێگەیەی بەرەو ئامانجی دەبات یان نایبات. سەرەڕای ئەمە دەمانەوێ هەنگاو بۆ نێو هەموو کایەکانی دی بنێین و بییان زانین، چونکە ئێمە ناتوانین لە نەزانیدا دەربارەی ئەو شتانە بمێنینەوە کە نایان زانین.

هەستم کرد فەیلەسوفەکان نەك تەنها نەیانتوانی وەڵامی گومانەکانم بدەنەوە، بەڵکو تەنانەت پەرەیان پێدان. بۆیە بڕیارم دا ڕابەرێکی دی هەڵببژێرم و بە خۆمم ووت: ئێستا دەمەوێ ڕاوێژ بە ڕووناکیی نێو ناخم بکەم. ئەم کەمتر لە ئەوان چەواشەم دەکات. بەڵام ئایا من کێم؟ من چ مافێکم بۆ بڕیاردان بەسەر شتەکاندا هەیە؟ ئەی چ شتێك بڕیار بەسەر سەنگاندنەکانی مندا دەدات؟ ئایا شتەکان بەرەنجامی پێرسەپیکردنەکانی منن؟ کەواتە سەرەتا دەبێ ڕوانینم ئاراستەی خۆم بکەم، هەتا ئەو ئامرازە بناسم، کە دەمەوێ بەکاریبهێنم و ئینجا ببینم، هەتا چەند دەتوانم پشت بە بەکارهێنانی ببەستم.

من هەم و زێنزی جیاوازم هەیە و ئەم زێنزانەم کارم تێدەکەن. ئەمە یەکەم ڕاستییە و لێرە هێمن دەبمەوە. بەڵام ئایا من هەستێکی تایبەتیم بۆ ئەکزیستێنسم هەیە یان بەهۆی پێرسەپتکردنە زێنزییەکانمەوە هەست بە ئەکزیستێنسم دەکەم؟ ئەمە یەکەم گومانی منە و ئێستا بۆم وەڵام نادرێتەوە. چونکە من بەردەوام لە لایەن پێرسەپتی جیاوازەوە، بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ یان لە کاتی یادهێنانەوەدا، کارم تێدەکرێ. کەواتە: ئایا هەستی منی خۆم شتێکی هەبووە لە دەرەوەی پێرسەپتکردنەکانم و دەشێ سەربەخۆ لە ئەوان ئەکزیستێنسی هەبێ؟

پێرسەپتکردنەکانم لەنێو ناخمدا چێدەبن، چونکە دەبنە هۆی ئەوەی هەست بە ئەکزیستێنسم بکەم، بەڵام هۆی چێکەریان لە دەرەوەیە، چونکە ئەو پێرسەپاکردنانەم تەنانەت لە دژی ویستی خۆیشم کارم تێدەکەن و هەبوونیان یان نەبوونیان لەنێو مندا بە منەوە بەند نییە. ئێستا تێدەگەم، کە پێرسەپتکردنی نێو ناخی من، هەوەها هۆ و بابەتەکەی، کە لە دەرەوەن، هەمان شت نین.

کەواتە من بە تەنیا ئەکزیستێنسم نییە و ئۆبژێکتی پێرسەپتکردنەکانم بەرانبەر من هەیە. من هەموو ئەو شتانە ناو دەنێم ئەستوو، کە لە دەرەوە کار دەکەنە سەر زێنزەکانم، بەڵام کەرتە تاکەکانی ئەستوو ناو دەنێم جەستە.

ئێستا لەسەر ئەکزیستێنسی گەردوون بە هەمان شێوەی ئەکزیستێنسی خۆم بێگومانم. دوای ئەمە بیر لە ئۆبژێکتی زێنزەکانم دەکەمەوە. کتوپڕ لە ناخمدا توانستێك بۆ بەراوردی ئەو ئۆبژێکتانە دەبینمەوە و سامانێکی چالاکی ناخیمم لە لا ئاشکرا دەبێ، کە پێشتر هیچم دەربارەی نەدەزانی.

پێرسەپتکردن بەواتای هەستگری، بەراورد بەواتای سەنگاندن. هەستگری و سەنگاندن دوو شتی جیاوازن. من ئۆبژێکتی جودا بەهۆی هەستگرییەوە لەیەك وەردەگرم، بەڵام بەو شێوەیەی کە چۆن ئەو ئۆبژێکتانە لەنێو سروشتدا هەن. بەڵام من بەڕێی بەراوردەوە ئەو ئۆبژێکتانە دەبزووێنم، هەروەکو بڵێین، لە شوێنی خۆیان لایان دەبەم، ئینجا دەیان خەمە پاڵ یەك، هەتا بڕیاری جیاوازی یان یەکسانییان، بەگشتی بڕیاری هەموو پەیوەندییەکان بدەم.

بەڵام هەستگریی دوو بابەت بە جارێك واتای هەستگریی یەکسانی یان جیاوازییان نییە؛ هەستگریی چەند بابەتێکی جودا واتای ژماردنیان نییە. من دەتوانم لە ساتێکدا تێگەیشتێکم دەربارەی گۆچانێکی گەورە یان بچووك هەبێ، بەبێ ئەوەی بەراوردیان بکەم. من بە هەمان شێوە دەتوانم لە دەستم بڕوانم، بەبێ ئەوەی پەنجەکانم بژمێرم. تێگەیشتەکانی بەراورد، وەك گەورەتر، بچووکتر، یان تێگەیشتەکانی ژمارە، وەك یەك، دوو، هتاد، پێرسەپتکردن نین، گەرچی هۆشی من بە یاریدەی هەستەکانم دروستیان دەکات.

مرۆڤ دەتوانێ لەم توانستەی هۆشی من، کە هەستەکانم لە یەکتری نزیك دەخاتەوە و لە نێوانیاندا بەراورد دادەنێ، بە ویستی خۆی ئەم یان ئەو ناو بنێ، بۆ نموونە وورياییی، بیرکردنەوە و رێفلەکتدانەوە. بەڵام لێرەدا شتێك بەبێ شیاوی گومان ڕاست دەمێنێتەوە: ئەو توانستە لەنێو مندایە نەك لەنێو شتەکاندا و منیش بەو چالاکییە هەستاوم. من تەنانەت سەروەر نیم بەسەر هەستمدا، بەڵام سەروەرم بەسەر ئۆبژێکتی هەستمدا.

کەواتە فەیلەسوفەکان چی دەڵێن با بیڵێن. من مافی بیرکردنەوە بە خۆم دەدەم. من دەزانم، ڕاستی لەنێو شتەکاندایە نەك لەنێو هۆشی منی سەنگێنەریاندا، هەروەها ئەوەش دەزانم، من چەند کەم لەکاتی سەنگاندندا بە شتەکانەوە بنێم، ئەوەندە زۆر لە ڕاستییەوە نزیکم.

دوای بێگومانبوونم لەسەر من ی خۆم لە دەرەوە دەڕوانم. کتوپڕ دەبینم بۆ نێو گەردوونێکی مەزن فڕێ دراوم، هەروەك ئیتر لەنێو بێدوایەکیی سروشتەکاندا بزر بووبم. نە دەزانم ئەو سروشتانە چین، نە پەیوەندییانم لەتەك خۆمدا بۆ ڕووندەکرێتەوە. ئێستا لێیان دەڕوانم و دەمەوێ لێیان تێبگەم.

هەموو شتێك، کە من بەهۆی زێنزەکانمەوە پێرسەپتی دەکەم، برێتییە لە ئەستوو. بۆیە هەموو مۆرکە جەوهەرییەکانی ئەستوو لە زێنزە جیاوازەکانمەوە هەڵدەهێنجم. من هەندێك جار ئەستوو لە بزووتن و هەندێك جاری دی لە ئارامیدا دەبینم. لێرەوە دەگەم بە سەرەنجامێك، کە نە بزووتن و نە ئارامی جەوهەری ئەستوو پێکدەهێنین. لەبەر ئەوەی بزووتن سەرەنجامی کاوساڵێکە، ئەوا نادیارەکەی هیچی دی جگە لە ئارامی نییە. کەواتە گەر شتێك کار نەکاتە سەر ئەستوو، ئەو لە خۆیەوە نابزوێ. لێرەدا لایەنێکی دی ڕووندەبێتەوە: لەبەر ئەوەی ئەستوو بەرانبەر بزووتن و ئارامی ئیندیفەرێنتە، ئەوا بارە سروشتییەکەی برێتییە لە بەردەوامیدان بە ئارامی.

لەنێو جەستەکاندا دوو شێوەی بزووتن هەیە: بزووتنی پێدراو و سپۆنتان. کاوساڵەکە لە بزووتنی یەکەمدا لە دەرەوەی جەستەکەدایە، بەڵام کاوساڵەکە لە دۆخی دووەمدا لەنێو

خۆیدایە، برێتییە لە بزووتنێکی چێبوو لە ووزەی خۆوە. مەبەستم لەوە نییە، کە سەئاتێك لە خۆیەوە سەرچاوەدەگرێ. گەر لە دەرەوە هێزێك کاری تێنەکات، ئەو هەرگیز خۆی قورمیش ناکات. من هەروەها نە لەنێو شلەکاندا ووزەیەکی خۆیی دەبینم، نە لەو ئاگرەشدا، کە کردوونی بە شلە.

گەردوون لە ئەستووی پەرش و بێژین پێکهاتووە و جیاوازە لە یەکێتی و ڕێکخراوی و هەستی جەستەیەکی زیندوو. بەڵام ئەم گەردوونە لە بزووتنێکی یاسایی و هاوڕێتمیدایە بە پێی دەستوور، بەبێ ئەوەی خاوەنی ئەو ئازادییە بێ، کە لە بزووتنی سپۆنتانی مرۆڤ و ئاژەڵدا بەدی دەکرێ. بۆیە گەردوون ئاژەڵێکی گەورە نییە و بزووتنی بەندە بە کاوساڵێکی دەرەکییەوە، کە من ناتوانم هەستی پێبکەم. بڕوای نێو ناخم هەستی ئەو کاوساڵە دەشێنێ و ئەمەیش تەنانەت بە شێوەیەك، کە نەتوانم بەبێ بیرکردنەوە لەو هێزە بزوێنەرە لە بزووتنی خۆر بڕوانم.

ئایا ئەم یاسایانە بەرەو پێشم دەبەن؟ لەبەرئەوەی یاساکان ئەکزیستێنسیان نییە، ئەوا توخم نین و دەبێ ڕوونکردنەوەیەکی دیکەیان هەبێ. ئەزموون و ڕوانین تەنها یاساکانی بزووتنمان پێدەناسێنن، بەڵام ئەم یاسایانە سەرەنجام ڕوون دەکەنەوە نەك کاوساڵ، بۆیە بەس نین بۆ تێگەیشتن لە سیستەمی جیهان و ڕەوتی گەردوون. دێکارت ئاسمان و زەمین لە شەشپاڵو دروست دەکات، بەڵام تەنها بەهۆی بزووتنی سووڕاوەوە (ڕۆتاسیۆن) توانی ئەم شەشپاڵوانە و هێزی سەنتریفوگال بخاتە گەڕ. نیوتن یاسای کێشهێز (گراڤیتاسیۆن)ی دۆزییەوە، بەڵام گەردوون بەهۆی گراڤیتاسیۆنەوە دەبێ بە قەوارەیەکی نەبزۆك: بۆ پاڵ گراڤیتاسیۆن دەبێ هێزی هەڵدان بێ، کە هێڵی کەوانەیی بۆ جەستەکانی ئاسمان بکێشێ.

کاوساڵە سەرەتاییەکانی بزووتن لەنێو ئەستوودا نین. ئەستوو بزووتنەکە وەردەگرێ و دەیداتەوە، بەڵام دروستی ناکات. من هەتا چەند بیر لە ئەکسیۆن ڕێئەکسیۆنی هێزەکانی سروشت بکەمەوە، زانستم هێندە پتر ڕۆشن دەبێ و لە سەرەنجام بۆ سەرەنجام بە "ویستێك" وەك یەکەم کاوساڵ دەگەم. چونکە گەر مرۆڤ گریمانی کارتێکەریی بەردەوامی کاوساڵەکان

بکات، ئەوسا گریمانی هیچیانی نەکردووە. بە کورتی، شتی بەرنەخراو بە بزووتنی دی لە ئەکتێکی سپۆنتان و ویستدارەوە دێ: جەستە بێ-ژینەکان تەنها بەهۆی بزووتن-ەوە چالاکییان هەیە و بەبێ ویستیش کرداری ڕاستەقینە ناشێ. ئەمە بالاترین پرنسیپی منە. کەواتە بڕوا (ئیمان) دەهێنم، کە ویستێك گەردوون دەبزوێنێ و سروشت دەژێنێ. ئەمە یەکەم دۆگمی منە، یان یەکەم ڕێنومای ئیمانمە.

بەڵام ویستێك چۆن دەتوانێ کرداری فیزیکی و جەستەیی بشێنێ؟ من ئەمە نازانم، من تەنها لە ناخمدا هەست دەکەم، کە ئەو ویستە کردارەکە دەشێنێ. گەر من ویستی کردارێکم هەبوو، پێیهەڵدەستم؛ گەر بمەوێ لەشم ببزوێنم، ئەوا لەشم دەبزوێ. من ویست بەهۆی ئەکتەکانیەوە دەناسم نەك بەهۆی سروشتییەوە، ئەم ویستەش بۆ من کاوساڵێکی بزوێنەرە.

گەر ئەستووی بزواو بەرەو ویستێکم بەرێ، ئەوا ئەستووی بزواو لەسەر یاسای تایبەتی بەرەو هۆشێکم دەبات. ئەمە دووەم ڕێنومای ئیمانمە. کردار و بەراورد و بڕیار هەڵوێستی سروشتێکی چالاك و هۆشمەندن. کەواتە ئەم سروشتە ئەکزیستێنسی هەیە. گەر لێم بپرسن: "لەکوێ دەیبینیت؟"، وەڵامیان دەدەمەوە: من نەك تەنها لە جیهانە سووڕاوەکان و ئەستێرەی تیشکدەردا دەیبینم، بەڵکو هەروەها لە ناخی خۆمدا؛ من لەو مەڕەدا دەیبینم، کە دەلەوەڕێ، لەو مەلەدا، کە دەفڕێ، لەو بەردەدا، کە بەردەبێتەوە، لەو کاغەزەدا، کە با دەیفڕێنێ.

بۆیە بڕوا دەهێنم، کە گەردوون لە لایەن ویستێکی مەزن و داناوە دەسەڵاتداری دەکرێ. من ئەم سروشتە، کە دەیەوێ و دەتوانێ، ئەم شتە لە-خۆدا-چاکە، کە گەردوون دەبزوێنێ و شتەکان ڕێکدەخات، ناو دەنێم خوا، هەروەها ئەتریبوتەکانی هۆشمەندی و هێز و ویستی بۆ تەرخان دەکەم، پاشان تێگەیشتی چاکە، کە بەرەنجامی زەروورِیی ئەو مۆرکانەیە. بەڵام هەر ئەوەندەی بمەوێ بزانم خوا لە کوێیە، خوا چییە و جەوهەری لە چی پێکدێ، یەکسەر لێم دوور دەکەوێتەوە و هۆشی شڵەژاوم هیچی بۆ بیرناکرێتەوە.

دوای دیاریکردنی مۆرکەکانی خوایەتی بۆ لای خۆم دەگەڕێمەوە و دەمەوێ بزانم، چ جێگەیەك لەنێو ڕێکخراوی شتەکاندا داگیردەکەم. من بەبێ گومان لەنێو هەموو جۆرەکاندا

بەرزترین جێگەم هەیە. کەواتە ڕاستە، کە مرۆڤ پاشای سەر زەمینە. من دەتوانم لە گەردوون بڕوانم، چاکەم خۆش بوێ و پێی هەستم؛ من، کە بەرگری لە هیچ سیستەمێك ناکات و مرۆڤێکی ڕاستگۆ و ساکارە؛ من، کە جگە لە خوا هیچی باشتر لە هاوجۆرەکەم نابینم و گەر لەنێو جۆرەکاندا بڕیارێکی ئازاد بدەم، هیچی چاکتر جگە لەوەی کە مرۆڤ بم هەڵنابژێرم. ئەم پایەگایە سەرەنجامی هەڵبژاردنەکەی من نییە، بەڵکو لە ناخمدا هەستێکی سوپاسمەندم بەرانبەر کردگارم هەیە یان ستایشی خوایەکی چاك.

ئێستا دەمەوێ جێگەی خۆم وەك تاك لەنێو هاوجۆرەکەمدا بناسم و بۆ ئەم مەبەستە لە دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکان دەڕوانم. بەڵام چی دەبینم؟ ئەم پەرش و بڵاوییە چییە؟ کوا ئەو ڕێکخراوەی پێشتر پێرسەپتم کرد؟ وێنەی سروشت هاوسەنگی و هارمۆنی نیشان دام، کەچی وێنەی مرۆڤایەتی هیچی دی نییە جگە لە شێواوی. ئاژەڵ بەختیارە، بەڵام پاشاکەی بۆگەنی کردووە! ئەی دانایی، کوان یاساکانت؟ ئەی کردگار، کوا سەروەریت؟ من لەسەر زەمین تەنها خراپە دەبینم!

بیرکردنەوەم لە سروشتی مرۆڤ گەیاندمی بە دۆزینەوەی دوو بنەمای جیاواز. یەکێکیان مرۆڤی هەڵزنان بۆ توێژینەوەی ڕاستییە ئەزەلییەکان، بۆ خۆشویستنی دادپەروەری و مۆراڵی چاك، بردی بۆ کایەکانی جیهانی زەین، ئەو جیهانەی کە ڕوانین لێی مەزنیی ئەو دانایە پێکدەهێنێ، بەڵام بنەماکەی دی دایزنان بۆ نێو خۆی، خستییە ژێر ڕکێفی زێنز و سۆزەکانییەوە و بە ڕێی ئەمانەوە هەموو ئەو سنوورانەی بڕی، کە بەڕێی هەستگریی بنەمای یەکەمەوە پێیان گەیشتبوو. بەهۆی ئەم دوو ئاڕاستەیەوە ئازار دەچێژم و بەخۆم دەڵێم: نەخێر، مرۆڤ یەك نییە! من دەمەوێ و نامەوێ، هەست بە کۆیلەتی دەکەم و هاوکات بە ئازادی؛ من چاکە دەناسم و خۆشم دەوێ، کەچی خراپە دەکەم؛ من چالاکم، کاتێك دەنگی ئەقڵ دەبیستم، بەڵام پاسیڤم، کاتێك سۆزەکانم دەمهەژێنن.

کرداری مرۆڤ لە ڕاستیدا بەهۆی ئازادییەکەیەوە لە دەرەوەی سیستەمی ڕێکخراوی خوادایە. خوا دوورە لە مرۆڤ. بێگومان کرداری خراپی مرۆڤی ناوێ، بەڵام ڕێی لێناگرێ

نەیکات. خوا مرۆڤی ئازاد دروست کردووە، نەك بۆ ئەوەی خراپە، بەڵکو بۆ ئەوەی چاکە هەڵببژێرێ. تەنانەت کاتێك مرۆڤ چاکە بۆ خاتری چاکە دەکات، لە پێناوی بەختیاریی خۆیدایە، چونکە هیچ شتێك وەك کرداری ئاکاریی شادییەکی ئاوها باڵا بە خۆ نابەخشێ، لە ڕاستیشدا هەموو مرۆڤێکی خراپ نابەختیارە. پاداشتی کرداری ئاکاریی بریتییە لە خۆرەزامەندی، کە باڵاترین بەختیارییە. ئێمە لەسەر زەمین دەژین، هەتا شایانی ئەم پیرۆزییە بین و پێیبگەین.

ئەی مرۆڤ! لەم لا و لا بە دووی سەرچاوەی بەڵاکانتدا مەگەڕێ! تۆ خۆت سەرچاوەیانیت. لەنێو پلانی گەردووندا بەڵا نییە. بەڵا لەنێو ناڕێکخراویی ژیاندایە. من لە سیستەمی گەردووندا ڕێکخراوێك دەبینم، کە هەرگیز خۆی حەشار نادات. بەڵا بریتییە لە هەستی ئەو مرۆڤە، کە لە ئازاردا دەژی، ئەمەیش هەستێکی دروستکراوە و سروشتی نییە.

گەر لە هەموو شوێنێك هەموو شتێك چاك بێ، ئەوا دادپەروەری نابێ. چاکبوون بریتییە لە سەرەنجامێکی زەروریی خۆخۆشویستن، کە لەنێو هەموو سروشتێکی هەستکەردا هەیە. خۆشەویستی بۆ ڕێکخستن، کە ڕێکخستن چێدەکات، بە واتای چاکە، هەروەها خۆشەویستی بۆ ڕێکخستن، کە ڕێکخستن ڕادەگرێ، بە واتای دادپەروەری.

من هەرگیز نالێم، چاکەکان پاداشت دەدرێنەوە. دەبێ مرۆڤێکی چاك چاوەڕوانی چ پاداشتێك بکات جگە لە ئەکزیستێنسی ئێرەی بەپێی سروشتی؟ من دەڵێم ئەو بەختیار دەبێ، چونکە سەرچاوەی دادپەروەری هەستی پێبەخشیوە و بۆ ئەوەی دروست نەکردووە هەتا لە نەگبەتیدا بژی. من ئەو پرسیارەش ناکەم، کە ئاخۆ سزای خراپەکان هەتا ئەزەل بەردەوام بێ. من چ پەیوەندییەکم بە مسیبەتی خراپەکانەوە هەیە؟ گەر باڵاترین دادپەروەری سزایان بدات، ئەوا لەسەر زەمین دەیکات. ئیتر بۆچی لە ژیانێکی دیکەدا بۆ دۆزەخ بگەڕێم؟ دۆزەخ لێرەیە لەنێو دڵی خراپەکاندا.

من بەم شێوەیە لە خوا دەڕوانم. خوایەك هەیە، ئەمەش بۆ من بەسە. چەند کەم لێی تێبگەم، ئەوەندە پتر لێی دەپاڕێمەوە. خۆم لە بەردەمیدا ڕسوا دەکەم و پێی دەڵێم: سروشتی

ئەزەلی! من هەم لەبەر ئەوەی تۆ هەیت! زیکری بەردەوامم بۆ تۆ واتای هەڵزنانمە بۆ سەرچاوەی خۆم! هەستکردن بە مەزنیت سەرسامبوونی هۆشم و دەرکی لاوازیم چێدەکات!

بەڵام ئێستا بیر دەکەمەوە، چ دەستورێك بکەم بە ڕێنوما، هەتا بە تایبەتبوونی سەر زەمینم شاد ببم. سەرلەنوێ لە نێو دڵمدا بۆ بنەماکانی ژیانم دەگەڕێم، ئەو بنەمایانەی کە سروشت بە خاوی نیشاندوونی. من تەنها پێویستم بە راوێژی خۆم هەیە.

چاکترین هۆکار ویژدانە، کە بریتییە لە دەنگی دەروون، بە پیچەوانەی سۆزەکانم، کە دەنگی جەستەمن. کەواتە مۆراڵێتی لە ناخی مرۆڤدایە. مرۆڤ وەکو دی بە کرداری مەزن هۆشسام نەدەبوو، یان بە خۆبەخشینی پڕسۆز بە دەروونی مەزن. گەر کەسێك لەسەر شەقامێك کردارێکی دادناپەروەرانە ببینێ، ڕاستەوخۆ هەڵچوون ناخی دەتەنێ و بۆ بەرگری لە چەوساوەکە پاڵی پێوە دەنێ. ئێمە بمانەوێ و نەمانەوێ بەزەییمان بە بێبەختەکاندا دێتەوە. بەقووڵی لەنێو دەروونماندا پرنسیپی دادپەروەری و مۆراڵ هەیە و بە یاریدەی کرداری ئاکاریی خۆمان و کەسانی دیکە دەسەنگێنین، کە ئاخۆ چاك بن یان خراپ. من ئەم پرنسیپە ناودەنێم ویژدان.

ئەکزیستێنس بە واتای هەستکردن. ئێمە پێش هۆشداربوونمان زێنزیبل بووین و پێش بیرکردنەوە هەستمان هەبوو. بوونمان هەر کاوساڵێکی هەبێ، کاوساڵێك هەیە، کە بۆ هێشتنەوەی مرۆڤ مشوری خواردووە و هەستێکی گونجاو بە سروشتی پێبەخشیوە. ئەم هەستانە پۆتێنسین و لە لای تاك بریتین لە خۆخۆشویستن، ترسی ئازار و مردن و خواستی تەندروستی. بەڵام گەر مرۆڤ لە سروشتەوە تۆوی ئامادەیی سۆسیالبوونی هەڵگرتبێ، ئەوا ئاشکرایە کە تەنها بەهۆی پۆتێنسی دیکەوە پێیدەگات و ئەم پۆتێنسانە هەموو ڕوو دەکەنە هاوجۆرەکەی. چونکە گەر مرۆڤ تەنها گرنگیی بە پێداویستییە زێنزییەکانی خۆی بدایە، ئەوسا لەجیاتی نزیککەوتنەوە لە هاوجۆرەکەی دووردەکەوتەوە. لەم سیستەمە مۆراڵییەوە، واتا لەم پەیوەندییە جووتەنییەوە کە لە نێوان خۆ و هاوجۆردا هەیە، پاڵهێزی ویژدان سەرهەڵدەدات. ناسینی چاکە واتای خۆشەویستی نابەخشێ، بریتییە لە زانست و پۆتێنسی

نییە. بەڵام گەر ئەقڵ ڕێی بە مرۆڤ دا بۆ ناسینی چاکە، پاشان ویژدان پاڵی پێوەدەنێ ئەو چاکەیەی خۆشی بوێ –ئەم هەستە پۆتێنسییە).

ئێمیل نەهاتۆتە جیهانەوە هەتا بەتەنیا بژی. ئێستا تەمەنی بیستساڵانە و ئەندامی کۆمەڵگایە، بۆیە دەبێ بە ئەرکەکانی خۆی هەستێ. ئێمیل تایبەتە بۆ ژیان لەتەك مرۆڤدا و دەبێ بیانناسێ. هەتا ئەم تەمەنە مرۆڤی بەگشتی ناسیوە، ئێستا کاتی ناسینیانە وەك ئیندیڤید. ئەو کەسەی لە دەرەوەی جیهانی مەزن بە ڕەوشتەکانی دەگات، بەدرێژایی ژیانی هەڵوێستێکی شێواو و هەڵەشەی دەبێ و هەر هەوڵێك بۆ چاککردنی هەڵسوکەوتە نائاساییەکانی بدات، ئەوەندەی تر بە شتێکی سەیر و سەمەرە دەبێ.

ئێمیل نرخێکی ئەوتۆ بۆ سەنگاندن و بوختانەکانی مرۆڤ دانانێ، بەڵام ئەو بە پێچەوانەی شێوازە پووچەکانی ڕێزگرتنی ئەوان خاوەنی هومانێتییەکی لاکەرەوەیە لە مرۆڤ. گەرچی ڕێزیان ناگرێ، بەڵام بەکەمڕێزی لێیان ناڕوانێ و بەزەیی پێیاندا دێتەوە. ئەوان لە ئاستی چاکێتیی "بۆچوون"دان و ڕەزامەندن پێی، بۆیە ئێمیل ناتوانێ هەستیان بۆ چاکەی ڕاستەقینە بێداربکاتەوە و لەبەر ئەم هۆیە وازیان لێدەهێنێ. کەواتە کاتێك مەراییان ناکات، ئەوا نە دانوستاندنیان لەگەڵدا دەکات و نە بەرپەرچیان دەداتەوە. بێگومان ئێمیل بۆچوونی خۆی هەمووکات دەردەبڕێ و دژی هیچ کەسێك ناوەستێتەوە، چونکە کوڕێکی ئازادیخوازە و کراوەیی بە مافی هەمووان دەزانێ.

ئێمیل کەمگۆیە و بە لایەوە گرنگ نیە خەڵکان لەگەڵی بدوێن یان نا، بۆیە تەنها دەربارەی شتی ئاقڵانە دەدوێ – دەبێ چیدی ئێمیل بۆ وتووێژ ببزوێنێ! ئێمیل کوڕێکی ڕۆشنبیرە و چەنەباز نییە. چەنەبازی یان برێتییە لە دەردی نیشاندانی هۆشزەنگینی، یان لە بڕوایەکی گەمژانەوە دێ، کە گوایە کەسانی دی نرخێکی مەزن بۆ دەربڕینەکان دادەنێن. بێگومان مرۆڤی فیزدار هەمیشە واتایەك بۆ زانینی خۆی دادەنێ و بۆ هەموو کەسێکی دەگێڕێتەوە. بەڵام مرۆڤی ڕۆشنبیر هێندە ئاسان زانینی خۆی بڵاوناکاتەوە، چونکە زۆر دەزانێ و دەربڕینی لەبەر ئەم هۆیە درێژخایەن دەبێ. ئەمە وای لێدەکات، کە لە مافی کەسانی دیکە

بۆ ئاخافتن بەئاگا بێ. بەگشتی: ئەو کەسانەی زۆربلێن کەمزانن، ئەو کەسانەی کەمدوون زۆر دەزانن.

ئێمیل سەرەڕای ئەمانە خۆی لەتەك هاومرۆڤەکانیدا دەگونجێنێ، بەڵام نەك لە هەستی فرەخوازییەوە بۆ ڕوانین لە کرداری کەسانی دی، یان بیەوێ ئازادییەکەی نیشان بدات، بەڵکو هەتا دەرنەکەوێ و ڕێ لە خۆدەرخستن بگرێ. گەرچی ئێمیل سەرەتا دەربارەی خوو و نەریتی کۆمەڵگا هیچ نازانێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا شەرمن و ترسنۆك نییە. کاتێك ئەو خۆی ناباتە پێشەوە، ئەوا ئەم هەڵوێستەی لە شەرمنییەوە نەهاتووە، بەڵکو لە ئەوێوە هاتووە، کە دەیەوێ بەچاکی بڕوانێ و هاوکات نەبینرێ. جا خەڵکان چۆن بیری لێبکەنەوە، یان تەنانەت گەر ببێ بە مایەی پێکەنین، ئەو هیچ باکی نابێ.

هیچ شتێك بە ویژدانتر نییە لە پشتبەستن بە ڕێکخراوی سروشت و ڕێکخراوی چاکی کۆمەڵگا. بەڵام بۆ ئێمیل هەردەم ڕێکخراوی سروشت گرنگترە، بۆیە ڕێزی پیرێك زیاتر لە هاوتەمەنێکی یان تەنانەت لە سەروەرێك دەگرێ. ئەو بەم شێوەیە پیاوێکی خۆشەویست دەبێ و لە هەموو شوێنێك ستایش دەکرێ، بەبێ ئەوەی بزانێ بۆ. هەرگیز شانازی بە ڕۆشنبیرییەکەیەوە ناکات، بەڵام ڕۆشنبیران وەك دادگەری کێشەکانیان سەیری دەکەن، ئەویش چونکە ئێمیل هۆشیارییەکی ڕوون و مامناوەندی هەیە، هەروەها بڕیارەکانی ڕاستگۆ و ساغن.

دوای ئەوەی ئێمیل لەنێو کۆمەڵگادا مرۆڤی لەسەر بناغەی نەریت ناسی، دەرفەتێکی زۆری بۆ بیرکردنەوە لەو شتانە دەبێ، کە چێژ و شادی بە مرۆڤ دەبەخشن. ئێستا کاتی فێربوونی ئێستیتیکە.

مرۆڤ پێویست نییە هێندە خۆی بە پێناسەی چێژەوە خەریك بکات. چێژ برێتییە لە توانستێك بۆ سەنگاندنی ئەو شتانەی کە مرۆڤ حەزی لێیانە یان حەزی لێیان نییە. مرۆڤ لە سروشتەوە چێژی هەیە، بەڵام ئاستی گۆڕانی چێژ لە لای هەمووان یەکسان نییە. هەروەها هۆی تایبەتی بۆ گۆڕانی چێژ هەیە. قەوارەی چێژ بەندە بە توانستی هەستگرییەوە. کولتوور و شێوازی مرۆڤێك بەندن بەو نێوەندانەوە، کە ئەو لە نێوانیاندا ژیاوە. مرۆڤ دەبێ سەرەتا لە

نێوەندی جیاوازی کۆمەڵایەتیدا بژی بۆ ئەوەی بە توانای بەراوورد بگات. مرۆڤ پاشان دەبێ بەتایبەتی لەو نێوەندانەدا بژی، کە نرخێکی زۆر بۆ ڕابواردن و شادی دادەنێن. چونکە لەنێو بازرگانەکاندا تەنها سوود گرنگە نەك شادی. سێیەم مرۆڤ پێویستیی بەو نێوەندانە دەبێ، کە جیاوازییە کۆمەڵایەتییەکان تێیاندا هێندە گەورە نین، کە ئیتر بۆچوون بە ئاشکرا دەرنەبڕری و شادیش تەنها بۆ کەشخەیەتی بێ. مۆدە لە ڕاستیدا چێژی مرۆڤ دەپوکێنێتەوە، چونکە ئەو جۆرە کەسانە، کە مۆدەخوازن، بەدووی شتی حەزەکانیاندا ناگەڕێن، بەڵکو بەدووی شتی دەرکەوتوودا.

من بێگومان سەرەتا چەند هەنگاوێك دەنێم، تاکو ئێمیل بە چێژێکی خاوێن بگات. لەکاتی هیلاکیی گەڕانەکەماندا گفتوگۆی لەگەڵدا دەکەم و تەنها لەو شتانە دەدوێم، کە ئەو بەڕاستی حەزیان لێدەکات. ئێستا کاتی فێربوونی ئەدەبە. من ئێمیل فێری شیکاریی ستیل و هونەری ڕەوانبێژی دەکەم، یان شێوازی هونەریی نوسین. فێرکردنی زمان بۆ خاتری زمان گرنگ نییە، بەڵام فێربوونی زمانی جیاواز دەبێ بە پاڵهێزێك بۆ فێربوونی گرامەری گشتی: گەر کەسێك بییەوێ بەچاکی زمانی فەرەنسی بزانێ، دەبێ فێری لاتینی ببێ، پاشان هەردووکیان لەتەك یەکتریدا بەراورد بکات، هەتا لێرەوە فێری یاساکانی هونەری ڕەوانبێژی ببێ.

چێژ برێتییە لە هونەرێك بۆ فێربوونی ووردەکاری. خەمی گۆڕان بە چێژگری بێسوود نییە، چونکە چێژی ژیان بە تەوەنێکی چڕی پێکهاتوو لەو ووردەکاریانە بەندە. ئێمە بەهۆی ئەمانەوە فێردەبین، ژیان بەو سامانە بڕازێنینەوە، کە بۆ ئێمە شیاوی پێگەیشتنە. مەبەستم لە سامانی مۆرالی نییە، کە بەندە بە کارەکتەرێکی ڕاستەقینەوە، مەبەستم لە سامانی زێنزییە، لە ڕابواردنی پەتی.

زەمین بە سامانی لەبڕنەهاتوو پۆشراوە. من بۆ سامانی حەزەکانم دەگەڕێم و بیر دەکەمەوە کامیان بسەنم. سەرەتا ڕابواردن و ئازادی دەسەنم، ئینجا گەر پێویست بوو، ئەوا تەندروستیش. بەڵام مرۆڤ کاتێك بە خاوەنی ئەم شتانە دەبێ، گەر ژیانێکی مامناوەندی

بەڕێوەبەرێ. کەواتە من وەك مرۆڤێکی چێژگر مامناوەندی دەژیم. هەتا بشێ هەوڵ دەدەم لە سروشت نزیك بم و خۆم بدەمە دەست چێژی زێنزە سروشتبەخشەکانم. ڕۆژهەڵاتییەکان چاك دەزانن ڕاببوێرن، کەچی لە خانووبەرە و ڕازاندنەوەدا ساکارن. ئەوان ژیان بە گەشتێك تێدەگەن و ماڵەکەیان وەك شوێنی نووستن دەبینن. ئەم شێوازە کارناکاتە سەر ئێمە، بەڵکو بە پێچەوانەوە خۆمان بە شێوەیەك دادەکوتین، هەروەك بمانەوێ ژیانێکی ئەزەلی بەسەربەرین. ئایا ئەم جیهانە کۆشکێکی ڕازاوە نییە؟ ئایا گەر دەوڵەمەندەکان بیانەوێ ڕابوێرن، خاوەنی هەموو شتێك نابن؟

بۆ ئەوەی لەنێو مرۆڤدا ئازاد بم، خۆم ساکار دەپۆشم. من بەم شێوەیە دەتوانم جێگەی خۆم لەنێو هەموو چینەکانی کۆمەڵدا بکەمەوە. من پێویستیم بە کۆمەڵگایە نەك بە سەرا، پێویستیم بە هاوڕێیە نەك بە بەرژەوەندچی! ئیتر من ئەو کاتە مەرایی میوانەکانم ناکەم، بەڵکو خزمەتیان دەکەم.

٥

ئێمیل ئێستا پیاوێکی کامڵە و پێویستیی بە هاوسەرە. ناوی ئەم هاوسەرەی سۆفییە.

ژن دەبێ بەرانبەر مێردەکەی ناسك بێ. هێزی ژن لە ئیغراکانیایەتی و بە یارمەتییان پیاو بۆ بەکارهێنانی هێزی خۆی ناچار دەکات. چاکترین شێواز بۆ بزواندنی هێزی پیاو ئەوەیە، کە ژن بەرەنگاری ببێتەوە و هەستی زەروریێتی ئەم هێزەی لە لا بێداربکاتەوە. ئەوسا ئیتر حەز و خۆشەویستی یەکانگیر دەبن.

مێینە و نێرینە لە هەموو ڕوویەکەوە وەکو یەکتری دروست بوون و تەنها لە ڕووی گێنیتالەوە جیاوازییان هەیە. بەڵام گێنیتالەکانیان سەرەڕای ئەمە بە شێوەیەکی ئەوتۆ دروست بوون، کە بۆ نێو یەکتری بگونجێن. ئەندامی پیاو لەکاتی سێکسکردندا ڕۆڵی چالاك و بەهێز وەردەگرێ، بەڵام ئەندامی ژن ڕۆڵی ناسك و وەرگر. لەبەر ئەم هۆیە دەبێ کەرتێکیان بیەوێ و بتوانێ، بەڵام ئەویدیکەیان کەمێك ڕووبەڕوی ببێتەوە. لێرەوە سەرەنجامێك چێدەبێ، واتا ژن دروست بووە هەتا بەدڵی پیاو بێ، بەڵام پیاو بەهۆی هێزییەوە بەدڵی ژن دەبێ. ئەمە یاسای خۆشەویستی نییە، بەڵکو یاسای سروشتە و کۆن ترە لە یاسای یەکەم .

بوون هەمیشە چاکە، هیچ یاسایەکی گشتیش خراپ نییە. ڕەگەزی مێینە زۆرزانیەکی تایبەتیی هەیە و جێگەی هێزی نەبووی ئەو دەگرێتەوە. ژن بەبێ ئەم سیمایەی نەدەبوو بە هاوسەری پیاو، بەڵکو بە کۆیلەی. ژن بەهۆی ئەم لایەنە سەرووەرەیەوە خۆی بە پیاو هاوتا دەکات.

تاکە ناوبانگی سۆفی و ئێمیل ئەوەیە، کە سۆفی ژنە و ئێمیل پیاوە. سۆفی کچی خێزانێکی بەڕێز و ڕێکوپێکە و خاوەنی دڵێکی ناسکە. گەرچی ڕووخسارێکی ئاسایی هەیە، بەڵام ڕوخسارێکی جوانە و دەروونی ساکاری ئەو نیشان دەدات. سۆفی حەزی لە جلی جوانە، بەڵام هێندە تاقەتی خۆڕازاندنەوەی نییە. ئەو هەمیشە ئاسایی دەنوێنێ و سەرەڕای ئەمە ئێلێگانتە، ئەویش چونکە سۆفی حەزی لە شتی دەرکەوتوو نییە، بەڵکو حەزی لەو شتانەیە کە لێی دێن.

سۆفی خاوەنی بەهرەی سروشتییە و نەی هێشتووە لەناو بچێ. بەڵام ئەو بۆی هەڵنەکەوتووە خۆی بەباشی پێبگەیەنێ، بۆیە بەتایبەتی دەنگی بۆ ئاوازی شیرین ڕاهێناوە.

سۆفی بەپەرۆشەوە بە ئەرکی خۆی هەڵدەستێ و کاری نێو ماڵ بەڕێوە دەبات. هەروەها هۆشێکی سەرنجڕاکێشی هەیە، کە تەنانەت هێندە پێشکەوتوو و قووڵ نییە، بەڵام بەسە بۆ ئەوەی ئەو کەسانە، کە گفتوگۆیان لەگەڵدا دەکات، خۆشیان بوێ. هۆی ساکاریی هۆشی سۆفی لەوەدایە، کە ئەو خوێندەوار نییە و تەنها بەڕێی گفتوگۆوە لەتەك دایك و باوکیدا گۆڕانی بە بیرکردنەوەی خۆی داوە.

سۆفی بڕوای بە ئایینێك هەیە، بەڵام ئایینێکی ڕاسیۆنال و ئاسان نەك دۆگم. سۆفی لەگەڵ ئەوەشدا هەرگیز خەریکی خواپەرستی نابێ، یان بە واتایەکی دی، لەبەر ئەوەی سۆفی وەك ڕاهێنانی ئایینی تەنها مۆرال دەناسێ، ئەوا ژیانی دەخاتە خزمەتی خوا و بە کاری چاکە هەڵدەستێ.

سۆفی ڕێزی ڕەوشت دەگرێ. خۆشەویستیی ڕەوشت بۆ ئەو بووە بە سۆز، چونکە دەزانێ هیچ شتێك لە ڕەوشت جوانتر نییە و ژنێکی بەڕەوشت بە فریشتە یەکسانە. ئەمە تاکە ڕێگایەکی بەختیارییە. هەروەها بەختی سۆفی لەوەدایە، کە ئەو فەڕەنسی نییە و ئیتر ژنێکی سارد و فیزدار بێ و هەمیشە خۆی بە ڕابواردنەوە خەریك بکات.

من لەم نووسینەدا بڕیارم داوە هەموو شتێك ڕوونبکەمەوە و پاشان بۆ بڕیاری خوێنەری جێ بهێڵم، کە ئاخۆ ئەو چی لەم تێڕوانینانەی من وەردەگرێ. سەرەتا ویستم دەزگیرانەکەی ئێمیل لە منداڵییەوە پەروەردە بکەم و هەردووکیان لەگەڵ یەکتریدا ڕابهێنم. بەڵام دوای بیرکردنەوە گەیشتم بە سەرەنجامێك، کە دانانی دوو منداڵ بۆ یەکتری ناماقووڵییە و لێرەدا هەرگیز نازانرێ، ئاخۆ ئەو هەڵوێستە لەتەك ڕێکخراوی سروشتدا بگونجێ یان نا، ئەویش چونکە مرۆڤ نازانێ، کە ئاخۆ بەڕێی پەروەردەی هەردووکیانەوە پەیوەندییەکی گونجاو سەرهەڵدەدات یان پێچەوانەکەی. هەرگیز نابێ ئەوە لەیادبکرێ، کە چ شتێك لە دۆخی سروشت و کۆمەڵایەتیدا سروشتییە. هەموو ژن و پیاوێك لە دۆخی یەکەمدا بۆ یەکتری دەگونجێن، چونکە هەردووکیان پریمیتیڤن. بەڵام هەردووکیان دەبێ لە دۆخی کۆمەڵایەتیدا بۆ لای یەکتری بهێنرێن، تاکو دەربارەی گونجان یان نەگەنجانیان لەگەڵ یەکتریدا بزانن.

کارەکتەری مرۆڤ بەهۆی دامەزراوی کۆمەڵایەتییەوە دەفۆرمێنرێ، کە ئیتر هەموو هۆشێك فۆرمی خۆیی و تایبەتی وەردەگرێ.

نالەبارییەك لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا هەیە، ئەویش ئەوەیە، کە ستاندی کۆمەڵایەتی لەکاتی فۆرماندنی کارەکتەردا رۆلێکی گرنگ بۆ چێکردنی جیاوازی لە نێوانیاندا دەبینێ. دوو ڕێکخراو (ستاند) بە هیچ شێوەیەك لە یەکتری ناچن و لەبەر ئەم هۆیە سەرەنجامێك دەخەنەوە: هەتا چەند مرۆڤ جیاوازیی پایاگا کۆمەڵایەتییەکان بەگرنگ بزانێ، ئەوەندەش جیاوازیی کارەکتەر لەبیردەکات. دەوڵەمەند و هەژار چەند زۆر بن، مێرد و هاوسەر ئەوەندە کەم دەبن. سەردار و کۆیلە لەنێو یەك خێزاندا پێکەوەدەژین، کەچی هەر یەکەیان بەندە بە ستاندەکەی خۆیەوە.

من نەم ویست هاوسەرێك بۆ ئێمیل لە منداڵییەوە دیاری بکەم. من ویستم ئێمیل ئەو ژنە بناسێ، کە لە گەڵیدا دەگونجێ. ئەمە بڕیاری من نییە. سروشت ئاوهای بڕیارداوە. ئەرکی من دۆزینەوەی هەڵبژاردنەکەی سروشت بوو. کاتێك دەڵێم ئەرکی من، مەبەستم لە من نییە وەکو باوکێك، بەڵکو تەنها مەبەستم لە ئەرکی منە. ئەو کوڕەکەییم لە لا جێدەهێڵێ و رۆڵی باوکایەتییەکەی بۆ من چۆڵ دەکات. ئەو مافە بە من دەبەخشێ. بەڵام من باوکی ڕاستەقینەی ئێمیلم. من ئەوم پێگەیاندووە. من بە پەروەردەی ڕازی نەدەبووم ، گەر مافم نەبووایە بە بڕیاری خۆم، واتا بە بڕیاری خۆی، ژنی بۆ بهێنم. مرۆڤێك تەنها بەو شادمانییە بەختیار دەبێ، کە لەجیاتییەکە بۆ ئەو هەوڵەی داوێتێ، تاکو مرۆڤێك بەو ئاستە بگەیەنێ، کە گەرەکە پێی ببێ.

پەراوێزەکان

بەشی یەکەم

[١]) Cassirer; Ernst u.a.: Drei Vorschläge, Rousseau zu lesen. Fischer, Frankfurt a.M. 1989. S. 7.

[٢]) Glaeser, Kurt, in: Holmsten, Georg, Jean-Jacques Rousseau, Rowohlt, Reinbeck 1985, S. 7.

[٣]) Spaemann, Robert: Rousseau, Bürger ohne Vaterland, München 1980, S. 9

[٤]) In: Holmsten, Georg. a.a.O., S.9.

[٥]) Cassirer, Ernst, a.a.O., S. 10.

[٦]) Holmsten, Georg, a.a.O., S. 11

[٧]) Rousseau, J.-J.: Die Bekenntnisse, Träumereien eines einsamen Spaziergängers, Winkler, München 1978, S. 11

[٨]) Rousseau, Schriften, Hrsg. Henning Ritter, 1. Band, S. 674

[٩]) Manfred, Albert: Drei Portraits aus der Epoche der Großen Französischen Revolution. Köln 1987. S.41

١٠) Rousseau, J.-J.: Die Bekenntnisse, a.a.O., S. 38

١١) Röhrs, Hermann: Rousseau, Visionen und Wirklicklichkeit, Heidelberg 1966, S.44

١٢) Rousseau, Die Bekenntnisse, a.a.O., S.196

١٣) Ebenda, S. 224

١٤) Manfred, Albert, a.a.O., S.57

١٥) Ebenda, S.69

١٦) Holmsten, Georg, a.a.O., S.64

١٧) Ebenda, S. 64

١٨) Starobinski, Jeau: Rousseau, eine Welt von Widerständen, Hanser, München 1988, S.12

١٩) Ebenda, S. 11

٢٠) Ebenda, S.13

٢١) Ebenda, S.14

٢٢) Ebenda, S.59

٢٣) Ebenda, S. 61

٢٤) Wokler, Robert: Rousseau, Herder, Freiburg im Breisgau 1999, S.34

٢٥) Holmsten, Georg, a.a.O., S.69

٢٦) Ebenda, S. 70

٢٧) Ebenda, S.72

٢٨) Ebenda, S.75

٢٩) Ebenda, S.75

٣٠) Ebenda, S.76

٣١) Ebenda, S.76

٣٢) Ebenda, S.90

٣٣) Cassirer, Ernst, a.a.O., S.11

٣٤) Groethysen, Bernhard: Philosophie der Französischen Revolution, Frankfurt a.M. 1989, S.86

٣٥)Rousseau, J.-J., Julie oder Die Neue Heloise; Winkler; München 1978, S.76ff.

٣٦) Holmsten, Georg, a.a.O., S.100

٣٧) Ebenda, S.118

٣٨)Ebenda, S.132

٣٩) Ebenda, S.142

٤٠)Rousseau, J.-J., Die Bekenntnisse, a.a.O., S.9

٤١) Starobinski, Jean, a.a.O., S.269

٤٢) Ebenda, S.274

٤٣) Ebenda, S.280

٤٤) Ebenda, S.269

٤٥) Holmsten, Georg, a.a.O., S.149

٤٦) Rousseau, Schriften, Hrsg. Hinning Ritter, a.a.O., S.639

٤٧) Ebenda, S. 718

بەشی دووەم: ئەنترۆپۆلۆژی

(1) Salomon-Bayet, Claire: J.-J. Rousseau, in: Geschichte der Philosophie, Bd.4, Hrsg.:Francois Chatelet, Frankfurt a.M. 1973, S. 171

(٢) Müller, Friedrich: Enrfremdung. Zur anthropologischen Begründung der Staatstheorie bei Rousseau, Hegel, Marx, Berlin 1970. S.25

(٣)Salomon-Bayet, Claire, a.a.O., S.173

(٤) Vossler, Otto: Rousseaus Freiheitslehre, Göttingen 1963, S.71

(٥)Müller, Friedrich, a.a.O., S.26

(٦)Fetscher, Iring:Rousseaus politische Philosophie, Frankfurt a.M. 1980, S.37

(٧)Ebenda, S.34

(٨)Starobinski, Jean, a.a.O., S.36

(٩)Fetscher, Iring, a.a.O., S.29

(١٠)Ebenda, S.29

(١١)Starobinski, Jean, a.a.O., S.36

[١٢]Ebenda, S.37

[١٣]Fetscher, Iring, a.a.O., S.79

[١٤]Ebenda, S.80. Auch siehe: Rousseau, Schriften, Bd.1, S. 509

[١٥]Fetscher, Iring, a.a.O., S. 83

[١٦]Müller, Friedrich, a.a.O., S.32

بەشی سێیەم: كۆماری ڕوسۆ

[١]Salomon-Bayet, Claire, a.a.O., S.159

[٢]Rousseau, J.-J., Politische Schriften, Bd.1, S.59

[٣]Fetscher, Iring, a.a.O., S.103

[٤]Rousseau, J.-J., Politische Schriften, Bd. 1, a.a.O., S.73

[٥]Ebenda, S.74

[٦]Ebenda, S.75

[٧]Vossler, Otto, a.a.O., S.245

[٨]Ebenda, S.245

[٩]Ebenda, S.224

[١٠]Fetscher, Iring, a.a.O., S.84

[١١]Rousseau, J.-J., Politische Schriften, Bd.1, a.a.O., S.88

[١٢]Ebenda, S.15

[١٣]Ebenda, S.16

[١٤]Ebenda, S.16

[١٥]Ebenda, S.27

[١٦]Fetscher, Iring, a.a.O., S.136

[١٧]Rousseau, J.-J., Politische Schriften, Bd.1, a.a.O., S.97

[١٨]Ebenda, S.98

[١٩]Fetscher, Iring, a.a.O., S.141

[٢٠]Rousseau, J.-J., Politische Schriften, Bd.1, a.a.O., S.99

[٢١]Ebenda, S.99

[٢٢]Ebenda, S.99

[٢٣]Ebenda, S.101

[٢٤]Ebenda, S.100

[٢٥]Ebenda, S.103

[٢٦]Ebenda, S.103

[٢٧]Ebenda, S.103

[٢٨]Fetscher, Iring, S.149

[٢٩]Rousseau, J.-J., Politische Schriften, Bd.1, a.a.O., S.118

[٣٠]Ebenda, S.162f.

[٣١]Ebenda, S.163

[٣٢]Ebenda, S.163

[٣٣]Ebenda, S.163

[٣٤]Ebenda, S.119

[٣٥]Ebenda, S.38

[٣٦]Ebenda, S.22

[٣٧]Ebenda, S.32

[٣٨]Ebenda, S.41

[٣٩]Ebenda, S.105

[٤٠]Fetscher, Iring, a.a.O., S.172ff., Siehe auch: Rousseau, J.-J., Politische Schriften, Bd.1, a.a.O., S.104ff.

[٤١]Rousseau, J.-J., Politische Schriften, Bd.1, a.a.O., S.78

[٤٢]Müller, Friedrich, a.a.O., S.32

[٤٣]Vossler, Otto, a.a.O., S.219

[٤٤]Ebenda, S.222

[٤٥]Fetscher, Iring, a.a.O., S.96

[٤٦]Rousseau, J.-J., Politische Schriften, Bd1, a.a.O., S.154

[٤٧]Fetscher, Iring, a.a.O., S.142

[٤٨]Ebenda, S.148

[٤٩]Ebenda, S.150

[٥٠]Vossler, Otto, a.a.O., S.275

[٥١]Ebenda, S.276

بەشی چوارەم: زانیننومای کلاسیکیی مافی سروشت لە نموونەی تۆماس هۆبس و جۆن لۆك

1. Hirschberger, Johannes, Geschichte der Philosophie, Bd.2, Frankfurt a.M., S.194; Siehe auch: Hobbes, Vom Bürger,III,31;112
2. Hobbes, Thomas, Vom Bürger, Cap.1, in: Hirschberger, Johannes, a.a.O., S.195
3. Hobbes, Thomas: Leviathan XXIV;192
4. [٤]Ebenda, XXIV, 191f.; siehe: Tuck, Richrd, Hobbes, Freiburg im Breisgau 1999, S. 113
5. Siehe: Wokler, Robert: Rousseau, a.a.O., S.60
6. Hobbes, Thomas, Vom Bürger, Widmung, 60. Siehe: Tuck, Richard, a.a.O., S.84

هەروەها بڕوانە ئەم سەرچاوانە:

Coreth, Emerisch: Einleitunh in die Philosophie der Neuzeiz, Bd.1, Freiburg 1972
Coreth, Emerich und Schöndorof, Harald: Philosophie des 17. U. 18 Jahrhunderts, Stuttgart 1982
Hobbes, Thomas:
-Vom Menschen, Hamburg 1959
- Leviathan, Hrsg.: Iring Fetscher. Frankfurt a.M., 1976
Johnson, Lonnie, Thomas Hobbes, Wien 1986
Lock, John:
Über die Regierung, Stuttgart 1959
Bürgerliche Gesellschaft und Staatsgewalt, Berlin 1986
Röd, Wolfgang (Hrsg.), Die Philosophie der Neuzeit, Bd.7, München 1978
Rousseau, G.-J-:
Schriften 1, Frankfurt a.M., 1988
Der Gesellschaftsvertrag, Frankfurt a.M. 1984
Emile oder über die Erziehung, Stuttgart 1965
Sozialphilosophische und politische Schriften, München 1981

Seliger, Martin: John Lock, in: Pipers Handbuch der politischen Ideen, Hrsg. Iring Fetscher u.a., München 1980
Specht, Reiner: John Lock, München 1989
Störich, Hans-Joachim: Weltgeschichte der Philosophie, Stuttgart 1985
Willms, Bernhard: Die politischen Ideen von Hobbes bis Ho Tschi Minh, Stuttgart 1971

گلۆسار

ئالتار: (لاتینی) مینبەر لە کڵێسەی دیانیدا

ئاپرۆپریاسیۆن: (لا) تێگەیشتێکی ئیکۆنۆمییە: بۆ خۆگری موڵك. بۆ نموونە تەشەنەدانی زەویی کشتوکاڵی لەلایەن خاوەندارییەوە

ئەتریبوت: (لا) مۆرك

ئەکومولاسیۆن: (لا) هەڵئاوسان، بۆ نموونە هەڵئاوسانی پارە

ئەکزیستێنس: (لا) ئێرەبوون.

ئەنرۆپۆمۆرفیزم: (یۆنانی) پێشبینییەکی ئایینییە، واتا: دانی شێوە و ڕەفتاری مرۆڤ بە شتی نادیار

ئەستو: ماتەری

ئەنسیکلۆپێدی: (ی،لا) کۆکردنەوەی زانیارییەکان. لە پەیوەندیی نێو ئەم کتێبەدا ناوی ئەو گۆڤارەیە، کە دیدەرۆ و دالۆمبێرت دایانمەزراند

ئێکسیل: (لا) ئاوارەیی، شوێنی ئاوارەیی

ئێکسپێریمێنت: (لا) تاقیکردنەوەی (تەجروبەی) زانیاریانە

ئەکسیۆن: (لا) بەرانبەرەکەی ڕێئەکسیۆنە. لە ووشەی چالاکییەوە نزیکە. برێتییە لە تێگەیشتێکی نوێکاتی ئەوروپی و بناغەی لە زانیاریی سروشتیدا هەیە. بەکارهێنانی "کار" بۆی لە کوردیدا هەڵەیە. کار تێگەیشتێکی ئیکۆنۆمییە، چالاکییەکی بە مەبەستە و بەندە بە

پێداویستییەوە، ئەکسیۆن چالاکی جەستەیە بە گشتی، برێتییە لە بزووتنی جەستەیی و مەرج نییە بۆ مەبەستێك بێ؛ هەمیشە ڕوو دەکاتە ئۆبژێکتێکی دەرەکی، کە ئەمیش ڕێئەکسیۆن دەنوێنێ، بۆ نموونە دڵەخورپە. لە واتایەکی فراوانتردا دەشێ وەك چالاکیی جەماوەری بۆ سەر ڕژێمێك بەکاربهێنرێ. بەرانبەر ئەکسیۆن ڕێئەکسیۆن هەیە، واتا دژەبزووتن یان دژەچالاکی یان بەرپەچ یان گەڕانەوە. ئەم واتایەی دوایی بە تایبەتی لە گۆڕانی کۆمەڵایەتی و سیاسیو کولتوریدا بەکار دەهێنرێ. بە ئەرەبی بۆ "الرجعیە" وەرگێڕاوە، کە ڕاستە، لە کوردیدا بۆ "کۆنەپەرستی"، کە هەڵەیە. سەرەتا ووشەی کۆنەپەرستی ستاتیکییە، بەڵام ڕێئەکسیۆن دینامیکییە. مرۆڤی ڕێئەکسیۆنێر ڕوو ناکاتە کۆن وەکو مەزنێك، خوایەك و بیپەرستێ. ووشەی پەرستن هەمیشە خۆدانە دەست شتێکە. ئەو مرۆڤە لەنێو سەردەمدا هەڵوێست دەنوێنێ، دەگەڕێتەوە بۆ دواوە، بۆ ڕابووردوو یان بۆ نێو ناخ، کە هۆ سەرەکییەکەی لە نەبوونی ئاسۆی داهاتوویدایە. مرۆڤ دەیەوێ شێواوەیەکانی سەردەم بە ئاسوودی ڕابووردوو ڕزگار بکات.

ئۆتۆدیداکت: (لا) کەسێك، کە خۆی لە خۆیەوە بەبێ هیچ یارمەتییەك (مامۆستا، خوێندنگە)
فێربکات

ئیدێنت: (لا) یەکواتا، یەکانگیر

ئیدیۆت: (ی،لا) گەوج، حەپۆل

ئیماجیناسیۆن: (لا) وێنای پێزان. جیهانێکی وێنەییە، کە مرۆڤ بە ڕێی پێرسەپیکردنی ئۆبژێکتەکانی دەرەوەی چێی دەکات.

ئیندوستری: (لا) کۆی ژمارەیەك فابریکە، کە لە کایەیەکی تایبەتیدا بە مەکینە بەرهەمدەهێنێ

ئیندیفەرێنت: (لا) نابەشدار، بێلایەن.

ئیندیڤید: (لا) تاك، بۆ جۆرەکانی مرۆڤ و ئاژەڵ و ڕووەك

ئیندیڤیدوالیزم: فەلسەفەی یان بیرکردنەوەی یان جیهاندیدیی تاکگەرایی

ئینستینکت: (لا) ڕەمەك

ئینتەلیگێنس: (لا) زیرەکی، خاوەنبوونی زیرەکانەی زانین و زانیاری

ئەنترۆپۆلۆژی: (گ) لە دوو ووشەی ئەنترپۆس (مرۆڤ) و لۆگۆس (زانیاری) پێکهاتووە، بە گشتی واتای "مرۆڤزانی" دەبەخشێ.

بەربەر: ١ - لە گریکی ئەنتیکە ناوی گەلە ناگریکەکان بوو، واتا بێگانە. ٢ - مرۆڤی بەربەر یان سەردەمی بەربەری لە لای ڕوسۆ لە قۆناغێکی تایبەتیی مرۆڤایەتیدا، واتا دوای دۆخی سروشتیی سەرەتایی دێتە ئاراوە. ئەم تێگەشتەی ڕوسۆ لەتەك ئەوەی مارکسیزمدا یەکدەگرێتەوە. ٣-مرۆڤی شێتگیر، دواکەوتوو، بە زەبر، یان ڕژێمی داپڵۆسەر. ٤- لە واتایەکی فراوەندا دەشێ، سەربەخۆ لە ناوچەکان، هەموو مرۆڤێك ناو بنرێ بەربەر، گەر خاوەنی بیرکردنەوە و ڕەفتاری شێواو بوو، بەربەرێتی لێرەدا تەواو پێچەوانەی "ڕێکخراویی" بیرکردنەوە و ژیانە.

بۆچوون: نزمترین پلەی زانستە. لە واتایەکی مۆدێرندا دەتوانین بڵێین، مرۆڤی بۆچوون ئەقڵی خۆی بەکارناهێنێ، تێڕوانینە تراديسۆنییەکان دەڵێتەوە. یان بۆچوون بڕوای ئایینییە. چونکە لەژێر ئاستی بیرکردنەوەی ڕاسیۆنالدایە.

بۆتانیك: (ی)، لکێکی بیۆلۆژییە، کە لە جیهانی ڕووەك دەکۆڵێتەوە

بڕیار: تێگەیشتێکی بناغەیی فەلسەفەیە. بڕیار دەربڕینێکە لەسەر شتەکانی جیهانی دەرەوەی بێژەر، کە دەشێ کەم و زۆر ڕاست، یان هەڵە بێ. بڕیار بەندە بە ئاستی گۆڕانی هۆشی بێژەرەوە. کە من "دەڵێم" ئیدێیەکی ناخم لە شتێکی دەرەوەی من دەچێ، بڕیارم بەسەر ئەو شتەدا داوە.

دات: کاتی مێژوویی، بەکوردی بەروار (؟) بەکاردەهێنرێ.

دێکادێنس: (لا) بەدجۆربوون بەڕێی گەیینی کولتوورییەوە، کە نیشانەی داوەشانە. دەبێ لە بۆگەنبوونی کۆمەڵایەتی یان کولتووری جیابکرێتەوە، چونکە مەرج نییە لە گەیینیدا بۆگەنی کردبێ. کوردەکانی ئێراق ئەمڕۆ بۆگەنیان کردووە، بەڵام ئەمە واتای دێکادێنس ناگەیەنێ.

دێسپۆتی: (گریکی) دەسەڵاتدارییەکی تاکڕەوی بەزەبرە، یان تیرانای بە هەمان زمانی یۆنانیی ئەنتیکە. دێسپۆتی بۆ نموونە مۆرکی ڕژێمەکانی ڕۆژهەڵاتە.

دەبوون: لە واتای بوونێکی پرۆسەییدا، بۆ نموونە کەسێك بە شتێك دەبێ. ئەمە تێگەیشتێکی جەوهەریی فەلسەفییە، کە پێچەوانەکەی "بوون"ی سڕەوتووە.

دەسەڵات: دەشێ پتر بۆ دەسەڵاتی ترادیسیۆنی بەکاربهێنرێ، بۆ نموونە دەسەڵاتی میرێك یان سەرۆکی هۆزێك. لە ڕوانگەی نوێکات و مۆدێرنەی ئەورووپییەوە هەڵەیە، واتای تێگەشتەکە بریتییە لە "کردن"، بە ئینگلیزی پاوەر (هۆبس)، بە ئەڵمانی ماخت، کە لە ماخنەوە هاتووە و ڕاستەوخۆ واتای کردن دەگەیەنێ. ئەم تێگەیشتە دەشێ لە نموونەی سیاسییە مۆدێرنەکاندا ڕوون بکرێتەوە، کە

سیاسەت لە ووزەی خۆوە دەکەن، ئەمەش بە واتای خۆکردن، کە لەم ڕەوتەدا بۆ سەرەوە هەڵدەزنێن و ویستیان ڕادەگەیەنن.

دژبێژی: دەبێ لە نەسازی جیابکرێتەوە. دژبێژی لە کێشەکانی هزر یان فەلسەفەدا تێگەیشتێکی جەوهەرییە. مرۆڤ بۆ نموونە تێزێکی هەیە، پاشان لە ڕەوتی دارشتندا بە دەربڕینی دیکە هەڵدەستێ، کە دژبێژیی تێزەکەی خۆی دەکەن. ڕوسۆ یەکێکە لەم نووسەرانە، نموونەیەکی دی بریتییە لە سارتەر، کە لەو بڕوایەدا بوو، نووسەر پێویستە بتوانێ دژبێژیی خۆی بکات.

گێنیتال: (لا) لە کوردیدا "کۆئەندامی زاوزێ"ی بۆ بەکار دەهێنرێ، کە نەك تەنها هەڵەیە، بەڵکو هەروەها زۆر ڕێئەکسیۆنێر و ئایینییە. لێرەدا مرۆڤێتی ئیندیڤید دەخرێتە لاوە، تەنها وەك فونکسیۆنێکی کۆمەڵایەتی سەیر دەکرێ بەبێ ڕەچاوی ڕەمەك و پێداویستییە ژیانییەکانی، کە هەروەکو نەبن. گێنیتال لە بنەڕەتدا ئۆرگانی سێکسوالێتی دەگرێتەوە، کە سەرچاوەییە.

گرافیتاسیۆن: کێشهێز

گلۆبوس: (لا) تۆپی نەخشەی زەمین.

هەڵگرتن: لە واتای سەنتێزدا بەکارهێنراوە.

هێتەرۆگێن: (گ) پێکهاتوویەك لە توخمی نەساز.

هۆمۆگێن: (لا) پێکهاتوویەك لە ئێلەمێنتی ساز.

هیپۆتێز: (گ) دەسوێژێکی زانستی زانیارییانەیە بۆ سەلماندنی شتە یاسادارەکان یان ڕیالێك، کە لە شێوەی گەڕانەوەدا بۆ سەرچاوەی دروستبوونیان خۆی دەنوێنێ. هیپۆتێز دەبێ لە پرۆگنۆز جیا

بکرێتەوە، کە گۆڕانی داهاتوو ڕادەگەیەنێ، بۆ نموونە پرۆگنۆزی مارکس لەسەر گەیشتنی مرۆڤایەتی بە کۆمەڵگای کۆمونیستی.

هیچاندن: نێگاسیۆن، نەهێشتن، (بە ئەرەبی النفی).

هەیە: هەبوو، (مەوجود یان وجود)

ژێنی: (لا، فەڕەنسی) بلیمەت لە شێوەی داهێنەریدا

کانتۆن: ناوچەی ئیداری (یان ویلایەت) لە سیستەمی سیاسیی سویسریدا

کاوساڵ: هۆ؛ (السبب)

کلیما: (گ،لا) مەناخ

کۆلێکتیڤ" (لا) بەکۆمەڵ، گرووپئاسا

کۆمپرۆمیس: (لا) ڕێککەتن لەسەر بناغەی وازهێنان یان دەستبەرداربوونی هەندێك داواکاریی تایبەتی لە نێوان هەردوو بەرەی خۆڕێکخەردا

کۆسمۆس: (گ) ڕێکخراوی گەردوون.

لێگتیم: (لا) ڕەوا، بەڵام نەك مافی یان هەستی، بەڵکو یاسایی

مۆدیفیکاسیۆن: (لا) وەرگۆڕینێکی دوورخەرەوە

مۆنارش: (ی) لە ڕۆژهەڵات پاشا بەکاردەهێنرێ

مۆتیڤ: (لا، ڕەنسی) کاوساڵ، پاڵهێز

ناتور: (لا) سروشت، یان هەموو شتێکی خۆرسك، کە لە خۆوە، بەبێ کاری مرۆڤ دروست بووبێ. من لە هەندێك شوێنی ئەم نووسینەدا بەرانبەر ڤێزن (Wesen)ی ئەڵمانی بەکارمهێناوە.

نوێخواز: (بە ئەڵمانی نۆیگیریگ، بە ئەرەبی "فزولی"). مرۆڤی نوێخواز کەسێکە، کە هەڵپەی شتی نوێ بکات.

نۆرم: (لا) پێور

نۆرماتیڤ: (لا) گۆڕانی نورمی

ئۆنتۆلۆژی: (گ) زانینومای بوون

پارانۆیا: (لا) دەردی ڕاونان؛ پارانۆئید ئەو کەسەیە، کە لەژێر دەردی ڕاوناندا دەژی. نموونەکانی دەردی ڕاونان پەیوەستن بە پلەکانی ئەم دەردە پسیکۆییەوە. پارانۆیا بۆ نموونە ئەوەیە، کە کەسێك پێکەنینی دوو کەس ئاوها لێکدەداتەوە، کە گوایە ئەوان بە ئەو پێدەکەنن. یەکێك لە تیژترین فۆرمەکانی پارانۆیا بۆ نموونە ئەوەیە، کە مرۆڤ هەموو یەکێك وەك ڕاونەر، واتا دژبەر، تێدەگات.

پێرسەپسیۆن: (لا) یان پێرسەپتکردن: وەرگرتن یان تۆماری زێنزی، یان هەستگری، (بە ئەرەبی ئیدراك). پێرسەپسیۆن وەك گرتنی شتی بابەتی-دەرەکی، برێتییە لە نزمترین لە پلەی زانست. لەم ڕوودانەدا ئۆرگانێکی زێنزی وێنەی ئۆبژێکتێك بە مەودای هۆش دەگەیەنێ، کە تێیدا جێگە یان پایەگایەك وەردەگرێ و ئینتەلەکت دەتوانێ بە چالاکی کاری تێدا بکات. من کاتێك پێرسەپسیۆنی مۆنی و گرژی کەسێك دەکەم، دەیگۆڕم بۆ وێنە و ئێستا بەچالاکی لێی دەڕوانم، هەتا تێیبگەم، واتا تێگەیشتی گشتی بەسەردا بەکاربهێنم.

پێش-بڕیار: ئەم تێگەیشتە هەموو شێوازێکی دەربڕینی مرۆڤ لەسەر شتەکانی دەرەوەی دەگرێتەوە، کە هیچ دەربارەیان "نازانێ". لێرەدا مرۆڤ ئەقڵی بەکارناهێنێ، واتا بکەوێتە خەریکبوونی هۆشی لەتەك ئۆبژێکتەکەیدا و هەوڵ بدات کەم یان زۆر لێی تێبگات، پاشان بڕیاری بەسەردا بدات.

پلێبیە : (لا) پلێبیە لە ڕۆمی ئەنتیکە ئەندامی گەلی سادە بوو. لە شێوازی بیرکردنەوەی مۆدێرندا واتای "مرۆڤی نێو خەڵکانی ئاسایی"، یان

"سەر بە جەماوەر" دەبەخشێ. پلێبیی پەیوەست بە بیرکردنەوەی کوردییەوە واتای "بازاڕی" یان "جەماوەری" دەگەیەنێ.

پۆلیس: (گ) ١- ناوی شارەدەوڵەتەکانی گریکی ئەنتیکە بوو. ٢- لە واتایەکی فراوانتردا مرۆڤیش دەگرێتەوە، چونکە ئەو خۆیشی پۆلیس بوو.

پریمیتیف: (لا) (بیدائی)، هۆشنزم، بازاڕی

پریڤیلێگ: (لا) (ئیمتیاز) یان پایەگا.

پۆتێنس: (لا) ١- توانست (القدرە) ٢- بناغەی سەرچاوەیی مرۆڤ، بۆ نموونە ڕەمەکە جیاکانی. ٣-هێزی کەسیی کۆمەڵایەتی، وەك کەسایەتی.

ڕێفلەکسیۆن: (لا) یان ڕێفلەکتدانەوە. "ڕەنگدانەوە" بە کوردی هەڵەیە. ڕەنگ شتێکی جەستەییە و مەحاڵە جەستە بە شێوەیەکی هۆشی بدرێتەوە. مەگەر مرۆڤ سیحرباز بێ. ڕێفلەکسیۆن هەڵگێرانەوەی هۆشیی ئۆبژێکتەکان یان وێنای ناخییە لە لایەن مرۆڤەوە. ئەم ئەکتە هەمیشە دوورخستنەوەی ئۆبژێکتەکەیە لە سەرچاوەکەی.

ڕێپوبلیك: (لا) بە کوردی دەوترێ"کۆمار". ئەم ووشەیە بەپێی دیاریکردنی هەژاری موکریانی (لە فەرهەنگەکەیدا) لە"خێڵ" یان "ئەشیرەت"ەوە هاتووە. چۆن ئەم ووشەیە بووە بە تێگەیشتی ڕێپوبلیك، من نایزانم. دەبێ ئەو پرسیارە بکرێ، کە هەتا چەند لەتەك ناوەڕۆکی تێگەیشتە سەرچاوەییەکەدا دەگونجێ. وشەی نزیك لە ڕیپۆبلیك برێتییە لە "جەماوەری". ئەم کێشەیە هەموو شێوازەکانی دەسەڵات دەگرێتەوە، کە لە ڕیالێتیدا هەبوون و ناویان لێنراوە.

ڕێسەنتیمۆ: (فەرەنسی) کینهەڵگرتن لە جیهان بەهۆی ژانی ناخی خۆوە. ئەم دیاردەیە زۆرجار دەبێ بە فاکتەرێکی گرنگی داهێنان لەلایەن مرۆڤی کینهەڵگرەوە، بۆ نموونە لە لای ڕوسۆ، نیتچە.

ڕێتۆرێك : (گ) ڕەوانبێژی.

ڕۆکۆکۆ: ستیلی هونەری سەدەی هەژدەیەمە، کە بەدوای هونەری بارۆك دا دێ. ئەم ستیلە زۆر گرنگی دەدا بە ناسکی هونەری.

سیتۆیا: (فەڕەنسی) لای ڕوسۆ واتای هاووڵاتییەکی سۆسیال و ئازاد و هەڵوێستنوێن دەگەیەنێ. دەبێ لە ووشەی "هاووڵاتی" کوردیی جیابکرێتەوە.

سیڤیلیزەکردن: واتای بەسیڤیلکردن دەگەیەنێ، ئەمە بەڵام دوورخستنەوەی مرۆڤە لە هۆش و ڕەفتارە شێواو یان نارێکخراوەوە ڕووەو هۆش و ڕەفتاری ڕێکخراو لەنێو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا.

سۆڤەرێن: (لا) دەسەڵاتدار

سپۆنتان : (لا) "عفوی". ١-کرداری زێنزایەتیی مرۆڤ وەك مرۆڤ. لە زمانی گەل دا دەوترێ "جرپن". ٢-لە ئەدەبیاتی مارکسیستیدا بۆ بزووتنەوەی جەماوەری هەڵەشە بەکاردەهێنرێ، کە دەگەڕێتەوە بۆ لای رۆزا لوکسەمبورگ.

سیڤیلیزاسیۆن: (لا، فەرەنسی) "شارستانی" هەڵەیە. تەنینەوەی شار یان شارنشینی یان شارێتی واتای ئەم تێگەیشتە نابەخشێ. سیڤیلیزاسیۆن لەلای ڕوسۆ بەدوای سەردەمی زێڕینی سروشتدا دێ، کە بناغەکەی خاوەندارییی تایبەتییە و سیماکەی برێتییە لە پێشکەوتنی زانیاری و هونەر.

سەروێنە: هەبووی کامیلی دیاردەیەك یان شتێك، کە وەك دەروێنەی ئەو سەروێنەیە وەردەگیرێ. بۆ نموونە جیهانی ئیدێ لە لای پلاتۆن سەروێنەیەکی کامیلە، بەڵام ئەم جیهانەی ئێمە تێیدا دەژین، دەروێنەی ناکامیلی ئەو جیهانەی ئیدێیە.

شۆڕش: لە واتای ڕێڤۆلوسیۆندا بەکارهاتووە. ئەم تێگەیشتە لە کوردیدا دەبێ بخرێتە ژێر پرسیارەوە، ئەمەش لە پێناوی راستیدا. شۆڕش بە واتای هەڵگێڕانەوەی ڕادیکالی شێوازێکی ژیان، یان فۆرماسیۆنێکی کۆمەلایەتی، کە دەشێ لە ژێرەوە، بۆ نموونە راپەڕینی جەماوەری، یان لە سەرەوەو بۆ نموونە ئیجرای سیاسی، ئەنجام بدرێ. شۆڕش دەبێ لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی جیابکرێتەوە، چونکە مەرج نییە لە شێوەی شۆڕشدا بۆ ئامانجی خەبات بکات. جگە لەمە کوردەکان بەپێی جەوهەریان شۆڕشگێڕ نین، بۆیە پێویست نییە شتی زیادەیان بۆ دروست بکرێ.

تێگەیشت: چەمك ووشەیەکی ناشرین و بێواتایە، بەڵام خوێنەر ڕاستەوخۆ لە واتای زاراوی تێگەیشت تێدەگات. تێگەیشت ئەبستراکتدانی تاکەکانە بۆ گشتێتی لەلایەن زەینەوە، کە دەشێ لە وشەیەك یان چەند وشەیەك یەکیان بخات. تێگەیشت بریتییە لە بنەمایەکی سەرەکی بیرکردنی ڕاسیۆنال. واتا گەر بیرکردنەوە زانیاریانە بێ، ئەوسا دەبێ لەکاتی هەڵگێرانەوەی تێگەیشت و وشەدا گونجاویان دەربکەوێ.

ئوزورپایۆن: (لا) مولکگری ناڕەوا، بۆ نموونە بە ڕێی داگیرکردن.

ویست: تەقەلای ناخی مرۆڤە، کە هەمیشە رووەو ئامانجێك ئاڕاستەی دەرەوە دەکرێ. واتا ویست هەمیشە بەندە بە کۆسپی ناخی و پاشان

دەرەکێیەوە، بۆ نموونە کۆمەڵ یان شوێنەوار، کە بەدیهێنانی دوای نەهێشتنیان دەشێ.

زێنز: (لا) هەست "بۆ نموونە شەش هەستەکە" هەڵەیە. هەست دیاردەیەکی ناماتەریە، بەڵام زێنز بریتییە لە تۆمارگریی فیزیۆلۆژی لەنێو مرۆڤ و ئاژەڵە پێشکەوتووەکاندا.

زێنزوالیزم : ڕێبازێکی تیۆری زانستە، کە سەرجەم زانست دەگێڕێتەوە بۆ پێشگەری زێنز و نیرفەکان، بۆ نموونە ماتەریالیزمی هۆبس یان ئەمپیریزمی لۆك.

زێنزایەتی : زێنزی، "ناسك". نواندنی ڕەفتار ڕاستەوخۆ وەك ڕێئەکسیۆنی زێنزی

ناوەرۆك

پێشگوتن

بەشی یەكەم: ژیان و بەرهەم

بەشی دووەم: ئەنترۆپۆلۆژی

١- دارشتن

٢- دانوستاندن

بەشی سێیەم: كۆماری ڕسۆ

١- دارشتن

١-١ بەستنی پەیمانی كۆمەڵایەتی

١-٢ ویستی گشتی

١-٣ سۆڤەرێن

١-٤ یاسا

١-٥ رۆڵی حكومەت

١-٦ ئابووری دەوڵەت

١-٧ كاتی دامەزراندنی كۆمار

٢- دانوستاندن

بەشی چوارەم: زانیننومای كلاسیكیی مافی سروشت لە نموونەی تۆماس هۆبس و جۆن لۆك

١- دارشتن

١-١ تۆماس هۆبس

١-٢ جۆن لۆك

٢ - تەریبی ڕوسۆ بۆ تۆماس هۆبس و جۆن لۆك

پاشكۆ: ئێمیل یان دەربارەی پەروەردە (وەرگێرانی كورتكراوە)